पद्मपुराण ; अपूर्ण
पृ० ४-६६ पत्रक ॥ ल० अ० १५ पं०प्र०

ह०लि०

142

णाद्बलवान्सत्यो यस्मादेष कोदंडोणमः एवंविधो महातेजाः शंभुर्ब्राह्मणपुंगवः दृष्टाद्यशाद्भुतणलोमी
मांसान्नायकोविदः त्वद्ब्राह्मगौरवादेव प्राप्तोयं मुनिसत्तमः त्वयाहूतो मुनिवरः कैलासादागतः प्रभो
श्रुतः इष्टमहाभागाशुश्रूषणाख्यानमुत्तमं श्रोतव्यमावयोः प्रामाण्यात्मघरघुनंदन श्रोतेगतस्यवेदानांस
वेशास्त्रार्थवेदिनः शंभोस्तु तत्त्वताणसनसप्रमानिदर्शने एवमुक्तो रघुश्रेष्ठो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः
प्रहर्षमतुलंलेभेशुश्रूषणोत्सुकः श्रीराम उवाच लिंगार्चनेप्रकारं च लिंगमाहात्म्यमेव च नाना
ख्यानेतिहासानि कथ्यपापप्रणाशिने धर्मार्थकाममोक्षाणां साधनं उपायोच सबुद्धत तन्मवैश्रोतुमिच्छामि
ततो मुनिवरोत्तम श्रीशंभुरुवाच राम राम म...होपण्यवान लिंगराघवः राज्यसन्क्रसमेजातास्तु राम
श्रवणेरतिः स्नात्कृत्ते संवपरामप्रणतीर्थानि सर्वगणात् सान्निधुल्याशिवंगायेत भितेयतदर्पिते तावे
वकेवलो ब्राह्मणोयोतस्य जातवोजनी सजन्मेदेहमत्यर्थं तदेवाशेषजन्मस्य यदेवमूलकोऽहासि हरना
मानुकीर्तनात् ह्रत्वार्थोसिन्त्व राजतत्त्वश्रोतृगतामतिः एतेनतेव समाजसभांजोधिकाः सत्वरश्रमाः
तस्मात्सविकोणहस्यपयावशुभसत्तमः मनसाचिंतयद्रामः कथमेतदभूदिति रामेशेशंभुस्तदाप्राहदे
व्यावाहनवेषवान् किंचितयसिकाकुत्स्थमुनिषश्रेष्ठ सत्स्त्वपि तदाकर्ण्य राघवः सुवापप्रश्नमुनिपुंगवा
न विभीषणः व... सोवज्ञेशुंबलयान्धिमां मयापितेशिवलिंगहस्वारामश्चत्वसौ द्राविडेः कृटिले
ईश्वरान्तमनानघद्विवर्यतो विप्रांश्च मुनिवर्यान्स्तेनेशान्स्ज्ञानमालितः नजानीमहनिशाह रामे रामस्तदाव

प॰पा॰ वेत् पुराणेवीक्ष्यविधिनातत्सर्वंहुतसत्तमः भवद्भ्यानहेतुस्यविचार्यमदनेनतरं किंकिंपुराणंप्रोक्तंस्या
रा॰ द्धर्मेनीयतेतथैवकिं प्रशस्ताः कीदृशाः श्लोकास्तस्मात्कीदृशोभवेत् कीदृशोपुचकार्येषुकीदृशाः पूज
४ कास्तथा पूजाचकीदृशीधर्मोकार्याणिनिर्णयदर्शने इतिरामस्यवचनंश्रुत्वानेहद्विजसत्तमाः प्रत्युत्तर
तुष्टेश्चिंतावाकुलमानसे नवकारोवयेरामवीक्ष्यतांतपुराणवित् तत्क्षुत्वारावशोभूपप्रश्नवित
यान्वितः सोपितहामस्यकर्णेतस्तुवाचमहामतिः शंभुरुवाच पुराणजीवीपूजार्हः स्वशाखादिम
नःशुचिः मीमांसातत्वविज्ञानः श्रोत्रियोन्तरहस्यकः देवेषुचसमत्वेषुसमदृष्टिः शिववतः शान्तहृ
यज्ञाध्येवसाग्निकश्चातिवाचकः यजुर्वेदेविशेषेणपूजयेत्पुस्तकंसधीः शोभनाक्षरैर्लिखितंदेवलि
पानितेशुभे वेधायतिसर्वंयुग्मलात्मणा[illegible] प्रागूर्द्धवलयोः प्रोक्तेप्रणवस्याप्रयोजिका सेवाभ
वेदेवमेकास्वकारस्तस्यपार्श्ववा शिरोभागग[illegible]कम्पसकोणाथःपलंविनी अकारः स हि विज्ञेयः पट
कारत्वरेखया नामेषटकं बिंदुहीश्कार इतिकीर्तितः तस्यवामशिरोरेखलंबिन्याउडदाहृतः सर्वोत्त
रशिरोरेखाग्रवक्राग्रणवेविना तस्मात्लेखरेखामानदंतेचलविग्रवत् उकारः स हि विख्यातोलवि
नहयतलर एवमन्यानिसर्वाणिपूर्वराणाहरूभावती लिप्यानयैवलिखितेपुराणंनप्रशस्यते ब्राह्मं
पद्मंवैष्णवंचमार्त्तंडंनारदेरितं मार्कंडेयंचचाग्नेयंकौर्मंवामनमेवच गारुडंलैंगमाख्यातंस्कंदंमा
त्स्यन्नसिंहके तथैवगदितंसाम्बपुराणंकपिलंतथा वाराहंब्रह्मवैवर्त्तंउशनसंप्रशास्यंते शैवंभाग ४

वर्त्तते दौर्गं भविष्योत्तरमेव च भविष्ये चोपसंज्ञानि ग्रन्थानि च विवर्जयेत् विष्णुपुस्तकं तत्रं पीठे ति
ष्ठिन संस्कृतं पीतवस्त्रपरःस्नानाशुचिरक्रोपनोत्तरं प्राणायामं नमस्कृत्य ज्ञात्वा संकल्पमेव च ध्ये
कृष्णं वाक्समन्वं च पाशं पुस्तकमेव च धारयेत्तेषु सिततोयायेन्म सनासोसरस्वती गोक्षीरसदृशाकारं
त्रिनेत्रं वृषवाहनं सहस्रवदनं शान्तं शुक्लाम्बरधरं शुभं दक्षिणे चाभयं चोर्द्धं वामे पुस्तकं गीरिमासीटिनं या
ख्यामुद्रं च दक्षे योवा मन्त्रमेवरमदं नानारत्नविभूषाढ्यं तिरिजार्द्धोत्तमासनं वज्रभिर्मुनिश्रेष्ठैस्तु
ध्यायमानपदाम्बुजं मूर्तिमद्भिस्तथा वेदैः स्तूयमानं पुराणकैः सर्वैः समस्तलोकैश्च संसेवितपदाम्बु
जं ध्यात्वैवं पूजकः सम्यग्गोरोचनं समारभ्य ...वाहदमित्येतत्कलशं स्नानमभिमन्त्रणं तज्जलेच स्नेहेना
भ्यात्वथमभिमन्त्रयेत् नमस्तेस्त्विति मन्त्रेण प्रशस्य मणवेनत स्नात्वाणे सर्वपापानि तत आवाहयेदि
ति यद्वाग्निति ऋचेनैव भारतीं षोडशार्चने पुरुषसूक्तेन वा क्रमयोद्यायथावासमर्चयेत् नमो भगव
ते पुस्तकपुराणायेति पुराणमर्चयेत् कौशादितिहि मन्त्रेण पूर्वमाणीयप्रजयेत् ॐ नमो भगवत्यै सर्वा
यै इति सलोकपालं प्रजाप्रसारथकेमार्चनं भवेत् वस्त्रराजं च काहर्हं दशवर्षांदपः शुभा प्रत्नत्य
सस्तवीपितो प्रयत्नेन स्नेत् गंधपुष्पाक्षतैर्धूपैर्दीपनोवलभूषणैः पाठयेद्दपशुं मन्त्रं पूजकः क
नकानिमो सन्देहहि प्रियेश्रीभगवंतिसरस्वति नमस्तेऽस्तिति गायत्रीं सर्वां पुराणमत्रकारयेत् सन्निधौ
पुस्तकस्याथः सहस्रपरमेश्वर हर्वां पुग्मत्रयेद्यातस्याहस्ते विचक्षणः सामहिपेन्स्नानसपोशाल्प

प॰पा॰
रा॰
५

कात्रयमलत विस्मृतपुनर्द्दयान्शिवाभ्यांनमस्त्वथ पत्रयोर्मध्यमः श्लोकः कार्यसिद्धेर्हिसूचकः
पूर्वपत्रेसमाप्तिस्याच्छ्लोकस्ययदिनोचव परपत्रपदेश्लोकेविचिन्त्यार्थमुदीरयेत् शनैःशनैःपठेत्याज्ञा
व्याख्यांसेवुशनैःशनैः तदेहनहिकर्त्तव्याऊर्ध्वतिवरयानर्गाः यदिकायास्तुपादःस्यात्तदासान्तेपि
का तरयेनचवक्त्रात्स्नातव्यासनतुष्टिजे विविच्यपाठलोकस्यनिश्चितार्थंचमानसे प्रतीपंतत्रवक्तव्यः
विविच्यरक्तुनंदत यदिपुस्तकमयुक्तंवाश्लोकमन्यंपठेदसौ पुस्तकस्यचविहितेवपूजकः सहिजोत्रम
ततयैवहिविज्ञेयंविसंवादोनविद्यते देवागतोहिसश्लोकोदेवैर्हिवल्लवतरं उपश्रुतिश्रुयद्दस्यना
पश्चापोहिजसरत विसर्पोनवक्तव्योदैवस्यकुटिलागतिः यदितद्वाविपर्ययस्येपत्रेचोपनवारिणी
तमाटेश्शोतिरक्षत्वहितीयन्तुपठेदतः ततस्त[illegible]ग्रसेस्यात्ततःकार्यविवेचनं प्रविसर्गोतपूर्वाद्वे
वर्गीतवर्णगतः स्तुतिलिङ्गर्जितःश्लोकःप्रक्र[illegible]पुप्रशस्यते प्रथमायापिसमाप्तिस्स्यात्पत्रेद्वयालिपिः
उक्तानुवचनेचैवपुपालनमर्थ्येवच हस्तपत्रेनष्टलिपिःसुदिग्धावरपवच पतानिशकुनीनित्यंवा
र्जनीयानिपंडितैः प्रश्नोहिद्विविधोज्ञेयोदीर्घशांतप्रदीपितः शांतेचविविधंज्ञेयमुत्तमाश्चिच्छितिहाडितः
तत्रशांतेप्रशस्तस्यालहितेपूर्वलहाणैः कार्यभेदास्तुवर्णेतकेचिन्मतेपापयोगिनः कस्यचित्कायमाला
यकश्चित्पृष्टोभवत्यपि सकरोतितदाप्रश्नंसमेत्यस्मरनेत्रकिं मपुनर्धास्यवेतनास्मिन्यंत्रप्रशस्यते तत्
घवानत्वेमापेतैर्वेरागपरमेवच यतःऊनश्चिद्घृतल्लस्तनिष्पदकमेवच पश्चिद्धत्वपरेवर्ण्येनास्मिन ५

यैःशुभावहं ततोमरणं तिर्वर्गार्थे किमितिप्रश्नो शुभावहः विवादेविजयप्रश्नेजयद्योतकसिद्ध्य
ते स्थिरमत्रमत्रलाभकरायांक्लेशतोजयः प्रशान्तायांसुपायैकलमिश्रायांविहरोभवेत् कृष्णादिवर्षणेन
तेतमध्यमंयदिचोत्तमं कलिसंभावनायांलक्ष्मीगारसोपवर्णाने राज्यनिर्वाहविनाशोराज्यलिंगंशुभावहं
यस्यापियाहशोयोगस्तविचार्यंताहशंबुधैः स्तुतिवैराग्ययोःकार्येविलयःपरिकीर्तितः कार्यात्तसिद्धिःसव
लितेनचनिर्वाहस्तकृति तस्मात्तार्थेस्यात्तोवाघारोमः श्रान्तविचारणे विसर्गेनष्टसर्वार्थविपर्यासोभविष्य
ति संकल्पितान्यथाभावोसदायस्वसमापते [illegible]दोत्तसमाप्तौनुस्यातकार्यविनाशने तस्मादेताहशेदो
षेशाकुनेपरिवर्जयेत् उपसंपौभवेद्रामका[illegible]नवस्तुतः संतापभोगप्रचोकास्तहिर्मध्यफलप्रदा
[illegible]तिःप्रशान्ताअत्रापिशुणवंकार्यनिर्णये विवादेचोषपेक्षानेमवहारेकृषीतथा यथार्थवस्तुतोरामः
निर्वाहेऽपितदूषणं अयथार्थस्तुतिर्याहितत्रकार्येनसिध्यते अवृद्धार्थेतथापम्भेऽद्भराणादिहताहते
पलायनेदेशभवस्यापिसंभवेदेवच चौरादिभिर्भवेन्नास्तित्वारकार्येविनाशने श्रान्तःस्यादिचमश्र
इतिप्राहुःश्रुतविदः रामउवाच अवृद्धाख्यकथंपश्चंप्रदानस्तोवदिष्यति अत्रकोनवस्तुतःसम्यक्श्रोतु
णामितिनिश्चयः तद्दारिद्यतामसमसमर्थस्यापिविचार्यतां भागावायकमप्यत्रवक्तुमर्हसिपंडित॥
शेषउवाच मधूर्तिचमधूतत्रमधुमेंमधुसुजेमधु मधुनामधुवाद्येविषाणिचविषाणिच अवृद्धार्थ
स्तयंश्लोकःशाकुनेनहिप्रशस्यते एवंकरोतिशुद्धात्माब्राह्मणोब्रह्मतोतिथिः भागावृद्धस्तयंश्लोकेशाकु

प॰ पा॰ नेनप्रशस्यते एवमादीनिपर्यायाणिपुराणेषुबहूनिच संतितेषांनचव्याख्यानमात्रात्स्यपरंभवेत् वक्तुःश्रोतृ
वा॰ रैवेषुपुण्यंव्रतेषुनियमेषुच वेदवाक्येषुराणेषुनित्यंचिंतामिकथंतिति ब्रिक्तुक्तादिवशास्त्रार्थपीरव्यस्तुवि
६ चारतः श्लोकार्थप्रतीतिश्चैवविचार्यपरमार्थतः बलवान्तत्रहिश्लोकःप्रणष्टुलिपिकल्पया दृष्टाहरे
दृष्टावाप्यक्ततस्तत्रोविसंविदे उपमानेनतत्कार्यंसिध्यतीवनसिध्यति विलेवेनाष्टवासिद्धिरस्यशाक
रकेपुनः कार्यंसंशयमापन्नंनिर्दिष्टंदिवसेष्वपि नमस्यहंनिरीक्षेतपुराणंशकुनेनच भुक्तोत्तिष्ठं
स्तथानैवनिरीक्षेतपुराणके सर्वस्यादिवसस्याथरात्रौपूजांविधायच प्रातःकालेपरेपुण्येशकुनंनरा
नेदव पश्चान्निरीक्षणंकार्यंसद्यःकालमथापिवा प्रक्रियादिविशेषेणविशेषःशकुनेवदेत् शुभका
र्येषुसर्वेषुप्रेतश्राद्धादिवर्जने दृष्टप्रणाय[illegible]देशानेवविपर्ययः रक्तमांडष्टसत्वानोदुष्टंप्राणि
विहिंसने दहनादेवनिर्माल्यांत्यजीवनेवसने[illegible]दि हास्योबीभत्सताडःखड्गःखसमतनतापकः परादि
दूषणेनपीडाकलहोमरणेनथा क्रूराणांमार्गमथापिमहतोभयमेवच एवमाद्यास्तथाचान्याःपित्र
याम्तुविवर्जयेत् श्रियःप्रतिर्विघावेचराजसदृष्टिसुखावहा ग्रहाणामुदयोरोगाशांतिरथ्यप्रशस्यते वै
लेवकेचिदिच्छंतिरामायणमथापरे सत्यादिसर्वदोषाणांवैसवेनैवदोषजा कंपेरामायणेचैवदो
षतमपिवाल्पता किंबहुक्तयैतशास्त्रंवैसर्वेनैवकेनचित् सदाचारविहीनेनसूचितंयदिप्तेइवेत् त
दाशुभमिवायातिशकुनेनैवसिध्यति सर्वाचारसमोपेतेशावावेंपयशावषः सूतउवाच ऊन्यशेषु ६

द्विजेनाथ प्रेषितो राघवस्तदा विभीषणमवीक्ष्याथो शत्रुनायोपहृत्य मे वसिष्ठं सर्वतत्त्वज्ञं पुराणेषु वि
शारदं वभाषे राघवो वाक्यं पुराणं वीक्ष्यतामिति वसिष्ठोप्याह रामेतं शृणु ने श्वास्त्रेष्वत्रि... वक्ष्ये नि
रीक्षितं राम न शक्तिर्मे मया कार्यतः तथेति शेषं पुरस्कृत्य तस्माद्विधिवत्सर्वं कोपमवेत् ...पमर्घ्यं विधिवत्स
मेत्य देवेति तत्त्वतः स किं शृंखलया वद्धो मम भक्तो विभीषणः प्रसीद हे ...दास्मो काहं ...का हिया
वद्धाममहं मत्तं राघवैर्वेदोहनो ...त्राणपा चैवेहान् योऽहं विनागं तस्य समायत्तु ...लंकाधिप...
तिकाय प्रभवाः सुहृ... जनपदाः शिव ...ला द्विजातयः प्रमदाके शश्व... भविष्यंति कलौ युगे
एवं हतो महेश्वरलदेवताः प्राह्वाः शिवा... विशेषे भवत्यन्नीम... निरोपतः ज्ञाकत्रयं निरीक्षा
यं वेयतिश्च... कृतवान् मोचनं त्वरया राम भविष्यति न संशयः इति श्रुत्वा तु ने वीक्ष्य रामः स्वपुनिवानरः
कार्तिविनिर्ययौ श्रीरङ्गं विभीषण गवेषणे श्रीरंगनाम नगरं त्वरया प्रविवेश ह रामं तेपूजयामासुः
पार्थिवास्तत्र ये स्थिताः पूजितः स्तान्तु वा वायु का स्थितो सो विभीषणः देवाश्री राम वचनं ज्ञात्वा ने म... कपी
निमा प्रेषयामास काकुत्स्थो वानरान्सर्वतो दिशः ततो गत्वा कपिवरा हृष्ट वेतो न चेवत प्रययुरामा... निशा
हृष्टो भुप्याह दसमे तथेति राम सहितो मुनिः शेषं द्विजान्विताः दर्शयेति तथैवेति विप्रवो... गामसः
प्रासादे यद्विजात त्र दर्शयामास सर्वतः ग्रंतर्भूमि गृहे देवं ... बद्धं शृंखलैः प्रयाह राघवो विप्राः
किमनेन कृतं तिति नैरुक्ते ब्रह्महत्येति वद्धो ब्राह्मणसंततिना द्विजो अतिपार्मिकः कश्चिदकोने प्रव याः हो

प.पा. नाः पानयाः पवनेनसीतेनच गत्वा विभीषणः पापेनानेन यद्विप्रैः सविप्रोप्यनिहूणितः पदमेकमतोगंतुं
रा. नशशाक विभीषणः अस्वामिस्वाडिनोइष्टोनममारवंधैरपि अतोरामवधिस्वैनेनं पापात्मानेहबंधीभव
६ रामःसंशयमापन्नोविप्रानिदमुवाचह वैरमेमैवमरणोमद्भक्तोमनसैनकथं राज्यमायुर्मयादत्तंतथैव
सेभविष्यति भत्यापराधेसर्वत्रस्वामिनोदंडइष्यते रामवाक्यंद्विजाःश्रुत्वाविस्मयादिदमब्रुवन् मान
पदवहमरणोभोरामउनिसंस्थिते वसिष्ठादिमुनीद्रैस्तैविचार्यजनृपहिते रामदृष्टाःमुनिवराःप्राय
श्चित्तमनोवरं अज्ञानब्रह्महत्यानप्रायश्चित्तैरपोह्यते इयमज्ञानतोहत्याप्रायश्चित्तमसौहते गवां
चत्रिशतंषष्टिदातसविभीषणः बंधकाष्ठापितेविप्रानवैन्यभ्रंशःपरस्परं मोचयिष्यामतइत्यःप्राय
श्चित्तंकरोतिसः विमुच्यराक्षसंसविप्रारावन्य वेदयत् रामोपिनाभिभाषेतेप्रासंगिकमभाषत
स्नात्वाहृष्टास्तुनीआद्याप्रायश्चित्तमतःपरं विंजानुमतितःपापीमामुपेक्षतराक्षसः श्रुत्वेतिराघववचनो
राक्षसःपापसंयतः प्रायश्चित्तविशुद्धात्मानत्वामरघुवंदने रामलप्राहसत्वाक्समिदमाहसभांतरे
अद्यप्रभृतिपौलस्त्यविस्मृष्णाजनृपहितं अस्माकंत्वत्कृतेरक्षाप्रयासोयमभूत्पतः कृपयत्वमेवसर्वत्र
भक्तोममवतोभवान् अथतेमुनयःसर्वेनिश्चितार्थेरनुत्तमे इच्छुःरस्माकमज्ञानेकथंशीघ्रमुपागतं
शेषउवाच विप्रवत्सानतोविप्रावत्सानेनाशामेष्यति अपयइस्तुः येनोपयुगेभिरामोसौ वाणाति
वहान्तवशः वापरांतेवभावेच कथमेतद्धियुज्यते सूतउवाच पुराणानितथाव्येवसंतितत्रामकानि ७

नु ब्रामेरितानिचाथैवश्रुराणानिनचान्यथा यथापिचविधानेनतत्पुराणश्रवणेफलं महाभारतमध्य २
त्रशाकुनायविशिष्यते आदिपर्वैकमभ्यर्च्यनिरीहेनविनिश्चये यथवासर्वपर्वाणिप्रशस्तान्यथनिर्णि
ये श्लोकादिलक्षणेसर्वेसर्वाक्रेतद्विद्यापित श्लोकानामन्वयादेकवक्तान्यर्थोदयवापरः सर्वाःसंप्रतिप
द्येततान्यवैतत्रदृश्यते यथादेवर्षिसर्वत्रवक्त्रादेस्तुनिरूपणे यत्रार्थोहरूपनेतत्रयान्तःसमुदाहृतः
यत्रार्थादेवशास्त्राणांनानासिद्धैवनिरूपिणे तस्मात्सर्वत्रनान्यथैवारहीतव्यंमनीषिभिः ॥ इतिश्रीपद्म
पुराणेपातालखंडेशिवराघवसंवादेपंकोनत्रिंशत्ततमोध्यायः २९ मुनयःऊचुः अतःपरंमहाभा
गकिंचकारमहाराघवः मुनयश्चमहात्मानःकिमकुर्वस्ततःपरं सूतउवाच रामचंद्रेस्तुवासीनेवि
भीषणकपीश्वरे शंभुमूचुःमुनिवराःकथांउत्पन्नवदन्स्वतः तेषामाकर्ण्यवचनंपार्वतीमाहशंकरः
इदेकस्यापिविप्रस्यगरहेपरमशोभने रम्योपवनवापीभिःविविधैरुपशोभिते कूजन्मधुकरश्रेणा
आहृतकुसुमायुधे मध्याह्नेऽपिमारीचमिवसूर्यःप्रवर्तते छायावापीजलस्नानैपरिधायसुवास
सी मृगनाभिरसोइइदनसारसवंपने आलिप्यमलकीयामहत्कपमिलसंयुतो अनल्पपरसारेणता
नोक्लंप्रतिबोदिते आसायमायत्मुदितौयत्रपारावतैःशुभे मयूरनादवत्कलेवर्हिर्मधुरगीतकैः
शाय्यायामास्तीर्णांवपरस्परसतस्थितौ विशालास्मितरक्तोष्टमाननंतंवितैयदि संसारफलमाया
नमावयोस्तुभविष्यति इतीरितमथश्रुत्वाकापिनात्रनयस्ततो ऊचिवांसःशुभेवाममस्यास्यकिमिदं

पं॰पा॰
रा॰
८

त्वया विप्रलापः प्रियासक्तैः कृतोनोमहद्वचःकृतं अथकोपपरासाभोरामननात्वरमाहुता ज्वालाविनिर्गता
सापिकरालवदनाभवत् कस्यचिन्मुनेर्भार्यामासमानाद्यसत्वरं पलायनपरावासीद्दोषं दृष्ट्वाचवि
भ्रांतो रामोपिव्याकुलोत्सुको मोचयामीत्यभाषत जगामसुयत्नेनैवंसुवन्मुक्तिसुनःपुनः वाणेवचथनु
षायोक्तेनवसमारवाववा शोभुवरण्यानिसुरूपानिवनामायतनानिच पुराणिचविविधानिदृष्ट्वारामेन
वासवत् क्षणेनचतत्रामोलोकालोकेमहागिरिं दृष्ट्वाथराघवःशैलेगरहभागसमाकुले विप्रयोषि
महाभागाकगतावदतद्विजाः इतोगतेतितेप्राहुस्तमाभार्यागिरौरिति रामोविवर्णवदनःकाष्ठमित्व
मिचिंतयन् अथशंभुर्महातेजाःप्रकाशमतलेददौ तत्प्रकाशप्रभावेनरामःकृत्स्नायथावत् तमोमयी
महाभूमिःसर्वजंतुविवर्जिताः आब्रह्मलोककटाह[illegible]शतयोजनकोटितः महाराजनभूमिस्थतमोमध्ये
वावस्थिता तत्रनारायणस्थूलेसूर्यकोटिसमप्रभं सरामंमुनिवर्यास्तंतंदृष्ट्वाविस्मयंययुः किमेतदिति
वाचिंत्यतःप्रवेशाद्वयंभवेत् किमेषप्रलयाग्निःस्यान्मायथापरमात्मनः किंवानोमरणंवयउतश्रेयोभवि
ष्यति इतिचिंताकुलेष्वेवसरामेसुमुनिष्वथ शंभुर्वाहहृष्टस्तात्त्वादिवाद्यैस्वहृदामिते प्रकल्पितामया
मायावकृतेनतदद्भुतं नारायणेयमेतत्तुपरमेहामभास्वरं उत्पन्नशीतायविज्ञेयंज्ञानगम्येनवाद्व्रवं
ततःसृजयतत्स्थोईपश्यंवल्लभ्रेवागमात् पश्यसर्वानयस्तुनीन्यस्यप्रजगतोमलात् ततोराममगमात्पर
स्वेवतःपरमंपदं योगिनःसनकाद्यास्तुयोगमास्थाययत्ततः यांयांतिपरमेतेजस्तदिदंपश्यराघव ८

अथैवं वरो मशेषश्चप्रदक्षिणनमस्क्रियाः जर्वाणि कोटिकोटीश वालखिल्या मुनीश्वराः लक्षादिः सर्वथ
विनाप्तज्ञमानं परमपरं साकारं च निराकारं ब्रह्म यत्परिकीर्तितं अज्ञातिनामपश्यंति पश्यंति ज्ञानचक्षुषः
शोभनाख्याततः सर्वं प्रजयामासुरच्युतं गिरिकर्णीचतलसीमल्लिकामारुतं तथा नीलोत्पलैरंबुजैश्च
कल्हारस्फुटजैरपि प्रजयंतो महात्मानो महात्मानं जनार्दनं नारदं खेचरहष्ठजटिलं सवि पंचिकं
नारायणस्य दाक्षोपेलं वक्ष्मोपवीतिनं सर्वाणि मनसा दयोकपपठ उतिनारदः सपपानमभोः पादे शो
भोरानेद निर्भेदः शैवी पंचाक्षरी विद्यां जजाप संसमाधुनिः धन्योस्मि नुगृहीतोस्मि जन्मादि सफलं मम
ब्रह्मायवेयं चागमं ज्ञानवानस्मि तेपदे नारदं नारदं प्राह शंभुमेवं वदेति ह यथा च मोन जानाति ता
थामे कुरु वर्णनं गच्छ शीघ्रं हरिं शुद्धिमिमागमनसालतः अथ समवरयागता सर्वे च तत्र यत्र हरिः अथ स
त्वरया विस्मुः राद्राया वीद्र्वं शुभे कमलासहिता योगीकोटिकोटिसमाहताः निर्ययो नारदं हस्ते ग
हीत्वा गरुडध्वजः नमो नमो नमस्ते स्मै शंकराय तदीरयेत् अर्घ्यपाद्यादिना सर्वान्सपूजयामास केशवः
प्रवेशायद्रमे यात्मा नारायण परं शुभं गरुडराजे जनाः स्थिता नारायण उवाच ह कथमेते समायाताः
केयं राजा महायशाः श्रमातुषप्रवेशो वै ब्रह्मलोके रपि गोचराः शंभुरुवाच शृणु विष्णाय या मामा वय
मेतेरूपसया नवोशान्त पतिश्चायं रामचंद्रः प्रतापवान् प्रतो संवीक्षितं पत्नीं तेव केशवकांक्षतिः
नारायणस्य यत्नं स्त्रा प्राविशेया हरा चवं अथ प्रविश्य भवने लक्ष्मीं वीक्ष्य नमस्य च विनयावनतो भूत्वा

प०पा० वाचमाहसचातिविंशो हृतार्थोस्मिन संदेहोवदत्वं किंतमन्यसे श्रीदेव्युवाच त्वेमुवाकामकृत्स्नरूपा
रा० वानसिराघव सीताभावारुसर्वोगीतवपत्नीतयाभवान् विमुक्तोसितुवाचासीदतोवविरहाकुलः
९ ममापिवटसर्वतदयवानचलस्पृहो महामान्यस्वावामानिम्नंचितहृदानिव श्रुत्वान्तानिसर्वाणि
रामभद्रोयतात्मवान् निर्गतोकोहितेनतवनमपितोमुदांभुजे सरवानेनपमेनसंपीड्यरक्तुशोषते अ
त्वेवनिर्ययौदेवीपमापमवनप्रियेश्वा एकपत्नीव्रतेज्ञात्वारामतेसमुपागमन् अथवेपितसर्वांगेसव
लत्पदगतिलयं शिवनारायणेनहस्ताविस्मयेपरमेगतौ अहोसाहशिमाचिन्नमायिनोप्यवशात्मनः
धैर्यपदेहनियंतेतेनरामःस्वकीर्तिमान् सर्वतःशिवमेकसनाशिवेविधीयतेन्नचित् अथरामोवचःप्रा
हगाकुंथभगवत्स्मो अतुज्ञातोयहरिणातुष्मके नराघवः समुनिःसहशोभुस्मसहनारायणोययौ
लोकालोकगतःशीघ्रंततःसादहपिगतः ततोद्वीपसमुद्रांश्चजंबूद्वीपंउनर्गतः भरद्वाजाश्रमपदेस्थि
तवागौतमेनदे अथस्नानामहानघो भरद्वाजोमुनीश्वरः शिष्यैःश्रीमान्परिवृतःपुष्पकेदृष्टवान्सखि
तत्ररामेमहाबाहुंशिवनारायणान्हृषीत यथावत्पूजयित्वातानाउवाचमहामुनिः ममाश्रमपदेहृद्य
भोक्तमर्तथसत्नमाः रामस्तुउनिवाकेनतथेत्याहृकथंचन अथस्नात्वामहात्मभोक्तुमादेकोदितर्पणे
भोक्तुकामेतदारामेवसिष्ठोवाक्यमुक्तवान् धर्मत्यागोमहेवरामकश्राद्धेक्रियतेयदि श्रीरामउवाच
अमायांग्रहणेतीर्थेव्यतीपातेचसंक्रमे कृतोतेयदिचेच्छ्राद्धेभगवन्क्रियतेपुनः नित्यश्राद्धेपुनर्नैवज ९

धीरितिवचनमूढ यस्य मासमैवमातृणांमरणे समुपस्थिते ग्रहीतो चेव समायाति नित्यश्राद्धं न वैकृते अ
मीयातादिकांसमुहूर्तेतेनवचनात एव वसिष्ठ उवाच एतेद्विमुनयः सर्वे तथा शंभुश्च येद्विजाः एतन्त्व
मादशेषेण निर्णयस्तु भविष्यति सहसर्वे विनिश्चित्य मुनयः शंभुमब्रुवन् वदास्माकमशेषेण वेद्वि
जवर्यमहामते शंभुरुवाच त्यक्तव्येयत्वैव श्राद्धं पुनः कर्तव्यमेवच मासिकान्युदकुंभानि श्राद्धा
नि सकलानि च सूतके समनुप्राप्ते विहेयुस्तद्वदा स्यात् मासिकान्युदकुंभानि श्राद्धानि सकलानि च
प्रतिसांवत्सरं श्राद्धं सूतकानंतरं विदुः तस्मात्तस्यानि यावंति सूतके विघ्नसंभवे प्रतंतरंहि कार्याणि
सर्वाणीति न संशयः मासिकानि समस्तानि श्राद्धं प्रान्पहिके तथा सूतकानंतरे कार्यं विद्वंसमासि प्रतो
मध्या एकादशपिंडानमपते कर्तव्ये शुभमिच्छता तत्रव्यतिक्रमे हेतावमायो क्रियते नु तत् यथा नरादि
तेष्वेवकर्तव्येयथाविचनात् सोलमपदेतमायांतकर्तव्ये वामनोक्तं ते मनाद्रस्य यदा मासो न ज्ञायेत तथैव
न मार्गशीर्षे वा माघे श्राद्धं तदिवसे स्मृते यदा न वासरा ज्ञाने मासस्य ज्ञाने एवच अमायामेव तत्मा
सश्राद्धं सांवत्सरं भवेत् दिनमासापरिज्ञाने प्रोषितस्य मृतस्य च ततति थ्यादिना ग्रासे तत्र ज्ञाते यदा
भवेत् प्रस्थिता मासमार्गी वा माघा मा च दिनत्रये तत्रचान्यतमे ग्रासे दिनमासाप्रतीतितः वृद्धिसंसव
सीमंतप्रेतश्राद्धानु मासिके नित्योदकुंभश्राद्धं च मासे सपिंडीके पिच ग्रहणे सुप्रजन्मादी कर्मण्यपि
चशांतिके संकल्पिते च यद्ववसातदिमासोनदृष्यति रोगीयदा मत्रुघःस्यात् श्राद्धं वा समेतुपस्थिते

पं॰पा॰ भार्यां वा भ्रातरे वापि शिष्यं वापि नियोजयेत् तस्याभावेन ह्यनिः स्वकर्मणः श्राद्धसंज्ञिताः निमंत्र्य श्राद्धे या
रा॰ या शक्तिर्भोक्तारं तं नियोजयेत् अमावास्या मासिके च स्मृता ह्यविनिर्देक्रियत् स्वयंकर्मण्यशक्तश्चेत्तदा तं विप्रं
५ नियोजयेत् राजकार्ये नियुक्तस्य दीर्घरोगहतस्य वा असने च समर्थे च श्राद्धे विप्रेण कारयेत् प्रातःकाले न
न श्राद्धं प्रकुर्वीत द्विजोत्तमाः नैमित्तिकेषु श्राद्धेषु न कालनियमः स्मृतः गृह्णादि आर्त्तिरिक्तस्य प्रक्रमः कुतपः
स्मृतः कुतपाद्यथवा पर्याप्तसनः कुतपो भवेत् मासे मासे यथा श्राद्धे अपराह्णः स्मृतः विधीयते अपराह्णव्यापि
नी स्यादुभयत्र यदा तदा स्वल्पपूर्वा न कर्त्तव्या श्राद्धे तु सा मेयपरा स्मृता अमावास्या तु या हि स्यादपराह्णद्वयेस
मा स्वल्पपूर्वापराह्णे सा मेयपि वा परा भवेत् हीनाचेन्दुचेद्दर्शा यत्र तत्र श्राद्धं तु पार्वणं गृहस्थभागेऽस्मिन् सौ
दृष्टा ह्यांशु सन्नास्विचेत् मध्याह्नव्यापिनी या सा पार्वणी सा तिथिर्भवेत् अस्तापराह्णगा या सा मासा श्राद्धादि
के भवेत् स्मृता ह्रीविशुक्ला च सायंकालेति तिथिर्भवेत् परे यस्य संगतातायां विमस्मृतेः विपूर्ववत् तद्वा परेषु श्राद्धं
सा ज्ञेयस्य त्र सन्नाशं तं अमाश्राद्धे यया कुर्यात् स ह संप्रयते मध्याह्नव्यापिने तत्र या सा द्विज विधीयते
रामउवाच श्राद्धं कर्म मयोक्षण मन्यकर्म क्रमं तथा प्रसंगिका नो धर्माणां निर्णयं वक्तुमर्हसि शंभुरुवाच
श्राद्धस्य दिवसे प्राप्ते पूर्वेद्युर्नियमान्वितः निमंत्रयेत् विप्रेन्द्र विप्रलक्षणसंयुतान् एकभक्तेन ब्रह्मचर्येण मंत्र
जायेर भावणे वेन या वन मध्ये गावं वके शनिहुं तने कर्त्ता कुर्वीत सर्वेषु स्वस्य चैव परे द्वि गृहीतनि
यमान्नक्ता सर्वं मन्त्रं त्यजेत् त्रिकाले नैव पूजा च प्रातर्देवं निजे तत्क्षणे घरणो दयवेलायां कर्तियादि ५

पूजनं प्रथमः प्राचीनयाशुभः प्रातःकृत्याय कर्मवित् प्रातस्तमपि यत्कर्म तत्कृत्वा स्नानपूर्वकं अरुणोदये विनि
र्गतो यामस्तित्रस्ततत्परे सूर्यस्योदयवेलायां यो शिवपूजां करोति यः सूर्येण समतेजस्वी शिवलोके महीयते
द्वितीये घटिकायां तु यदि पूजनमाचरेत् वायुना समतेजस्वी शिवलोके महीयते तृतीये घटिकायां तु शि
वपूजां समाचरेत् ऊर्वीरसमतेजस्वी शिवलोके महीयते चतुर्थीपंच मे षष्ठे सप्तमी घटिकास्वयः शि
वं पूजयते भक्त्या शिवलोके महत्तमः न कालनियमः क्रियते पूजायां कालनोदिना यथा प्रतिज्ञमथवा प्रत्य
ही तन्नियमो यजेत् उपचारी च शक्त्या तु नियमं परिपालयेत् नियमातिक्रमे वापि यागस्यास्य हि भो यदि
श्रीराम उवाच कथं पूजा देवदेवस्य शंकरस्यामितौजसः स्मरणात्पापनाशस्य स्मरणान्मोक्षदस्य च शिव
स्याशिवरूपस्य शिवतत्त्वार्थवेदिनः सोमस्य सोमभूषस्य सोमनेत्रस्य राजिषु वेदमूर्तिरमूर्तेश्च वेदशास्त्रा
र्थवेदिनः गोपालितस्त्रिनेत्रस्य त्रयीनेत्रस्य पायिनः प्रसन्नमधुना तथा मे शिवज्ञानमयादिशत् स्थाणु
भूत इवासीनो नासाग्रन्यस्तलोचनः आनंदनिष्यंदविलोचनोत्थप्रवाहसंस्पृष्टकपोलदेशः दपारदेवे
गिरिशं हृदि भाजने गौरी रमाशिरसश्चारुगात्रे प्रतिबिंबमयो गात्रे रामस्य समहृष्यत हृष्टे विविक्ते
मुंचन् वाक्यं विलोचने विस्मये परमे यातः सर्वे मुनिहरेश्वरः शंभुर्वक्षःस्थिते रामे हृष्टो दीर्घाकृतिस्त्व
मे वपुर्बुद्ध्या मया साई मयरामउदेहान्त स्वस्थमनसं पायप्राह सर्वे वदेति च शंभुरुवाच यच्चलेपा
सदा पूजा वलेवापियद्येकया लिंगे पूजनं मुख्यमलाभे प्रतिमादिषु अधिकारविशेषेण तत्रतत्रापि

प॰पा॰ सृजने विगुणं संगुणं वापि सफले लिंगसृजने प्रतिमादिकृता पूजा विगुणा सफला न हि प्रचले वाचले वा
दा॰ पिपूजा लिंगे प्रशस्यते चलस्य सृजने वह्नेः स्थापनो द्वासने तथा तेउभे न विजानाति कश्चिन्न निरपेक्षा
११ चित् स्थापयेतिदद्वेवेगोपयेतियजेतिच उद्वासयेतिदेवेशं शंकरं योगिनः सदा क्रियाचातिबहूनां
नृणां न सौदेवं त्रियं वकं पूजकानामशेषाणां शिवलिंगे महेश्वरे लिंगस्य स्थापने पूजा सुद्वासनमथैव च
पारणं शंकरस्यैव लिंगमेव महेश्वरः सैन्तिके परमोत्कृष्टे स्वर्णेनैव विनिर्मिते राजतैः वीदलैः कार्यं राज
तैर्वेणवैस्तथा तलासैरथोवापि रचिते पारुणायवा वस्त्रेण वाथ रचिते मृदा विरचिते भवेत् तत्र सं
वेष्ट्य वस्त्रेण सर्गपेन समन्विते पौतवस्त्रगुणेशुद्धे मृदासनसमन्विते शीतोसमरहिते पाटचतुष्टसम
न्विते सहनिर्झरतोपेते कृमिकीटविवर्जिते पीतेन सूक्ष्मवस्त्रेण सर्वतो वेष्टिते शिवे विग्रस्य सक्तिका
मध्ये प्राहतिचपुनर्दिभे पयात्हिसक्तिकाराम देवस्य प्रीतिकीर्तिता तस्य वस्थापन पामेवरस्ये वमहे
शितः प्रथवाभिनिसले स्यादेवे वेधामयापिवा सवलितेन यादेशरस्तके चनयोजयेत् प्राणदेरविणा
भावं कुर्वीत नियमैः सह एतद्विरात्रसंप्रोक्तं स्थापने परमात्मनः सात्विकेस्य समीपस्थे पारणे नामसंभ
वः कर्मोचरकर्माणेतद्विनापरसर्षिणा विनिर्मितयथामात्रेवोदस्थाने प्रकल्पयेत् पारयेत्क्रियालिंगं वा
द्वसे केचिद्रुत्तमाः प्रतिकेतन मर्त्यानां सशक्तानां शिरोधृतिः प्रथमाथमासाद्योजतेनीवीवे पारणे
ते भवतु छित्रसंज्ञकैः मात्केकं पारणे भवेत् प्रथमाथ मवक्तीनां सदावे लिंगपारणे पापिनामयचाश्रये। ११

यमल्लोको न विद्यते श्रीराम उवाच चित्रगुप्तेन लिखिता ललाटे पापलिपिर्ईश तया तु लिप्या नीयते
नरके कथमन्यथा करोति ह जनः शंभो पापं नाशयते कथं शंभुरुवाच पापं नाशयते ह्यत्र समपि
जन्मशतार्जितं भस्मना सर्वपापानां स्मरणाच्च महेश्वितः भस्मेति पदमात्रेण तेन सर्वपा[illegible]रामभद्र मे
यथा विधिललाटे वै वह्निवीर्यप्रधारणात् नाशयेल्लिखितां याम्यां परस्याभिवह्नभाक् कर्मणि दि
हृतं पापं नश्येत्स्यात् त्रिपुंड्रधारणे कंठे च धारणाद् ग्राम परस्यालिंगनादिति तत्र स्य धारणे शास्ते सर्वे देवच
[illegible]के ब्रह्मविष्णुमहेशानां त्रयाणां च धारणे वशी लोकत्रयाणां च धारणेन न वै कृते धूर्तं पंचदश स्था
स्थाने शुद्धं भस्मना हि मेत्तिः कोऽहं गुप्तो मे वा ह्युत्तमे को का पर्व च परिशुद्ध गतं यथा पापं सर्वदेहानां प्रजायते धर्मसंसम
ते भस्मास्नानाभ्यासशायां भस्मोद्धूलितविग्रहाः भस्मस्नाना सदा पापैर्मुच्यन्ते नात्र संशयः आब्रह्मब्राल
[illegible]टीहत्या यो ति या ब्रह्महत्या तिसृते प्रसवे च मनुष्याणां भूत्वा वेशो पिर तके सर्पादिविषहा मत्र्य सर्वे
षां मा पर्व विदे अपि वा वैश्म वा सर्वश्च वा पीतरोजनाः पापघ्नं शीतलं सेवस्य सर्वशीघ्रं शिवपदप्रदं
[illegible] भस्मयुतः कर्मशापिक रोतिवै श्रीराम उवाच भस्ममाहात्म्यमादौ मे भस्मायुष्यं हि कस्य वै क
थं हि त्वा ते ते एतत्सर्वमेतद्वदस्व मे शंभुरुवाच आयुष्यवर्द्धनं देहे तस्मिन् विपत्याप्तिते हि नः पापघ्नं शीतलं
सेवस्य सर्वशीघ्रं शिवपदप्रदं अत्र ते कथयिष्यामि इतिहासं पुरातनं आसीद्धस्ति शैवे शास्त्र सततासं [illegible]
[illegible]निः पित्रा विभाग स्तेषां च विषमः परिकल्पितः भ्रातृणां च तथा ह्येवं वैरं बभौ महान्भूत नराणामेक

प॰पा॰ जातीनोवैरंनिघ्नतमेववत् यथा लोककरुणोगत्वाभवनाशिनिकांतरे नानामुनिगणैःसार्द्धंनरसिंहदिदृ
दा॰ क्षया नरसिंहदर्शनार्थंब्राह्मणोनलकेनचित् उत्कृष्टफलितेवीरमानीतेइपगेपवत् करुणस्तत
१२ वातायवाजिव्रतस्तलंसुत्तमे नवास्थिताहिजगणाः शापेनतमयोजयत् मल्लिकाभवपापात्मवर्षाणोश
तमप्यदः शापावसानेभविताऽदधीचेनमहात्मना अथमल्लिकतोब्राह्मणोभार्यामिदमभाषत मल्लिकाव
सहग्रामेमांशुभेपालयस्वमे इत्युक्त्वासतयाभूतोवव्रवचतनलतः अथैवंविधमाहात्म्यतपःपापवि
निग्रहः तद्देयतमास्थायैतेलमध्येस्थापतयत् स्तंपतिमथाज्ञायदुःखितासाकशोदरी तदुःखवशा
मनार्थोमथाहदेवीतरंपती अथतेसंजीवयाम्यथमस्मनैवशुचिस्मिते अथिष्ठाहोमजंभस्मग्रहंपत्येन
वेदयेत् स्तेजयेतमंत्रेणस्तंजनैतथाक्षिपत् सेदेवाबुलस्तथाराज्ञेयजतेनशुचिस्मिता दधीचनाम
विप्रेंद्रमहाभाहेस्वरंशुनि जगामसाचवर्णासाधीप्राहविप्रपापनाः त्रियाश्चपानिहीनेनजमदग्नितया
नियं भस्मेवजीवयामासकस्यपंचयथाविधि देवानपितथाभूत्वानामथेताहशोश्वरा तस्मात्भस्म
नाज्ञेतेजीवयामितवानचे इत्येवमुक्त्वाभगवान्दधीचोमहेश्वरवैशारणेजगाम भस्माभिमंत्र्यकरे
गृहीत्वासंजीवयामासपवंसमाधी महीशास्यकरस्पर्शाद्विप्रायःकरणेभवत् ततःप्रवततोगत्वा
समाश्रमपदेययौ दधीचमपिसासाधीगदहमानोपभोजने प्रार्थयामाससविप्रर्षिर्मुक्तवानथमदि
ना भुक्त्वाथमथविप्रेंद्रकोटिशिष्याःसमागताः अथदेवाःसमायाताभस्मोद्धूलितविग्रहाः नमस्कृत्य १२

दधीचेतपस्तप्तुः शिवकांक्षया देवाश्रुत्वा अस्माकं तु पुराज्ञानेन ह्यभासीन्महामते गौतमस्य च भा-
र्यायै दृष्टा कामातुरा वयं तया नर्दर्शिता देवी विवाहकृतमंगला तां वै कामयमानानां नष्टं ज्ञानमभूद्वा-
नः ततः सर्वे वयं भ्रष्टा नागताः पार्वतीसमीपतः मृडवाचा च यतः सर्वे समयं नेष्यामि वो मले शतरुद्रियमंत्रेण
मंत्रितं शंभुना स्वयं ममापि दत्तं तेनैव ब्रह्महत्यादिशान्तये इत्येवमुक्ता पार्वती साहनवानस्य चोत्तमे
प्रयतहृदयतानात्सर्वेव वयं विकृतचेतनाः शतरुद्रियमंत्रेणाभिमंत्रितभस्मलिप्तविग्रहाः निर्भूतपातकाः सर्वे
सेवनतान्तत्क्षणेन हि आश्चर्यमेतज्जानीमि भस्मसामर्थ्यमीदृशं दधीचउवाच शैवस्य भस्मता शक्तिं मे
लेपमवेक्षामि वः विस्तरेण न शक्येत वक्तुं वर्षशतैरपि अतः कीर्तयिष्यामि सुमाहात्म्यं देवयोः हरि-
शंकरयोः सर्वब्रह्महत्यादिनाशने पुराचैकार्णवे घोरे ब्रह्मणः प्रलये सति महाविष्णुस्तु भगवान् शेते
स्म प्रलयांभसि तस्य पार्श्वे हृदये चापि ब्रह्माण्डानां शतद्वयं विंशतिः पादयोः पार्श्वे विंशति मस्तकांतरे
नासामौक्तिकभावेन ब्रह्मांडमेदयात्मभुः तत्राभिमंडलेके विष्णुर्मशायी च गौरवाः तपस्तपतः समहृ-
दीश्वरं पर्युपासते श्रुत्वा विस्मेदृतेजसा स्त्रितामापसि स्वस्तयो ध्यानयोगपरो भूत्वा नाकिंचित्पर्यपश्यत
प्रसृतः श्वेनमहतारौरघोरोच्चैः पुनः पुनः पतन्त्विन्नेतरे दोभिः कंपविलोकविलक्षणम् दृष्ट्वा च हरिणाभीत्या
लोचने च निमीलिते आगच्छमानो गोत्री रसमनेजः स्वगात्रवान् संगम्य केशादिब्रह्मांडदामसुमेकरहृदये
दधाव सुरमादामकेशादिब्रह्मांडकल्पिते ब्रह्मांडमेकं निपतद्धत्तानचक्रकरहृदये सर्वांभरणसंयुक्तं तथा-

प॰पा॰ श्रुतेनमयं विष्णुरूपबालोमदर्शनायविशेषतः नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेशाश्वताव्यय नजानेहं
रा॰ भवंतंभोवंचवेद्मिनमोनमः ज्ञानात्मिनचनेभावेंद्रनिरीक्षावतेनमः माणिक्यकुंडलेहेमदामज्ञाम
१३ विभूषिते रत्नांगुलीयसभ्रांगेबाहुकोष्टविभूषणे नतवक्षोनमाकीर्णेदीर्घायतविलोचने बालोच
नसंकाशेभालनेत्रसमन्वये कंदर्पकामकाग्रीनलकाकुटकसीश्वरे त्रिरेखात्रनमस्त्रिवार्षवान स्वच्छ
कपोलके मंदस्मितप्रसन्नास्ये [illegible]भुंवालेंदुदर्शने विज्ञानरत्नकवसनेवेदकल्पितभूषणे शरणंत्वांप्र
पन्नोस्मिवत्सोमेदयतांप्रभो दीनापन्नापनाज्ञाननष्टस्यशरणोभव यथविन्मेहृदीचवत्सःस्वात्मदर्शित
शक्तिमत् यथहष्टहरिः शंभुस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरांतस्पिते कोभवानितिवाचायतजानीत्वांमहायशाः प्रणामेके
वलेकर्तुंशक्तोस्मितहिवेदितं सदाशिवउवाच नवज्ञातंप्रदास्यामिऊशास्वानेचवारुणे भस्मास्नाते
ततःपश्चात्ततोजातंवरंयम्परं श्रीभगवानुवाच मन्नातनुयोगेपसलिलंनचतिष्ठतिकुत्रचित इत्युक्तो
भ्रमितस्सत्वदुस्तान्नशक्तिविग्रहः जहदगजलेस्नानंनयोगममभवद्धरे शंभुर्जहास्यस्नानायजल
मन्वपिवन्तरेहदीचउवाच अथदेवःशिवोविष्णुभालाविनविलोकयन् ततःस्वल्पतनुर्विष्णुःशीत
देहस्यशंभुना उत्तमस्त्वाहरिःभोविस्मृहृदयेषोविकल्पितः ततोहृदेहरिस्त्वान्तेहरोकेकलि[illegible]तदा प्रवे
ष्टेनशशशाकाशमासीर्येनहृदेस्मत हरिराचचनोपायाहृदस्यास्यप्रवेशने मार्गोमेदीयतांदेवसत्यमथो
शंभुरब्रवीत् कोटियोजनगंभीरंजलमेतन्महस्सरा निर्विघ्नंसेवमभवतऊहदगजलेविभो इदानीति १३

इत्यस्थापिप्रवेशेणकथंहरे अंगुष्ठांगुलप्रमाणेयंभूमिन्द्रदेवमे पश्यप्रविश्यत्वमपिपादस्पर्शंददा
मिते वाक्यंममैवसोपानंवेदंमहामतिःस्ततो हरिरुवाच शक्तोहंनसामर्थ्यंकस्यापीहनविद्यते
मर्त्यस्यग्रहणेवाक्यंग्रहणेवाकथंश्रुते शंभुरुवाच श्रेसःशक्तिर्नवत्वत्तोधारणेरोहणादिषु रक्ष
क्षणेमेमहादेवंजगादहरिरव्यय नशःकरस्पर्शाकेहंपतत्रिंवजनार्दन नवशाकंमयापतंभि।
निधायशिवंहरिः शिवःप्रहस्यविपतेजल्लद्भ्योपल्लविभिः नत्रस्नातासविपिनावह्निकृतीर्पवाक्यवा
न स्नातोसिकिमनःकार्यंशंभुराहहरिंततः ध्यापदेहदयेकिंवेनचकिंचिद्ददस्वमे हरिराहकिंविदि
त्याहतमथोशंभुस्ततवान् भस्मतोनेनंसंशुद्धोवत्समेपरमंशुभे तीर्थितस्यहितकृत्तोतहरोकरवा।
एवंहे दधीचउवाच स्वहस्तास्थितभस्मैकंनविनादारशंकरः प्रणवेनाभिमंत्र्याथगायत्र्याब्रह्मरूपया
अंगुलिभ्यांसुपादायशिवःपंचाक्षरेणवै हरिमस्तकगात्रेषुसर्वेष्वपिसमालिपत् स्नातहष्यानिरीक्ष्याथ
जीवेत्याहहरिंहरः ध्यायस्वकिंहृदयेमचध्यानपरोभवत् अपश्यद्धृदयेदीपेदीर्घकारमतिप्रभे हृ
रिराहशिवंस्वादारीयोरष्टोमवेतिच शिवःप्राहनतेस्नानंध्यश्चवामनोहरि भस्मध्यानंयतेस्नानंतम
ग्रेसंभविष्यति भवान्यिषिकृश्रेभस्मस्नातोहंभस्मनापुरा हृष्टेषुवेभक्तिगम्येभस्मभस्त्रायदच्युतः ता
मार्ग्यमतीवासीत्यक्तविवसमद्युतिः वासुदेवःशुद्धमुक्ताफलवर्णोभवत्क्षणात् ततःप्रभृतिशुक्लो
सौवासुदेवःप्रसन्नवान् श्वेतध्यानप्रयोगस्मादीयमध्येचहरूपं शुद्धस्फटिकसंकाशंत्रिनेत्रंहिजगेशिवे

प॰पा॰ वरदंदक्षिणेहस्तेवामंवामभयंहरेविष्णुं पंचवर्षीयवद्वंचशारचंद्रायुतद्युतिं माणिक्यकुंडलेहेमजाल
पा॰ विभूषितं रत्नांगुलीयसुभगंवज्रकोटिसुभूषणं नवरक्तोष्ठमाकर्णदीर्घायतविलोचनं वामलोच
१४ नसंकाशमोहलोचनमध्यये केदर्पकार्मुकभ्रांतिजनकभ्रुवमीश्वरं स्निग्धोननसचार्वंगनासमकु
कपोलकं मंदस्मितप्रसन्नास्यंविष्णुंबालेंदुदर्शनं विज्ञानरक्तवसनंबैटकल्पितद्युतं वामांगुली
यमध्यस्थमणिप्रणवमध्यये हस्त्वावानुध्यतेविष्णुःकृतःकृतोभवतदा अथाहविष्णुभगौ`` हरिहर
वयाकिम् हरिराहरुवराहः ब्रुवतःशांतविग्रहः स्तुहीर्यमहाविष्णुःशिवमाहेयथानह हरिन
वाच नशक्तिभमनोजानेप्रभावेवाजानत्स्व नमस्तेस्तनमस्तेस्तुनामेवशरणंगतः शिवउवाच व
रेहस्थमहाभागमनसायत्नमिच्छसि शिववाचमथाकर्ण्यहरिर्वेश्रवरोनमे त्वत्पादयुगलेशंभोभक्ति
रस्तुसदामम अथदत्तावरंशंभुरिदमांह्लवचोहरिं भक्तधारणंसंपदोममभक्तोभविष्यति दधीचोवाच
इत्युक्त्वेमहात्मानंभस्मसंभवमादितः तस्मात्ययंमहाराजःसर्वपापमयंधनदातनात् विलयोक्तवनयना।
देवाज्ञावेतालिति`` यइदंशृणुयान्नित्यंपठेच्चाख्यानमुत्तमं विमुक्तःसर्वपापेभ्योयातसौशोकवेप।
दं ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेशिवराघवसंवादेपुनरशातनमोध्यायः १०२ श्रीशिवउवाच
ध्रातृकमवईनभस्मावानेहर्षेमहात्मने परलोकगतिंदानेशत्रुभमेनंभवान्वद दधीचउवाच शृणुत्वेक
मथिष्यामिइतिहासपुरातनं विचित्रमयमामांचयद्भिनेवभूवरु मिथिलायांपुराकश्चितद्भुतःप १४

वेदनेस्तथा पुराजन्मशतात्सर्वे ब्राह्मणाः पापनिश्चया पूर्ववयसिवेपाकौशाह्वमथस्मउद्दिमान् सखा
नेज्ञाक्रवीगनात्स्नानेहनापित्तनपि देवान्खषीममभ्यर्च्यययौप्रातलिकापुरं प्रतिश्रायमथोवक्षेब्राह्म
णस्यनिवेशने तत्रैकाब्रह्मियस्नायौवनस्यावनश्रिया प्रभुष्टराज्यापट्कोटिनिष्कद्रव्येणसंयुता भु
क्त्वाथशयनेविप्रंसर्वांवयवसंदरं ग्रोचेष्टोटयेश्रुहृस्नोन्नाहसितटिक्तुवे ब्राह्मणाभ्योधामागम्यत
भुदीसेदमब्रवीत् उत्तमागतोविप्रकेवादेशंगमिष्यसि ब्राह्मणउवाच प्रकालचर्यासर्वेषांशेका
मत्पाटयेध्रुवं वयः स्विवोमिथ्यावाहोरहस्येह्यस्यमेद्विरे हविषेवाच कथाप्रसंगेयात्राथातीर्थेदृष्टा
दिविलये दुर्भिक्षेग्राममध्यस्थेवह्लोवावोनहृषितः प्रतिश्रयस्तस्मभ्रद्धेभवतेवपुराकृतः मेहेस्थवाश्रि
नीवाहंनसंकान्निहृकरोमित्व ब्राह्मणउवाच हलोभावोमयाकायोगच्छेवेशीघ्रमथतः इत्युक्त्वाब्रा
ह्मणोनासौमनसेदमचिंतयत् यत्नेनसंगमोमह्यं यथास्यात्तथाविधिः रोटनेनकरिष्यामितथाया
स्यतिसोऽवितं मोचसोनयितेप्रातोमासमुत्थापयिष्यति पुरुहेतत्रिष्टमानेवटोलंनाकंठेस्थितोगिरी उच
पुष्पतनत्नाद्वेस्यनीयंतीविमाछितः गतभामोहिमोहस्थानिषण्णः स्वयमेवसः उत्संगेमामकेदेहेविपास्यति
द्विजाग्रणीः अचेलनेवबसनमयास्मदतेवच सादिष्यंप्रेमरहितेप्रकामस्पदलाप्रति दर्शयिष्यामितस्या
नेकामगेहंस्वगोपिव उत्संगेविलुठंत्सेगवसनानिविहायवै विलुप्यमानसंतस्यकरिष्येस्ववशोद्विजे प्र
हृष्टेयादृशोचिन्तेदृष्टोनेतादृशोभवेत् दर्शनेयादृशोचित्तेभाषणेनेवतादृशो भाषणेयः स्त्रलोयेनैवता॰

पु॰ या॰ रा॰ १५ हर्षोऽस्मनायाथः हास्योत्क्रोनैः हास्योक्तायाः स्पर्शनेनै॰ स्पर्शनेया॰ योनिहर्षोया॰ योनिस्पर्शो॰ बाहुमूलकुच
हृदयोनिस्पर्शदर्शनात् कस्यतस्खलितो चेत्तो रेतः स्कन्नं च कस्यन इति संचिंत्य मनसा ह्रास्त्रियामह
मध्यगात् स्मरद्रुह्माव मा मायमेदं मेदकरोद्वै चिरंकाले विरुध्यते ब्राह्मणः करुणानिधिः स्त्रीबाल
वृद्धातुरबालयोगिनो विप्राग्निनो आदिनिपातनादिना दुःखस्यैवोद्वरणे प्रश्नस्यते ह्यस्य स्थानेन सम
मेवदंति इत्थं विचार्य विप्रो सौ ह्यचिन्तनः प्रमत्तधीः तस्या ह्यगीयमगमना सुवाचतो द्विजः अलंश्रो
केन महता ह्लुप्त विरोधिता शारीरशोषणे ह्येतच्चित विधं मनतया त्यज शोकमिमं बाले न चार्थः शो
चितेनवै शोकस्य कारणे चापेतेन नेत्थं कथं तेन या एवमुक्ता द्विजेनाथ ता सा किंचिदुवाच ह मूर्छिते
वापभूमौ तमहेव वो द्विती ताम् श्वोत्थापयामासः ब्राह्मणः परमार्थवित् उत्थिता स्थापिता येन [illegible]या
तत्पुनः पुनः पतितां पतितां विप्रो निषधोत्थापितां ततः अंकमारोपयामासः प्रममार्ज विलोचने अलैमके
दे वाहु मांसतना भामस्य द्विजे चेष्टाजप [illegible]विशदोऽसंदमारुत संभवः अथ चिंतापरो विप्रो नैव कार्यमि
दं मम पितुर्वा मातुर्वा चिंतयस्व वा चगुरुस्तथा असं तु दुस्सम सर्वे विपरीतमिमानि वै अथ कामः समाया
तो बद्धस्यै स्थित योर्मयोः विद्यापतिं स्थितैर्बाणो द्विजे कामोद्दाम वान् सबाणान्तरो विप्रो चिंतयामा
स कार्मुकः इत्थं सुगारु सर्वांगो कामिनी वयद्दश्यते नो चे योनि मवेयसा कथं रोमो च संभवः तदेतस्या
उच्चस्पर्शोत्सर्वं भविष्यति इति संचिंत्य मनसा उच्चो योनिं द्विजो स्पृशत् सापि मूर्छित ह्येवमेदामि १५

तस्यत्वाभवत् आलिंलिंगद्विजेगाढमाननंचचुचुंबह तयोरग्रसमायोगोवर्षाणांशतमप्यभूत् ग
तेवर्षशतेपश्चादेकस्मिंदिवसेद्विजः स्नातुंययौनदीप्रातःसापिविप्रप्रसंगतः स्नानेतत्रतथाछन्नोपु
राणंश्रुतवान्यथ कौर्मंसमस्तपापानांनाशनेशिवभक्तिदं इदंचपरमंगुह्यंव्यासदेवेनभाषितं ब्रह्म
हामयपत्नीनस्तथैवयुक्तनलत्याः कौर्मेपुराणेश्रुत्वैवश्रद्धयातेयातकाननः श्रुत्वैतद्वचनंविप्रःपौराणिक
मभाषत मयाकृतानांपापानांनचसंख्यास्तिकाचन अशेषपापसंदोहनाशनेतद्विहोच्यतां पौराणि
कउवाच आराधयस्वदेवेशंशंकरंत्रिदशेश्वरं तस्मिन्संपूजितेनाद्यविप्रसर्वपापंनशिष्यते पापंमेरुसमः
प्रोक्तंज्ञानदीपेननश्यति अथवापूजयाविप्रसमस्ताघविनाशने ज्ञानपूजाविहीनानांनरक्षयंपतने
ध्रुवे अथद्विजोसमिगतःशिवालयमनन्तमं द्रोणपुष्पसहस्रेणपूजयामासशंकरं मरुज्जेगाममतत
तोभोजनंकृतवान्द्विजः अथमत्स्यवशंप्राप्तोयमलोकंजगामवै तयाकृतानांपापानांकेषांचिन्नाशनं
पुरा तथैकदिवसंपूजेशंकरस्ययतःकृतः तयापापसमूहस्यचप्रक्षयंभवतोद्विज स्त्रियाकामपिपाया
नांफलेननरकपातनं वर्षकोटिद्वयंहेविप्रश्वानजन्मशतंपुनः शिवदाद्यान्यमानस्यफलेनरकशोषिते
नरकेवास्थितिस्तस्यशतवर्षंसुभीषणे जंभीपाकेचकाष्ठंवेभस्मस्तश्चश्वापुनःपुनः वर्षाणांदशतेवंचाक्षि
मिभुक्तिःपरद पुनःस्थद्वीपवर्तितेवर्षाणांचतथादश श्लेष्ममेध्यपूयवीर्याद्यमूत्रेरेतोहृदेश्च उन्मज्जच
तिमज्जायाश्चस्तेश्मविण्मूत्रभोजनं ततोनरकशेषेणश्वानजन्मशतंपरे यमवाक्यमितिश्रुत्वाब्राह्मणोनिप

प॰पा॰
रा॰
१९

पातिव्र अथतस्यप्रियाभार्यापतिविंतापराव भौ एतस्मिन्नंतरेविप्राःसमीपंनारदोभ्यगात् नारदस्यप
पादमूलेपादयोरपिदुःखिता तास्तुत्याप्यमुनिःश्रुत्वागतादुःखमभाषत अयिसुरूपेविशालाक्षिभर्तारंगं
तुमर्हसि भर्तालोहितयालापीमूर्खोवंपविवर्जितः नरोप्तिलब्धेतेभद्रेज्वलनेप्रविशस्वभो अथश्रेयदि
वाश्रेयंमयागंतुंमुनेवद अग्निप्रवेशकालोवैअतीतोनभवेयथा नारदउवाच योजनानांशतेनैव
मितःस्थानात्स्वरहितत् सोदाहःकिलविप्रस्यभवितागंतुमर्हसि अथसोवाच दूरस्थितेकायनार्थंगं
तुमर्हामिहेमुने तद्वचस्तस्मात्कर्ण्यनारदस्तामभाषत तिष्ठंतीनालमेस्थानेभवशाक्तामिहेत्वमान्
इत्युदीर्यनयायानातरोचक्रेगतेचतत् देशेनष्टहितस्थानेतामुवाचाथयोमुनिः शेदृशेमेदृकर्त्तव्यंयदि
तत्राग्निमेष्यसि पापंयदिकृतंभद्रेपरद्रव्यमेवन एतद्दिमुखेयेत्वत्प्रायश्चित्तंसमाचर सवोपपात
कध्वांतनाशोवह्निप्रवेशनात् नान्यस्यपापानिनारीणांसर्वपापोपशांतये अग्निप्रवेशस्तुकेप्रायश्चि
तंजगत्त्रये इत्थोवाच अथनारदवाक्येननोदितासावचोब्रवीत् अग्निप्रवेशनारीणांकिंकर्तव्यमहा
मुने नारदउवाच स्नानेमंगलसंस्कारोदृष्टव्यगुणजनदानेगंधपुष्टैस्तथा धूपैर्दीपैस्तथाभरणम्
मंगलेनतथासूत्रंपाटलकंकमेवच शांत्यादानप्रयोगस्यप्रसनास्नानमेवच नानामंगलवाद्यानोश्रवणे
गीतकस्यच अभिचारकृतेपापेतत्पापस्यप्रशांतये अतीतपातकस्येष्टाप्रायश्चित्तंनदीरिते कुर्यात्
घवकोभूषोविप्रयशतिपाटयेत् मूषाभावेस्वकीयेनप्रायश्चित्तंतकारयेत् नाम्यस्यानस्यपापस्यनाशा १९

नैवनिवृत्तचित्त ब्रह्मोवाच सर्वतत्कथयिष्यामि इहविप्रोमहामुनिर्विद्यते भूषणं किमेतत्त्वत्सर्वमेतत्त्वदीयतां
नारदउवाच नेहास्तिकिंचित्सौभाग्यद्रव्यमन्यत्तवेदृशाया दधीचउवाच अथनारदेनागत्यकैला
सेशिवमंदिरे गिरिजामथहृष्टासौप्रणिपत्येदमब्रवीत् इहविप्रोदीयतां मातर्भूषणानियत्तत्त्वकं पार्वत्यु
वाच विधिवाचैमयार्कितिंचिद्भूषणं दीयतां कथं मयाहतेयत्नास्मिन्नेवैषध्रुवंनोपपद्यते नारदउवाच
मातर्नविप्रवाक्यात्वद्वचोन्यथावर्ततेस्त्रियः ब्राह्मणास्तत्केनापिनिहितं सौभाग्यमुत्तमं पार्वत्युवाच
न चोक्तं देवदेवेशमद्यगौरीद्वीपर्वतमध्ये भूषणादिमयादत्तेविप्रेजीवितमिच्छामि दीयतेहिजयत्येवा
सर्वमेतत्त्वयोदितं जयंतीसाजगामाथतत्पादतमथाहरन् स्वालंतस्माद्ब्रह्मयायात्तत्वरिद्रोदनवान्मतिः त
तःसमस्तमवसनभूषणानिमुनिर्दधौ ग्राह्यचैनानतोकोपिकःकथंतनिवेश्यते ब्रह्मोवाच तदैवमेसम
स्तांक्रियाणांकरणांमुनि पिनाकिसर्वज्ञवेंयनमस्तेसदिस्तव दधीचउवाच अथतेब्राह्मणेंद्रयाना
रदस्तामुवाचहे ब्रह्मयेशच्छटस्तंप्रविशान्यत्राशि अथसाभूमिसमाधीनिःप्रदक्षिणपूर्वकं सौव
र्णीकेकानिकोपफलानिविविधानिच संदक्षिणादिनस्तोतंस्पर्शयित्वाद्यवकायक पार्वतीत्यनिकामा
माश्वेतीमोनिलेंदपी ज्वालामालाभिराकाशंदहंतमिवचानलं त्रिःप्रदक्षिणमागम्याश्रितास्त्रीःपुरत
समी इदंप्राहतदावाक्यंप्रांजलिःप्रहसन्नवी इंद्रादयोदिशांपालामानमेंदितिभास्कर पर्वाटयःसुवास
वेहराडंममभाषितं पाणिपीडनमारभ्यचैतदंतमहर्निशं वाङ्मनःकर्मभिर्भर्तासेवितोयदिभक्तितः

प॰पा॰ रा॰ १७

अभिचारोद्यतस्मादेवस्यानिजयेमम तेनसत्येनयेपत्यामाईयानेप्रपद्ये अस्त्याथसहस्राणियोजकंड
नमाचविपत प्रविष्टाज्वलनेदीप्तेमयापश्यहिमानके सूर्येणसमपुत्रा इममस्वेरोगीतशोभिते ग्रारुरोह
विमानंसामर्तीसाकंदिवाययौ यमःप्राहाथसेष्ठज्यवनितानांपतिव्रता प्रत्ययःस्वर्गपवेदनवपापेनवा।
सर्वे कोटिहयसमानवनरकेदेतपातके ग्रष्टमेवनसेदेहः किंतयोनकमेवत यदेशिवस्यदीयासभ
स्रोणसमर्जिते नचापिनरकेप्रता:स्नानजलमात्रेणभवेत ग्रप्ययोवाच ग्रमिप्रवेशगुडानांपुनस्प्रगर।
कःकथं ग्रग्निप्रवेशात्तेषांपापवेनाशनंभवेत यमउवाच शिवदक्षयापहावस्यपातजनवयश्यति ३
यमाकतुराधेशुरतेषांनाभवेशत ग्रथसाध्यानतोप्राप्यशनाहस्नानतःपरे दधीचमंदिरेप्राप्तोमत्तयोग।
मागतोहिसः तससिविसमीपेत्वभस्मासेयमिमेत्रिनि भस्मनिष्ठापयानाममारचययोपमे यमःसेप्रज्ञा
वनतोभवास्तुएपतमोस्तुनिः मगोहेभवंतःस्नानेनयोगेनामितोवहिः ग्रथगनावहिरस्योसारमेयोयमो
दितः सेतायावस्थितंतेचनारदेदोद्दृष्टवानसे पञ्चचलिमर्दनमिदनिष्टसिदोमिवान् शिवभस्मस्थित
मतेशैवंज्ञानेमहामते शैवानांपापिनोचापिसाहसेननतुत्यजो यमलोकोनचास्तीतिशिवाज्ञाशिवनो
दिता दधीचउवाच इत्यमाभाष्यतेस्थानेकैलासेमगामन्मनिः देउवत्सपिपत्रेशंविज्ञाययछोइवेः देव
कांचियमश्ववाहहिरास्तेसजकतः भस्मनेवमतनस्दइवलोकेसवाईति ग्रथमुख्यगणाविष्टोवीरभद्रः
शिवेरतः सनयामासतत्रानेदिव्रञ्जपधरेनदा पदेसपादप्रणतेदेवापाथयजित्तयत ग्रारुमाहेश्वरोदे १७

वगणेनैकरुषमे तथेतिचशिवः प्राहगणः स्नानसुखोभवेत् दधीचउवाच अतलेभस्ममाहात्म्यंमयोक्तं
तेशुचिस्मिते श्रुतः पंडितंश्रद्धयः श्रोतमिच्छामिसुव्रते ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेशिवराघव
संवादेविभूतिमाहात्म्येध्यायः ॥१०३॥ शुचिस्मितोवाच कथंपंजमदग्निष्ठदेवानांचत्वराकथं
स्वह्मभस्मतद्दलसमाचक्ष्वमुनेमम दधीचउवाच कश्यपादिप्रजादेवाःपूर्वमभ्यागमंदिरे शोक
टनामविख्यातेगिरिश्रेष्ठेसुशोभने नानाविहंगसंकीर्णेनानाशुनिगणाश्रमे वासुदेवाश्रयेरम्येम
हायोगणसेविते विचित्रद्रुमसंवीतेसर्वतकामसमोज्वले तथाविधेप्रविश्यैतिगिरिंचयमथापरे स्तवं
तःकेशवेनत्रगतास्सगिरिश्रेष्ठे दृष्टातत्रमहाज्वालोप्रविष्टोचवयंगताः मामेकेतनिरस्यात्मदृढदह
देवतामुनीम् संदहततः पश्चाद्भस्मीभूतःस्वयंशुभे अस्मानेतान्दृष्टाहुष्टान्वीरभद्रःप्रतापवान् के
णापिकारणेनासौमन्नावान्वर्ततेगते भस्मोद्धूलितसर्वांगोमस्तकस्याशिवाङ्घ्रिभिः पवमानीतिरक्षाःशांतो
ह्राह्रामहमयाश्रुणोत् अथचिंतापरस्यासीन्मृत्यिअमाणाशिवधनैः शिवोनमिवगोपयस्तदृशंपतेननिरी
क्षणे इतिनिश्चित्यमनसाजपन्नानाविमानतिमशुं सवज्रीवीरभद्रंचदग्धमारब्धमानयत् तणाग्निरिवशांतो
भूदासायसलिलंयथा ततोपरोमहाज्वालेवीरभद्रःप्रदृष्टवान् गर्जंतोवमहाकालोज्वालोनिपतितो
मपि मनसाचिंतयद्वापिवीरभद्रःप्रतापवान् सर्वेषांनाशिनीज्वालाप्राणिनोशतकोटिशः ततसर्वदा
हणार्थेहियथासप्राप्यदेतिमां पश्यामिमहतोज्वालासलिलेनशिंतोयथा एतस्मिन्नंतरेवीरमहावा

प॰पा॰ गीस्ववीरिणा वीरमासाद्य संक्राधीः कृतधाकाण्डशूलाणिः तृषितानां जले नाग्निविपरीतेन नाग्निना त्रिकामं यो
वी॰ जनशिराः प्रणष्टो राजसेश्वरः शतयोजनवक्त्रस्य शालवाहुस्तथापरः अगस्त्यस्य महाभागो निःशेषं पीतसाग
१८ रः एतानत्यायसेत्यानानि पंज्वालामारयत् वीरभद्र उवाच शिषिके वं महाज्वाला तडूक्तानहिं जायते स
रस्वतीभवं तोयं च ममरोषश्च जायते सर्वदेवार्चितपदं वीरभद्र मवीहि सा भारत्युवाच यथोक्तं हितभावेन
तदेवावानात्यतोऽस्तुने कोपस्तत्त्वं वीरत्वमात्मनो हितमाचर इत्युक्तो नर्दयेदेवीभारतीवीरभीतितः अथ
वीरो महाज्वालामयासीद्धीलयैव तु क्षणेन महतीज्वाला शतयोजनविस्तृता एकेन वीरभद्रेण पीताया
रमेद्यः सहा अथवेंद्र तुखोनां च मुनीनां भस्मराशयः दृष्टा वै वीरभद्रेण आहृतास्य महात्मना न चास्तुवन्न
ति वचो ल्लतास्तु निर्दिवौकसः वीरभद्रस्तु विज्ञायतानशेषुनिर्दिवौकसो दध्याव मृत्यकथे सर्वाजीवयाम्येवि
कोटितः ध्यानेन द्दष्टवान् यापि जीवनं भस्मदेहिनां अथाचमनतानांतं भस्मान्यसमानो ...... मृत्युंजयेन।
मंत्रेण मंत्रितं नहि मंत्रयत् अथोत्थिता मुनिवरा देवैः सह पुत्रपात्राश्रिताः अथ ते गतवंतश्च गिरिपार्श्वं महाप्र
भुं तत्रापि भक्तितास्सर्वे सर्पेणातिशरीरिणा अथ वीरो महासर्पसमीपमगमत् प्रभुः वीरमागतमालोक्य स
भुजंगमो योद्धुमारेभे युयुधे वर्षमेकेन नानारूपधरा पणी अथ वीरः प्रगृह्याशु गोकर्णगेन च हि
पाचके समस्तां गदेवास्तत्र गतास्तुषः दृष्टाय भस्मनैवैतानजीवयामास शंकरः अथ देवाः सपुत्रयो
वीरभद्रे प्रणामत गतवंतो यथामार्गं दहमूर्धस्त्वागते पंचमेऽह्नि महाकायदोर्भिः षड्दशभिर्युतं पंच १८

पादसंमोपेतंशिरोभिर्मितमष्टभिः कोटमानामहाहारेषुप्रमानोहिचारिणा महाबलाहवपुषोवासदे
वसम्यत्फले नाहशंहेश्रुणीभूतेकपिवालि निर्जिते नाहशेवानरश्रेष्ठेंससुग्रीवेसवालसः सुधि
मुहेयदहसहमाहवालिनो सुग्रीवेसकराभ्यासहेतमेवप्रचक्रमे ग्रासेनिहितप्रभूवंमयप्रसन्क
वलंयथा वालिसुग्रीवगमनेहष्टाचिंतामवायह कथमेनंहनिष्यामिरक्षायिष्येकथंकपिं एवंहिविं
तयानंतेवानरेवाक्षसेश्वरं अग्रसीदेकयत्नेनतथाभूतेचराक्षसे हष्टादेवर्षयःसर्वेपलायनपरा।
स्तथा पलायमानोसौहष्टापंचमेफसराक्षसं हसैःसर्वैःलात्सर्वोनादायाभक्षयत्तदा वीरभद्रस्ततो
हष्टावानरर्षिसंवादे पंचाशद्योजनेनाशिलोकरणादावतेक्षणा तिजयानाशिरोमध्येमप्रसेपतितःशि
रः ततप्रादायशैलसंघ्रुंगेतद्धतयोजने स्थापयित्वाहफतनेराक्षसेंद्रेतथाहरत् राक्षसोप्यवभाषते
वीरभद्रंत्रिलोचने ममवाहुवलेपश्यवीक्षतेनतहलेमया असिहयेतेलक्षेतपंचाशद्योजनोनतं एक
योजनविस्तारेसहस्रेनक्षाणाणिते एकंमहाणामिमतेविशिष्टेतन्ममप्रिये वीरभद्रस्तथेत्युक्त्वागृही-
त्वासिमहाबलः करेणचालयन्तीलेचक्रेननतःज्ञाप्य गृहीत्वाशिलयात्वेलीचक्रेराक्षसपुंगवः
वीरभद्रेसमभ्येत्यकंठेप्रतिसमर्पयत् तद्गात्रेभिन्नमभवच्छोणितेनार्णितेबह राक्षसस्तेकहलेनपपौ
तच्छोणितंततः वीरभद्रःकंठदेशोराक्षसंप्राहरद्रुषा शिवराद्धयंतयाछिन्नंपतमानंततोगृहीत्
नाभक्षयदमेयात्मासिंहनादंचकारह तेननादेनमहताक्षुब्धमासीज्जगत्रयं प्रसन्नोसमस्यानंतनाभि

प॰पा॰ न्नगात्रविकसरे किंशुकाविवहश्येनेपुष्पितौ रुधिरोक्षितौ वर्षमेकं तु संयुद्धमासीद्देवासुरौ तदा ततः
वा॰ परं वर्षमेकं गदायुद्धमभूत्तयोः असिशक्तिकयापश्चाद्वर्षमेकमभूद्रणः भुजैर्गृहीत्वासिद्धरंघ्रयुद्ध्याने
१९ परस्परं शोभमानो महावेष्टं ष्टाकारो गणेश्वरः सरोषवक्त्रनयनश्चालयित्वासिमग्रतः तस्य केशं चकर्ष स
वविच्छेद कदलीयथा शिरो सिसर्वाम्यादाय वभ ..... गनेन हा तस्य गात्रे करुहैर्विदार्यार्द्रत्वं देवता
कर्पीदैत्य चतयाचान्या बुद्धाहस्मिपरमी सुरेश पतत्युद्धं महाद्योरेनारदो वीक्ष्य चाभ्यधात् ब्रह्मणोवासुदेवा
यशंकराय विज्ञपन् सुनयो रहितादेवा वालिसुग्रीववानरौ पतो संजीवयामास ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः
रक्तसेशंभुनादत्तो वरः परमदारुणः हिरण्यकशिपोराजो बलवान्नेकराक्षसः देवैः सार्द्धं चतस्त्रुपे वर्ष
णोशान मयुजे पलायनाश्चवद्भावास्तानाशतशो सुरः शुक्रेण रक्षितः सोथ गुरुचिंतयाविदे स्तोस्मि
यातशाः शुक्रजीवितोस्मि तथैवहि अहं स्वयं चलमेनस्माउदरसमस्तानायचे अन्यथा मरसो मसंभविष्यति न
सेशयः शुरोयमेनस्याकं मेयुद्धमासीत्सुदारुणं मया सोग्रसितो युद्धेपरमराजाप्रतापवान् ममोदरं
प्रविश्यासौ विभेदचनेनादच अहं स्मतस्तदा साचेतयासंजीवितायदा तस्माउदरसंस्थानो मरणायत ये
तपः शुक्रउवाच एवमेतन्नसंदेहोयथावत्तेसमाचर स्यमंतपंचकं तीर्थं तत्रत्वंस्तु नमर्हसि राक्षसउवा
च तपोमहत्तपोवारेयतच्चीर्णंसुरासुरैः गुल्फप्रदेशेपादाग्रमग्नः पाशैः प्रबध्य च ग्रथ्यतां भक्तुंगेभ्यकवाह
तोपोस्त्वविषद्वं तं लेभोनरेनज्वालायाचक्रियामिततस्ततः अधः शिराश्चयातिष्ठत्तन्मीलैवविलोचने १९

केनगुणंकोभजतोकिंयंनेकालमीश्वरं कथंगुणनिवृत्तिश्चभवेदेतनवप्रश्नतः शिवउवाच यावज्जानं
हिभवतोयावदाग्रहस्थापिवा धारणात्तावदेवस्यादेकैकस्यगुणास्यच सत्वेब्रह्मारजोविष्णुर्भजेत्माहे
श्वरस्तमः इत्युक्तमात्रेदेवेशेब्रह्मासत्वमथाग्रहीत नचधारयितुंशक्तोनिपपातक्षितौदच विष्णुश्चवा
महस्तेनरजोगुणमधारयत् शंभुर्नीभोमहीशोपितमोगुणमधारयत् सत्यमेकोगुणोभूत्वसत्वेविष्णु
मथाददात् ब्रह्माणंपादपीठेवदधारवनतंच रजोगतमत्यंतविलासरूपंगोबीररूपेनरुणंत्रिनेत्रं
सर्वंदधानकृतकौतुकंशिवेसमीक्ष्यमालवरदोवभाषे प्रीतोस्मितवधाहंवरंवृणुयथेप्सितं ब्रह्मा
हापितेवत्रोवरमेनेददस्वमे मामादिश्यपथ्यनाथजातवत्सभवेद्धिव तिष्ठेमेपिमदात्वंचवरमेवा
देवदामयः शिवउवाच एवमेतंमहाभागभविष्यतिनसंशयः रजोगोराविमौपुत्रौब्रह्मविष्णूभवता
वाङ्मूलस्थरोस्मिंश्चमामाकारोतथानघ अथब्रह्माणमाहेदंभजत्वंकेगुणंभवान् ब्रह्मोवाच
नतिष्ठेहंगुणमहत्पद्यंशक्तोमहेश्वर धारयितुंरजोदेवसत्वंभजत्वंहरिः अवाशिष्टंगुणंचापमीश्वरो
धारयिष्यति शंभुरुवाच गुणानादायनेदेवानशेक्तनिःस्मधारणे कर्तुंभरणशक्तस्तोशिवमित्यवद
तमः गुणात्रयंसर्वकालेनचधारयितुंक्षमाः दीयतांभगवन्शक्तिर्यदिशुद्धंवदेवप्रदः अथतद्वचनंश्रु
त्वाशिवोनामसभाषत विद्याशक्तिःसमस्तानांशक्तिरित्यभिधीयते गुणत्रयाश्रिताविद्याचविद्याचतत
दाश्रया गुणानपंचदर्शेवतत्मात्संयमेमरूध्य यच्चकिंचिद्भवेतत्रभवद्भिर्धीयतोहितत् अथाजस्तस्

प॰ पा॰ तावत्कंन्यसाहोत्रलनेविका शिवःप्राहमहेशसल्लोवनेवहिरत्निवै गुणत्रयमिदंयेनविंघास्यागो॰
वा॰ मयेस्तुभे मूत्रेवापनिषत्पांके कुर्यामस्मततःपरं वत्साक्तस्मरतयोयस्मानत्वेभूतेनगोमयं प्रागावद्गृति
२१ मंत्रेणपंत्रेतत्रामिमंत्रयेत गोवोभमोगावइतिप्राशयेत्तरुणेजले उपोष्यवचतर्दशंपांसुक्षेत्रसेधवा
व्रजे पेयुःप्रातस्न्यायस्तुविर्भूत्वासमाहितः कृतस्नानोपीतवस्त्रोगोमयार्थंव्रजेत्तमो उत्थापताप्रय
त्नेनगायत्र्यामन्त्रमाहरेत सौवर्णेरजतेताम्रेपारयेन्मृन्मयेघटे पौष्कलेवापलाशेवायागोश्रृगएववा
प्रादघेनहिगोमूत्रंगंधद्वारेतिगोमयं प्रभूमियातेरद्धलीयात्वाबीष्पर्वींदितेधिके गोमयेशोधयेहिद्वा
नूप्रीमांभंजनमेवतः मलक्ष्मीर्मेतिमंत्रेणगोमयस्यापमार्जनं शंनासिंचामिमंत्रेणगोमूत्रंगोमयेक्षिपेत
पंचानांनीतिमंत्रेणपिंडांश्चैवचतर्दश कुर्यात्सेप्राघ्यकिरणेःक्षणेःमानाहरेत्तान विदध्यादथसर्वांस्त
पत्रेगोमयपिंडकान स्मरहोक्तविधानेनप्रतिष्ठाप्याभिमंदयेत पिंडान्विनिक्षिपेत्तत्र दशदेवायपिंडकान
प्रावारावाज्यभोगेचप्रतिष्ठ्येहोकनेत्सुधीः ततोनिधमप्यतयेनयोदशभयाटश होतव्यापंचब्रह्माणि
नमोहिरण्यबाहवे इतिसर्वाकृतीकृत्वाचतर्थेनैकमंत्रकैः ततःशर्वायरुद्रायरस्पैवैकंकतेतिच प
तैस्तस्कुयाहिहाव्रनाज्ञातत्रयेतथा आह्नतीरथकृत्वाततःक्षिप्तानदमेत दध्यशेषेत्निर्वर्त्यप्र
वेणाग्रोदकेततः पूर्णमासोत्तयत्नुदा जलेनान्येनहेहयेत ब्रह्मणेश्वस्तमितितज्जलेशिवक्षिपेत प्रा
च्यामितिदिशांलिंगैर्दिक्षितायंविनिक्षिपेत ब्रह्मणेदक्षिणांदत्वाशांतेग्नलकमाहरेत प्राहरिष्यामिदेवा २१

नोसर्वेषांकर्मसुअग्ने जातवेदसमेनेनांपुलाकस्थापयामि मेंत्रेणानेननवग्निंपुलकेस्था ''' येदश्य त्रिदिनंम
लमस्थितेस्थापदनंपुलकैःस्रते ब्राह्मणान्भोजयेद्भस्मार्थंवैगृंजीनवागतः भस्माभिकमभीषुंस्त हृदिनेगो
मयंहरेत दिनत्रयेणायदिवापकस्मिन्निवसेवऽ तृतीयेवाचतुर्थेवाप्रातःस्नात्वामितोवरः मुक्तदंतोभ
स्मदिग्धोमंत्रेणानेनमंत्रवित् तद्दृतैतिवचोचार्यपिंडाकेभस्मसंस्कृतेन ततआवाहनंकुर्यात्उपचारोत्तेषा
दश कर्तव्याकृतदानेनततोमितुपसंहरेत अग्नीभस्मीतिमंत्रेणायहणीभस्मचोद्भवे अग्निरसीतिमंत्रे
णप्रसमज्वनतः परं संयोजगंगासलिलैःकपिलापयसाथवा वेदद्रंजंअमकाश्मीरेश्रुशीरचंदनेनवा
अगुरुहिनयेचैवहर्षितविनातुस्रक्तः शिपेद्भस्मनितहर्षितेऽमितिब्रह्ममंत्रतः ततःपयःसिचंमेध्यगा
दितःकपिलामव अमृतंदेवतीतीर्थपवित्रमिहवर्जितं नवप्रसादान्नयोतेमनुजाःसर्वपापतः प्रभा
वेनावदेहिहान्वहयोवरकानत्य अपोरुतपोयानिनेहिमंत्रेणानविचक्षणः शंभुरुवाच इत्येतभस्म
सेपायस्थकमादायमंत्रवित् सद्योजातेनवैपादौसर्वांगंपश्चवेनतु ततउद्धूलिसर्वांगंआपादतलम
स्तकं ततआचम्यवसनेधौतेश्वेतेप्रधारयेत् पुनराचम्यकर्मार्हेकर्तमर्हसिसर्वतः ततोभस्मसमादाय
प्रसज्यप्रणवेनतु त्रिनेत्रंत्रिगुणाधारंत्रयाणोजनकंविभुं स्मरेन्नमःशिवायेतिललाटेतुत्रिपुंड्रकं न
मःशिवायभ्यामिस्त्वक्षावाहोर्वोपित्रिपुंड्रकं अघोरायनमइतिउभायोचप्रकोष्ठयोः भीमायेतितनःपृष्ठे
शिरोपिपश्चिमेनतथा ''''''' नीलकंठायहिपेत्सर्वात्मनेनमः अहत्वात्पाततनोहलोकर्माणुष्ठानमाचरेत्

प॰पा॰ रा॰ २२

शिवउवाच एवमेवंप्रकाराणांभस्मनांकृत्वाप्रहृष्टधीश्च गुणान्धारयितेशस्मात्ततःसत्यथैवप्रजाः शंभुरुवाच
इत्येवंशिवोदितांदेवाब्रह्मविष्णुमहेश्वराः तथाकृत्वाचविधिनाइदमाभिकयातदा अन्योन्यंबोधनार्थकाः प्र
णम्यशिवमूचिरे कंगुणंधारयामोवाशिवःप्राहसनातनः कर्मशक्तितथाज्ञानंयुक्तेविधिवचनश्यति प्रा
णांस्त्यजेयस्तेब्रह्मा मनुभिर्ज्ञास्यजीविते योहंब्रह्मगोउमालाभिर्भूषितोब्रह्मयोपने रजोगुणामवष्टभ्यनवज्ञा
नातिमांसदा ब्रह्माधिकवलो त्रिसहस्राउषित्रह्मणोधिकाः ब्रह्मांडमालाभरणोमहेशाख्यमसेवत चत्वारि
ष्टासमात्रेणविष्णुरावुरुवाहतो ब्रह्मांवधिकसनस्पत्तवमालेवनीहरिः जानातिसर्वकालेमांकविदेव
नविस्मरेत् सात्विकैकेवप्रजास्युराजसीतामसीनन शांतेशिवेसत्वगुणेराजसेक्रावमानतः तमोनीलेतथा
चैवगुणेशेषुतथाभजेत् सत्वेरजस्तमश्चैवदधारयवयवाकिल प्रतोसितिविधाप्रजाशंकरस्यविधीयते
रजस्तमसाउमेदारुणंपरिकीर्तितं दारुणापितताःप्रजाशंकेरगदितानाप्रज्ञाः रजस्तमसायुक्तोप्रति
शास्त्रप्रवर्तिकं विद्धि त्राप्यतताःप्रजाशोकरेफलदामता तमस्त्रसत्वसेयुक्तोमिश्रसंचप्रवर्तको मिश्रप्र
जाविफलदाशंकरेलोकसंकरे याहशोनाहशेवापिनियमेनार्चनेविभोः शोकरस्याशुभफलेयाहशो
स्यापिदेहिनः शंभुरुवाच एतत्स्तेपतःप्रोक्तेविधानेभस्मनेतच वहुशोतरजनानांचमनस्तापविनाशने ॥
इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेशिवराघवसंवादेभस्मोत्पत्तिविधानं १५ ॥ शंभुरुवाच अथनेकीर्तियिष्या
मिकथांपापप्रनाशिनीं श्रुतयापापभर्मात्माशिवभक्तिमनुत्तमां वऊशास्त्रप्रवीणश्चनीतिशास्त्रविशारदः २२

न यष्टा न च दाता च न देवानां च पूजकः न चाध्याययता वेदं न व्याख्याता श्रुतस्य च न पुराणेतिहासानां श्रुती
नामागमस्य वा यतो भोक्ता तथा देहस्येमस्यैकप्रवर्तकः तादृशस्य द्विजस्याथ समालस्य गृहत्यागात् लब्धो
न येन येकस्मिं वत्सरे मासि पंचमे तृतीयदिवसे नाम्रो पुराणं श्रुतवानिदं स्वसंपादितवित्तस्य येन दानं न वै
कृतं दिने दिने भुज्यमानं निःसारं स्यात्कारणाद्धि वर्षलक्षं च तावं तिनरके पच्यते भुवं क्रिमियोनिसहस्रे
च यस्त्वनुभूयतेनः पवे दारिद्र्योप्यापितावं पुरुषः आर्यो बहुप्रजाः दिने दिने भिक्षितेन याचितेन च जीवनं यत्र
कापि च वीजो नो मया नाम यथा मार्गणात् लब्धेन जीवनं कर्मभक्ष्यपाताम यथा जीवनं मयो धोत्रो न विहीनस्य तेन यद्धी
नास्खलन्मनः पवं पुराणं श्रुत्वा सो ह्यसावाश्रमे पितुः श्विता मनसा चिंतये हे दस्यारेस्या वेद्विजादमः तपस्व
धर्मे हि हि र्यातु र्गा विफलवर्जिता तथा ... तार हिताविधानो गतिदर्शिनो वहुशास्त्रसमभ्यस्य वहुवेदा
नविस्मरात् तं सोऽश्रुतपुराणस्य समभ्यपातितदर्शने शंभुरुवाच एवं चिंतयतस्तस्य स्वकालमरणात् भूत
यमलोकं गतस्याथ यमेन परिभाषितः अनेकपापयुक्तो सि पुण्यं नैव महत्तव कोटिवर्षाणि नरके तव वासस्थि
तिरितिद्विज रायुरक्षितवात्सल्येन गमनात्पि विकीनं तं जरत्पुण्यं पहितेदानं देवताप्रजनं जपं स्वगमथा
पर्वविप्रभोजनं भस्य पावणं भजविश्वेश्वरं देवं देवदेवमुमापतिं तस्य प्रपन्नमात्रेण मम लोकं न गच्छसि
यत्किंचित्प्रतिष्ठाप्य पुराणं श्रुतमादरे ततस्तत्क्षणादेव वनेत्वसे मया तना यमस्य वचनं श्रुत्वा ज्ञा
तलणःसोपयातं तु प्रयोगशास्त्रजवहनेयत्नमास्याय मद्विजः अग्रामन्तु निवर्यतं जावालिशिवपूजनं ततः

पु॰पा॰ स्वाध्यायसंपन्नेश्रुतिस्मृतिविवेचके पुराणनमवेतारेलक्षयिष्यसमाहृते जराशिथिलसर्वांगे...... वेदांगपा
रा॰ रगे दृष्टकामोपयोशैले मंदरचारुकंदरे नानाविहंगसंघुष्टेनानापुष्पफलतावने सर्वर्तुजसमोपेते नाना
२३ गंधपुष्पशोभिते किन्नराणांचमिथुनैर्गीतहृष्टेमहागुहे अनेकरूपलावण्यवनितानायगणपादपे लंबमान।
विचित्राभिः लताभिः शोभितपादपे रतिश्रमप्रसुप्तानां वापिनादितषट्पदे कूजंतिचपिकैः कामे विहंगानां
गुंजेकिल नानाश्वविगणाकीर्णेप्रशांतमृगचारिणे अप्सरोगणसंकीर्णेगंधर्ववनसेविते नानासिद्धसु
विद्यपैर्गीतहृष्टेवनांतरे विचित्रफलसंपूर्णेनानादेवालयान्विते प्रासादशतसंबाधेनानारत्नसमन्वि-
तम् सिंहास्यैर्गजमुखैर्कलकवदनैरश्वैः मृगमुखैर्विविधैर्हयैर्ईवक्त्रैर्मेघमुखैः कुब्जैर्तकगोधाहिवा
नरमुखैः शिलावक्त्रैः रथोमुखैः शंखमुखैः काकपिञ्जलशोभिते अपिकामरूपैर्गोमुजटिलैः शिखिमुंडितैः पं
चवक्त्रैर्द्विषट्‌वक्त्रैस्त्रिविधिरूपमुखैरपि छेदास्यैः सूर्यवदनैःकर्णपादमुखैरपि छेदामुखैर्वीणामुखैः किंकि
णीवदनैरपि यादृशवस्तुजगात्पतिताहशास्यैरयोमुखैः डिंमुखैःपंचवक्त्रैश्च विमुखैः घण्टामुखैरपि एकने
त्रमुखैः शांतैः सर्वदाख्यविभिर्युते नानाभोगसमृद्धेश्च रतिकामसमैरपि लक्ष्मीनारायणमुखोद्भेमेशास
मविग्रहैः नानारूपधरैश्चान्यैः सेवितेमेरुदिराचले दानवोपरवेदाश्चमीमांसावत्संयुताः धर्मादयः सर्व
र्वाणिपुराणानिविकर्मणा स्मृतीहिंसासजातानि आगमाश्च शरीरिणः स्थिताश्च मंदरेपरमशैलपापना
शनः तस्मिन्महापुण्येपवरेपरमशोभिते वापीतडागोपवनप्रासादस्थानशोभिते सप्तप्राकारपरिक्षेप

तटालकसंयुते गोमुत्रैर्नवभिर्युक्ते विचित्ररत्नसंयुते यस्य चाप्रतिमे तेजउष्णशीतादिवर्जिते तन्मध्येन
गरेशुरएगातन्मध्येवस्तुधामधा तस्योभद्रासने मध्येवेदपादे विचित्रिते सर्वोपविघदाक्रान्तेपादपीठंसशो
भनं सुरासुरगणामागमात्तत्रसल्लीनिशिवपादयोः तत्रसीनो महायोगी गोक्षीरसदृशाकृतिः मंदस्मित
सदावीसोडशवर्षवयाः शशुः दर्पानंडरमामालामणिरुद्राक्षकस्थितो विभ्राणउपवीतेचकाषिकारसम्भ
युतिः सरत्नकुंडलोदेवः किरीटकनकांबरः नानाभूषणसंयुक्तो नानागंधविलेपनः वामांकतष्वलगि
रिजाबीक्ष्यमानमुखाननं सुधांशुशुभ्रसौवालो नवयौवनशोभितो भूषितो चारुसर्वांगीविभ्रतीकनकाम्बु
जं आलिंग्य वामेनकरेणदेवी दक्षेणतस्याशुरवमनमप्य स्मल्लासयेवामकरेणतस्याददक्षेणऊर्वे निल
कं चदेवं भक्तिवीजयतेदेवं मुनावमजनेनच सुजाकांतायजन्मनैमैमालोदेवायविभ्रती जातिर्विरक्तिर्वति
तेविश्वत्योयोगवामवो समाधिः कार्यकर्ता सिपावरणयोषिटस्यव यमाश्च नियमाश्चैव किंकरास्तस्यकी
र्त्तिताः प्राणायामः परोपाल्पश्रमाजरः स्वर्णश्वन ध्यानंचंद्रविएणध्यस्तः सततंसेनापतिस्तथा व्रतप्रभ
तिकीटंतानः पशवस्तत्पतिः शिवः पशुनां पालकोधर्मः स्वस्याधर्मस्य तस्करः मायापाशेननेवडामोचनीका
यिकामतिः नानाविधाश्चप्रमदादेवदेवउमापतिं एताहशंसुमानाथं कोटिजंतरजुसंस्मरेत् दृष्टाभोगान
आप्नायशिवलोके महीयते अलविघ्नमहेश्वासलम्बुरहारपालकाः लक्ष्मीसरस्वतीदेव्यो देहल्याय र्वनेहि
तेः नियुक्तोदेवदेवस्यदेवासुरप्रपूजिताः दासोदेवाः समस्ताश्च दासस्यायस्य महात्मनः एतादृशं महाशैल

प॰पा॰ मिश्राद्भुः सुदर्दर्शन श्रुतिप्रणम्य जाबालिमिदमाह वचस्तदा गतकामोमहाशैलेशाकास्यस्मिनवासवे
रा॰ ममायुरल्पं कथितं यमेनत्वानिनाभुरा नरकस्थश्चकद्भुः मोक्षः कथं श्रेयो भविष्यति जाबालिरुवाच मयापि
२५ सर्वमेतन्नेज्ञातं दिव्येनचक्षुषा आयुश्चादिदं नेत्यत्रमिहानापि नधर्मंहानत् नतपस्तेस्यनापासानचयोगो॰
स्यकालतः नदानैस्तीर्थस्नानाभावाद सामर्थ्यात्यथार्हणा नयज्ञोनव्रतं पूर्वं नचगुणप्रमनात्पुष्यः नचाघाननती
र्थादिसेवाकालविरोधिता तस्मान्नपापनाशाय प्रायश्चित्तं न विद्यते मतिभ्रटेनयापर्मंगच्छन्ति एवामा
ने इत्याज्ञरुवाच यावज्जीवं प्रतिज्ञायक्रियते धर्मोहिद्विज तेनपापपरीहारो भविष्यतिसुनिश्चितं तेष्व
हियेनधर्मेणममपापं प्रणश्यति केनवाशुभयोगेन स्वर्गतिश्च भविष्यति शरणं भवविप्रर्षे नरकात् रति
विभ्यतः सर्वधर्मफलं प्राप्तः शरणागतपालने शरणं पालयमुने कालोमे निर्गमिष्यति जाबालिरुवा
च ममप्राणाधिकं विप्र रहस्यं श्रुतिचोदितं शिवलिंगार्चनं नाम ब्रह्मादिभिरनुष्ठितं समस्तपापशमनं॰
सर्वोपद्रवनाशनं भुक्तिमुक्तिप्रदं तस्माच्छिवपूजां समाचर नातिक्रमेयदि मुने शिवलिंगार्चनं शुभम्
यः शंभुपूजां विच्छेद्येतेन छिन्नं हि मे शिरः वरं शूलविनिर्भेदेन वरं शालविकर्षणं वरं प्राणपरित्यागो नै
वपूजाविनिक्रमः अपूजयित्वा चेशानं वरं वह्निप्रपतनं वरं वाधः शिरः हन्ते वरं मूलमुक्तिर्वा नैवपू
जाविनिक्रमः अपूजयित्वा चेशानं योश्नीयात् सनराधमः पापनामनरूपाणां तस्यभोजनमुच्यते अनेक॰
वार्यदेशे भोक्तुकामानिचरतो दहति शिवेतिमंगलं नामयस्यवाचि प्रवर्तते भस्मीभवंति तस्याशु महापा २५

तककोटयः शिवंप्रदक्षिणीकृत्ययोनमस्तस्मिनमानवः भूमेप्रदक्षिणंकृत्वायत्तत्फलमवाप्नुयात् प्रदक्षिणत्रयं
कृत्वानमस्कारंचपंचधा पुनःप्रदक्षिणंकृत्वानत्वामुच्यतेपातकैः सर्वबाधानियःकुर्यात्त्वदेवेदाशिवालये
वलेनमहताश्वक्रोटेवमेवप्रजायते श्रावयेयःपुराणानिदेवदेवंत्रिलोचनं सर्वपापविनिर्मुक्तोवशेक्कि
वपुरेकृती तेनित्यमादरेणशैवज्ञिवाकंप्रियंसदा जाबालिरुवाच एतस्मैवेयतःप्रोक्तमीशस्पूजनमा
चर त्रिकालेवाद्विकालेवाएककालमथापिवा यामेयामाईमथवाशिवपूजनमाचर दानप्रस्थाश्रमो
भूत्वावानप्रस्थकृताश्रयः वानप्रस्थप्रसूनैश्चग्रामसःपूजयच्छंकरं श्रीफलैःशतपत्रैश्चपद्मसौगंधिकैरपि
नीपैर्जपाभिपत्राणैःकरवीरैश्चपाटलैः तुलस्याचलविदलैरपराजितयानया अपामार्गदलैरुद्रजटा
दमनकेनच सर्वैरेभिःसमफलैर्बिल्वपत्रैश्चपूतकैः द्रोणैःशिरीषैः शाकश्चदूर्वायाकैरकैरपि नैयाव
तैरक्षतैश्चतिलमिश्रैश्चकेवलैः अन्यैरपियथाशक्तिप्रातःसंपूजयेच्छिवं कर्णिकारैश्चसौवर्णैर्हर्षयापिशि
वार्चनं सुजलैर्नीचयेद्देवंचंपकैर्जलजैर्विना जलजातैश्चसर्वेषांपत्राणामक्षतैस्तथा उत्तमपुष्पस्यरजतस्य
वर्णीकृतयोरपि अन्यत्किंतायथावत्तद्गुतपद्मोभवेत्स्य तत्तत्पर्युषितंप्रोक्तंगंगातोयंचसागरं महानदी
जलेसर्वकेदारजलमेवच रुद्ररूपेणयत्तीर्थेकृपतीर्थेनराघव तडागवापिसरसांकूपेनापोचयद्भवेत्
ततीर्थतायेसर्वंचनचपर्युषितंभवेत् नवात्रोजलमाहार्यंदिवसेश्चालनाशिवे शिवपूजापरोभूत्वादिना
ष्टकमतिष्ठत नवमेयदिनेयामेयामकालेकृतार्चनः मरणावसरेयामेशिवपूजांविधायसः स्वात्मानं

पं॰पा॰ एतानुपद्रुतान्वनत्यानैवमहेशिनः स्वतेनतथविज्ञाययमदूताःसमागताः यमलोकंप्रापमकायेयत्नमास्थायपतस्थि
रा॰ वे शैवास्थापिममायाताहूतावह्निस्तुवानयः तेषामन्योन्यवादोभूत्नामकोनामकस्त्विति अथयामाःपाशपाणि
२५ स्त्रिवहूतमथार्दयत् अथवह्निस्तुवावःऊर्द्धायमदूतशतेशतं मस्त्रावलसयाश्चनागस्त्रीनाचकरेणतत् शिवो
सिवतथैकेनपीसविक्रेदशाष्मवत् मारयिमाततोदूतानानादायस्ताऊमभ्यगात् निवेदयामासचतेवीरभद्रा
यधीमते सचापिशंकरायायतेप्राह्नचमहेश्वरः तयाष्टदिनपूजैवक्षताकस्मादिनेदिने तमनिंदाभ्रूरामांच
लिंगाशिस्त्राप्रमितत तेनैवपापयोगेनाशिस्त्रवर्क्तोभविष्यति अथैशावचनात्सोपितथाभूतोभवत्क्षणात्
शंभुरुवाच यइदंश्रृणुयान्नित्यंत्वराणाख्यानमुत्तमं विमुक्तपापवंपश्चशिवस्तुक्तोभविष्यति अयातिचशिवा
स्यानेवक्ष्वाचापितथाभवेत् अथवह्निकथामेवांहरेणसहशोभुवि उक्ताकथामिमास्सर्वंश्रपीरानामशृणुपः
स्वर्गंसगतवानराजाकृतपापोपिभार्यया ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेशिवविभूतिमाहात्म्ये १०६ ॥
श्रीरामउवाच अपिमत्ष्णिहिस्वोनामवह्निःशिवगणस्त्ववै सकथंताहृशोभून्नाननमेवदनस्त्वव शंभुरुवाच
अयमासीत्स्वराकस्त्विल्विषः क्रोधनःसदा नष्टभार्योनष्टसेनोनष्टाराष्टेतिदुःखितः लताललायहितयेक्ष
षिंचक्रेसहात्मजैः क्रोधेनमहतायुक्तःपुनस्थानीवदुःखिता पुनश्चदुःखितोराजासर्वेपासतनाशनात्
तथाभूतोमहीपालस्तस्याजह्रुस्त्रिमम्पुन परितस्यसतोचापित्यक्ताहारोरुरोदह सुतावथसमागम्यप्राह
ताःपितरंविदं किमर्थंजक्रयेतातनष्टोनापानिरोदनात् शरीरशोषणायायशोकास्त्यभविष्यति शोके २५

नचत्त्वीनहेकंठेनष्टलथानव अनष्टानेनतथानष्टं किमर्थंपरितप्यते एकोनष्टोनचायातिरत्नयंवाधिता
नभूत् वहूनांरत्नानांसंचयंमाश्रितानोविशेषतः अन्याश्रितमंस्त्रे शास्त्रेकथंशोचितुमर्हसि पितोवाच श्रु
णुः शत्रुः कथंपुत्रोभवतिशत्रुः तथाचमे अनेनसविनेनकथंशत्रुमभाषत सुतउवाच जायमानोहरेद्भार्यां
वर्द्धमानोहरेद्धनं म्रियमाणस्तथाप्राणान्शत्रुरेव [illegible] परं यत्तावत्[illegible]तयाप्रोक्तं स्पर्शनालिंगनादिभिः
दुःखोत्कर्षमिदंराजन्सर्वमेतद्धृदामिते प्रसूतिकालेऽत्रसमभार्यानाशविचारिता जीविताचाप्यथोपत्न्या
आत्मनःसुखनाशने यौवनेपुत्रजातानांयोसंयोगोनोपपद्यते आलिंगनपरोनाङ्गस्तनेननगपरिस्तते तथा
प्रियमसंयोगः शिशुरोदनतात्मता दुःखंशिशुगतेचित्ते ततोवैवस्यमेवच अथचेत्सतितोऽडिभामध्येमेश्रु
नसुदतिः रतिमध्येतविक्षेदेदुःखंकिंचिदसन्निभं सर्वकालोपरिमितेकदाचिद्रतिसंभवः तत्कालेभो
जनेनापिस्नानपानादिवभार्यया शिशुनारक्षणादुःखंवाकापितृपुत्रसहादिभिः तत्मतेयत्तत्त्वितद्धययोका
रोहनंपितुः आलिंगनकृतेतातकंचुनादिकृतंतथा अप्युक्तमम्भुतोत्साहिदियत्नवाचितिनेसत्वर रतिमध्येविरा
मसकलानाईतिषोडशी अन्यान्यपिवहुःखानिमेतिपुत्रीसहस्रशः अनेनत्वंकिंक्रियमेहाद्भुतविरोधिना
त्यजशोकमिदंतस्मादावांयुष्माधितानिह राजोवाच त्यजामिशोकंदुर्वीरंसर्वकार्यविरोधिनं आत्मनश्च
हितेकार्येह्यात्रभ्रसतोमम पुरोधसंत्वगद्धामिममपूर्वमहागुरुं वसिष्ठंमुनिवर्यंचसदास्यतिगतिर्मम
एवमुक्त्वागतोविप्रंवाराणस्यांस्थितेगुरुं वसिष्ठंमुनिवर्यंचसदास्यतिगतिर्मम एवमुक्त्वागतोविप्रंवारा

प॰ पु॰ वारम्भसमाश्रितेपुरं दृष्टवन्मध्यनानामायश्वनिनाप्यविध्वजिताः प्राल्लिंगितःशिराच्छानोवनासनपरिग्रहः उक्तवागम
पा॰ नेकैतेकिंकार्यंकरवाणीवै राजोवाच गतिंप्रयच्छमेविप्रसंसारतरणायहि किंनोहंकर्मणाश्यच्छवेनेश्वरणा
४९ गतः वसिष्ठउवाच गतिंपश्यमहालिंगेविश्वेश्वरमितिस्थिते एवंस्तजयराजेंद्रदेवदेवंपिनाकिनं यमाराध्य
पुराश्वविश्वरूपनामसेतोश्चनि रत्नसाभक्तिनिष्ठापियमलोकंगतोनसः किंचित्कालेगतःस्वर्गंब्रह्मलोकमगा
दतः ब्रह्मलोकाद्विष्णुलोकेक्रीडन्नास्तेसतोमम प्रभुंपश्यमहाराजलब्धकेवनचारिणं पूजयंतेहिविश्वेशो
पत्रमात्रैःसुसंवृतैः शमीहरिद्रास्वसंभूतैस्तथापुष्पगप्रसूनकैः कंदमूलफलैर्वन्यैःजलसुमेघैःथिम वै एतेर
वैर्महेशानंपूजयंतेविलोकय इत्तोहंयाममंत्रेणमरिष्यतितदद्भुतं अंतकालेसमायातेलब्धकोपिशिवा
यैवै उपहारप्रदानायदृष्टवान्याधनोचहं नेह्रतफलसंपूर्णाभुनोक्षिप्तंविगाहिते सेकालिनोपहारस्यस्या
वाभाल्लब्धकलया इदंजगोशुभंवाक्यंलोकानांभक्तिसूचकं पुष्पाभावेहरिद्रेनेत्रफलाभावेगुलेदविः लिंग
विस्त्रमनेकंचनमदमिश्रविश्वस्तथा लिंगपीठविभेदेचगात्रेनिर्मितदत्तवान् अन्यैर्मोहस्वेरनैत्न्याहृसंपर
मेकृते ममापिततथाकार्यमनयाथादोषभागहे एतस्मिनंतरेकस्त्रिद्दन्मतःशिवमभ्यगात् अथलब्धकृतो
पूजामभवत्यतमात्तत्क्षणात् वमनेचततथाचक्रेशिवपीठेयलब्धकः शिवापकारिणोचैनंहन्मिनोवेतिचिंत
यन् अथसात्वपायैवयत्नमाख्यायशोकरः उन्मत्तेनयथोक्ताशिवपूजामयाकृता लिंगप्रावरणेयेषा
तथैवममदेहिनः प्राहनिष्कागियेनयनिर्मोक्षवामयाकृते पूजाविमोचनायैवत्फलहानेर्गलेत्यजेत् उम ४६

येषं तत्कल्पमनदातीत्याहपिनाकधृत् चक्रेणैव दक्षपादेन चैव छिन्नाकटे रथः वामपादेन तथा चक्रे कलिपर्वे
तमाश्रुत्य हृष्टात्मा वेपितश्चैव ततस्तदूर्ध्वमथाक्षिप्तन् करांसे तटस्थं कंठं तत्र चेन्निर्भिद्य लब्धकः मस्तकस्य तत्रैवा
पिनिर्विभेद प्रहृष्टवान् तयोरंतरतः कस्माज्ज्ञात्वे निर्भिद्य वर्तले छिन्नांगुलिसमादाय देवायार्पितवांस्तवे
ग्रावादेवतया दिग्मरूपवदृष्टन्तर्भुजः नानाभूषणसंयुक्तः स्थितो विश्वपतिः शंकरः अथ शैवा समायाता हृष्टाः
शतसहस्रशः विचित्रजटाकारा सर्वाभरणभूषिताः त्रिशूलपाणयः सर्वे शुद्धस्फटिकसन्निभाः चतुर्भुजा
सद्रूपाश्च विमानवरसंस्थिताः सर्वे सूर्यसमाः शांताः रंभादिप्रियया युताः स्तूयमाना वलोत्साहविलासशोभि
तान्विताः तेजसा सूर्यसदृशाः पुष्पवृष्टिमवाकिरन् ते राहूतो लुब्धकश्च नागाङ्कवटवचनात् भार्याबंधुजनो
पेतो गाढं हेमसंस्थानवान् शैवानां दर्शनेनैव भार्यावामेनतद्योचिरे येन पुण्यं कृतं पापं तेन भोगं हि तत्फलम्
लुब्धक उवाच अशैवानां च सर्वेषां धर्माणामेककर्त्तृकं माहेश्वराणां धर्माणां फलं चह्विवदस्यथि एतस्मिन्नंत
रे प्राप्तो वीरभद्रः शतार्भकः नानाकोटिगणोपेतो गृहीत्वा लुब्धकं वेपुयुक् सर्वे तयोक्तं च तथा समभार्यो ज्ञातिबंधु
युक् प्राप्त देवविमानं च शिवं गच्छ शिवं तत्र वः अथ तद्वचनात्मानः शिवलोके विमानगः वसिष्ठ उवाच दृष्ट
वानसि सर्वं त्वमीशानं संसमाचर विमुक्तपापबंधुस्त्वं शिवलोकं गमिष्यसि यदि राज्यं त्वया प्राप्तं मार्जयेश्शो
गणांतरप गोमयोदकलेपं च नित्यमेव समाचर एतावता त्वमिराज्यं भुवैत्तवभविष्यति यावदायुश्च ते राज्य
मंते शिवपदं भवेत् नैतस्मिंस्त्वं भवेद्राज्यसंसिद्धिरत्रसंशयः अतो देहांतरं प्राप्य शिवसेवाप्रभावतः भविष्य

प॰पु॰ रा॰ २२ तिचतेराज्ञेशिवभक्तिः स्थिरातथा शंकर उवाच अथकृत्वातथापूजां मतः स्वांतिकंततः राजन्नमस्तुनः श्राय्याशिव
मेवाप्रभावतः सर्वंचक्रेशिवव्रतं कदाचिदथवैवस्वतरं समभ्यागमत्नृपः नानाद्वीपसमोपेतं
मुनिभिर्नापराद्विव महानानामयस्यमेरुंदृपकोदीपायतनंलये तदासौऊपितेराजाद्वीपमालाममनरं देवाल
यसुरेरमेन्याविपकोपमेश्रुते हर्यंदेवगृहंतेनपतश्चसमपद्यत अथतेनसुनस्तत्रहर्यंवेश्मगृहादिकं ।
निर्मापयामासरपोमहेश्वानमथायजन् अथसत्वदिनप्राप्तेराजाराधितशंकरः भस्मस्नायीभस्मशायी
जपरुद्रेममावह शिवलोकंगतः सोयंवीरभद्रेणभाषितः भवतंगणश्चाहंलोममवैपरिचारकः शंकरा
ननर्निर्देश्यादानयसममांतिकं शिवेराज्ञोनामभवोश्वापिज्जालावत्रोभविष्यति सतत्वाचमहात्मानंवीर
भद्रंगणेश्वरम् वक्तःश्रोत्रेनयाजिह्वानासिकास्पेशिवेगणाः पतैर्विनायवर्तितः कथंमेसंभविष्यति
प्रभावः शिवस्यकिंवामयापापंकृतंविभो वीरभद्र उवाच त्वयैवसौकृतात्पूर्वंदेवीपरमसुंदरी महेशभव
नेनित्यंचानवर्णकरंगकैः स्वस्तिकंसर्वतोभद्रंनंद्यावर्तादिकंशुभं पद्मसूत्रस्यलमोदोलापटोस्मन ` ` वाम
वे त्रिशूलेशंखचक्रेचगदादाहस्तस्थैवच त्रिशूलंडमरुंखड्गंवृषभंगिरिटंशिवे तथापद्मंकमलंअन्य
येमादिकंतथा कल्पयंतेप्रतिदिनेसेवतेवृषभध्वजं कदाचिदथसावैश्यदेवसद्यस्तुपस्थिता राज्ञःका
रेकिकाःकश्चिद्देववेश्मसमाविशत् अथतोदृष्टवांस्तत्रमरुदेवामसुक्तवान् एकांतसंस्थितावेशणासु
वारेस्यविरश्चनस्यविरेव्यापितेषुरेश्रग्नक्रोपनवर्तिते अदीर्घमेहनंदेवेषुरुत्वयोषितंतस्यजेत् अथम । २२

शुल्कं मत्कुलेन देहर्गोदिहृषते मटीर्यमेरनेतीं शुरुषंयोज्यडतस्मेत् वलमयमसनेनावीदृरितिः परिवर्जये
त् तस्मान्मे दीयतां वर्षमैथुनंजीवयाशुभा वैश्यपउवाच नियतः सर्वजातीनां इहाशुत्रसत्वोः प्रदः प
तिव्रतं परोधर्मः स्त्रीणामिति हि शुश्रुमः यदधीनापदा वैश्या न दत्ता नान्येन संगताः पतिव्रतेति विख्याते
तस्मात्तेय परिपालयेत् कंकउवाच यदि चैवं मतिः श्रोत्रं भविष्यति न संशयः अथ राजानिकेगत्वा राजा
नमिदमुक्तवान् वैश्यावैश्यपवनोभार्यानेतिवत्केवनोचिते इत्युक्ते राजानमुक्त्वाथ मंडे वैवानरालये किंचि
टाद्यतस्मात्त्वमेतद्गतवानये निशावसरमालोक्य प्रसन्नश्चकरं गतः वसस्यविवरेन त्वमेऽविहीपउष्ट
पीः एवमुक्त्वा ततो गत्वा राजानमिदमुक्तवान् राजा निर्गत्य गत्वाथ वैश्याग्रेतनवयोषितः इत्यापयित्वा वैश्या
नो सर्वै गेहदृष्टमर्हसि उन्मत्तवेषमथवावसतेपश्यपयत्नवः वैश्याथ भगवन् राजाकारो किंकवचलव इ
दमर्हसि इति इत्येवंपश्यमायोत्पपत्रमति सनूवाचरूपंतस्य नमेऽशुक्तमिदंरूपं तस्मात्तरेवापितरेदर्शनायति
योजयम् तद्दृष्ट्वा सर्वमेवेदोऽयत्माशुभविष्यति आनीतामथराज्ञा तमातावीक्षितसुयता इवचनात्तत्
पस्येव वरस्त्रेशोपयतीवसा तत्रस्थितं मेऽस्मथविज्ञायो वा सम्मर्दयत् मर्दनाहमनेनाकिं नं किंतद्दिनाहूपा
र्थिवः न किंचिद्देवतो किंचिदिति वैश्याप्रसन्नैरपि वधूवाक्येन राजर्षिर्वसनेवीक्ष्य शोकया शुक्लांकिनमि
देवासः प्राहेनमश्यतामिति अथदृष्टा समीपस्थास्ते धेनुपूर्ववोरूपं राजाथमस्तरेहे गत्वादेशाध्यनमभा
षत इदानीमेव वैश्यायाः शिरश्छित्वा विचारयत् दर्शनीयं शिरस्तस्याकरस्थाभ्यंतरेमम देउकस्यरूपातो

प॰पा॰ स्नानयात्राकल्पमदर्शयत् वीरभद्र उवाच एवं कृतनरस्याप्यपूर्वंश्रमेवफलमुच्यते ज्वालायैव हि वक्तव्ये स्नातारश्च
ता॰ वसिष्ठसि रसंज्ञानाविमतिमान् प्रतिष्ठोयो भविष्यति शेष उवाच एवं ज्वालामुखो जातो राजा माहेश्वरोत्तमी
२८ तस्मात्त्वमप्यामं प्रपवित्रेहस्रविस्तना यइदं शृणुयान्नित्यं पुराणमानमुत्तमं विमुक्तपापदेवशिवलो।
के भविष्यति ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पातालखंडे शिवहंसजावाफमहात्म्ये ८८ ॥ राजा उवाच महेश्वाना
ममाहात्म्यं त्वज्ञानामाहात्म्यमेवच नमस्कारेसमाहात्म्ये दृष्टामाहात्म्यमेवच एकैकनाममाहात्म्यं विनारा।
नहि शक्यते मंत्रेयेणवतेवाक्यं शृणुयाद्वसादरं पुरा त्रेतायुगे राजा विश्रुतो नाम वीर्यवान् मृते पितरि
बालो सो भूमिराज्येभिषेचितः समानवयवः सर्वा समीपस्थाः प्रकारसः येहृदायेच विद्वांस सेवत समनसंम।
ताः युवानः संमताङ्गसाम्रकार्यकारणस्तथा स्तनानवयनरद्धाम्यवो रकर्मविशारदाः भांडवातीलता
लास्यनिपुणास्तस्य संमताः वशीकरणमंत्रस्तावस्यौषदविदस्तथा गीतनर्तनशीलाश्च धूर्ताद्यूतविदः।
प्रियाः पितृसंमतकर्तॄणांत्यागे वक्रैस पार्थिवः विचार्य स चतैः साईंड ष्टैः कार्यमकारयत् एतो हंश्चोत्स
घाद्यान्यात्तु ष्टात्मसह्ययोजरः एनङ्गलिमयालङ्केशिष्टसद्दमत्तजनत् उदोमुहिंच पेकारे येऽकार्य तस्यते पि
याः भ्रमलक्षणतत्त्वज्ञारतितेत्र विशारदः राजनीतिविहीनेन तद्राज्ये समभवत्तदा गजाश्वरथसुश्राजेगा।
मंदिराद्यादिकं चयत् तत्सर्वं नाशमापन्नं ममपहारायतस्ततः रत्नानि वस्त्रधान्यानि तदूषे तेषु रेतदा प्रयत्नु
यातेरेना सोनिर्जितः प्रपलायितः महारण्यमथागत्वा गिरिदुर्गमवासयत् तत्र चाल्पपरीवारश्चोरवले २८

समाहितः स्ववर्णेवसुधामानिवत्सगंधापिकेतथा तत्रतत्रचनिर्दैश्यपद्मोवानेपावनेचकानन् वेधायकावय
तैस्तद्व्याहरणकर्मणि यदाम्नेनविद्येततदाहारमकल्पयत् गोमहिष्यादिमांसेनयदानेनोपलभ्यते
ग्रस्थीयनरमांसेनभोजनंपरिकल्पयत् एताहृश्मथहृतंसयोपामादिवर्जितं एकस्तसविवक्तस्यसुराः
येनामरात्समाः निर्भेन्नैसर्वकालेतमाहरप्रहरेतिच एवंरक्षोमतेस्थित्वानानादेशगतास्त्रवान् स्तमहस
पदीवारोम्सादयादहरपालयः स्वस्याभिमतयोषास्त्वज्ञात्वाज्ञात्वासमाहरन् किंचिकालेगतासुरुमातस्यापि
समभक्षयत् तावेहत्वानरनारीवाजंचक्रेसहस्रसहे एवंवर्षसहस्रेतराज्यंकृत्वानराधमः जराशिथिलसर्वां
गोवलीपलितदूषितः निर्जीवमभवत्स्थानेसमेताद्दशयोजनं अथमत्स्यदिनेप्राप्तेराजतस्यमहात्मनः मत्स्य
वालेयसेग्रामेस्थानेभ्रमितंतत्यं नसयवात्रचराःसर्वेपरिचार्योपतास्थिरे सरापासचिवाःप्राहकिंकार्यमम
वादिश अथराजातथाशक्तोनिर्गताग्रुलतदार्तितः नाभीरपल्लसङ्गीसाःकथंविहारसमक्रवान् त्वंसर्वका
लेदैत्येंद्रग्रहरप्राहराहर इत्यशोकामसारामीयमहतःसमाययुः विविशेवंपनेयतंचक्रुस्तहननंत्वरे
हूर्णितावेधपाशाश्चहेतिदंडाश्चदूर्णिताः तत्त्वात्रसर्शमात्रेचतदङ्गतमिवाभवत् अथायातःस्वयंमत्स्यःपाशे
नैनमयोजयत् मत्स्यपाशमपिछिन्नंवीक्ष्यमत्स्यश्चिंतयत् सर्वमस्त्रमतिर्दिष्टाहृष्टानेताहृशोक्वचित् इति
चिंतापरेमत्स्येज्वालाचक्रःप्रतापवान् वीरभद्रेणनिर्दिष्टेसहसायाप्यपत्श्लयम् ज्वालाचक्रमथालोक्यमत्स्य
मूर्च्छांपलायते पलायमानेतेहृष्ट्वामत्स्येवज्रिणुवल्लदा ग्रोरेरेधारघोरवंतिष्टतिष्टकयासपि एनसोत्र

प॰ पा॰ ततो वीरः शूलारोपणमाचरत् एवं भाषमाणं तं शूलप्रोतमकल्पयत् शूलस्कंधे गणेनैकाव्याहतानां स्वर्गस्मरण
स॰ ना पादस्पृष्टे च विमलानां नादयन् नभमध्यगात् विमानवरमारोप्य गीतवाद्यैश्च शोभिते वीरांतिकमथागता
५९ सर्वमसैन्यमवेदयत् वीरभद्रो पि तत्सर्वं शंकरायामितात्मने नानारत्नगणैर्दिव्यैः बलविलासैः भ्रमरैः
से विमानाय देवाय पार्वतीसहिताय च प्रणिपत्य निवेद्याथ शूलसंस्मरणमेव च तच्छ्रुत्वा विश्वविख्यातो वीर
भद्रः प्रतापवान् ग्रामानेनेवीक्ष्य शिवो विगर्ह्य यत्कथयेत येन हरणसाहसं कृतं विभेषि मत्तो न कथयमापि
कादृदमसर्वं परमार्थतो मे प्रणम्य तं वाक्यिस्त्वेति रोषात् ततं समालोक्य ननर्त हर्षात् उवाच वीर्यकृत्ता
मेवमस्मद्वनातदेवशूलेपि भयान् रोहितः विमोचयामास शिवो पसत्तं हत्वा प्रणिपात्य गिरिजस्य कार सस्ते
सनालोक्य शिवो वभाषे मनाम पद्मासमर्पणे समाप्ते मवेत सामान्यपि पंच नाम हीनान् भवेदाधिकवर्णा
युक्ते मयैव लोके प्रदत्तानि मन्त्रेण नेन नाम प्रहरे भिभाषिते प्रत्यहमात्रं नाधिकं स्वरेति पदं प्रदेच पदमी
स्वरंयति मारापमूले जपतां नमस्समतीयवाक्यं वयमेवदत्त नतिं यांति कीर्तिं तु पालि समाश्रिता नासं
चरैकं कर्थमथश्रुति वरः पचाननो क्रिशानरुद्रियो क्षि शिवस्य जर्वेति ननेविद्यामी सवत्रामरूद्भावि
श्रुतिपारणोंममायतो यस्त्व वराणवक्त्रा सर्वेषु पापेषु पिते च मत्त प्रशास्य स्वं तेवयमापिकारः येचापि पापाति
तमायिनो नराः परान्नवस्त्रादि च भुजेषु वारणामीरस्यपराश्रयेषैं शीलमर्त्यान्नते विचार्यः स्वका
स्वदेशास्त्वपि स्तनमाणा स्वगादयः कीटपिपीलकाद्या स्वनरीसरपाहूस्त्रिकस्य कराच्छकाशीमस्तशोकरमात्स ५९

वेति इदंनामगरइंध्यायेयांवेयत्नममेदिरे प्रियंवककविद्रपान्सोमस्सोमाईभूषण त्रिनेत्रकत्रयेनेत्रेसो
मसूर्याग्निलोचन तेनमस्तुत्यहूरस्योभवमस्तोममात्तया अथाकर्ण्यशिवंप्रोक्तंमस्तुतस्त्ववशंकरे न
मस्तेदेवनाथनाथनमस्तेदेवमूर्तये सर्वज्ञाननमस्तुभ्यंपशुनोपतयेनमो अथदेवोमहादेवोमस्तंप्राह
वरंवृणु स्तोत्रेनानेनतुष्टोस्मिमस्तुवरमयाचत तवीयंपालयविभोमांचशंकरपाणिणे तथेत्युक्त्वामस्
तुमीशोगच्छवन्त्वीतिचाब्रवीत यमलोकंगतःसोथयमायाशोषप्त्तकवान् शंभुरुवाच यइदंशृणुया
न्नित्यंसत्पुण्याख्यानमुत्तमं विमुक्तःसर्वपापेभ्योयातिशंकरसन्निधिं ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडे
शिवराघवसंवादेअशीतितमोध्यायः ८० शंभुरुवाच अथान्यदपिनिर्वक्ष्येमहाख्यानमुत्तमं
स्मृतापापेदेवरातस्यमहात्मार्थनामकीर्तनात् देवरातसुताबालाकलावनामातिरूपिणी धनंजयसुतस्यासी
द्भार्याशास्त्रस्यधीमतः तावुभौनियतौनित्यंपरमैकप्रवणौशुभौ लब्धवंतौविनिहितंवसुधायांमहाधनं रा
जतंचाईयाषाणमयंशुभाःप्रियोवचः इदमाहकथंकार्यंकिंकर्तव्यंहिमेहिते भार्योवाच ननारीमन
मालंब्यकिंचित्कार्यंसमाचरेत नचनार्याविदंदुस्तमप्रियेवाथकिंचन यदिनारीसमस्तेतद्द्रविणंहष्टिमाप
तेत् चेचयीततयानारीईदृशैर्वाक्यसंचयैः यस्माभिर्नहिसंप्रेक्ष्यंकिंवानरहितिष्ठति द्रविणंचेनसंप्रेक्ष्य
वापोदर्कंभविष्यति स्वन्याज्ञातेतयदिवान्हतेज्ञानविनिश्चयः सप्रदृष्टस्त्विदानींचविस्मितःकोपितिष्ठति
तिरोधानेनकिंचिच्चेन्मायथाकोपितिष्ठति नचेत्मायामनुष्याणांतेत्रयालब्धतिष्ठति नहिचेद्रेरवश्रेष्ठतिष्ठ

प॰पा॰ तिव्रलराहस्य नमोपिवेन्मह्यविद्यारात्सोनत्रभविष्यति अथजानातिवैंस्राजाव्यवहारादिसंभवः सर्वेहफ्रकृ
रा॰ रेणवोरवाधाभविष्यति अत्रमनस्यभवतोमहानर्थोभविष्यति प्रायेणार्थवतोन्दणोभोगलिप्साप्रजायते
३॰ भोगाभोगतरेच्छायसर्वानुष्टाननाशिनी जानातियदिनारीतंभोगयोगगतिंतया नारीस्हतेत्रतामेतिरोषा॰
लुत्रप्रकाशिनी रोषविद्यामतोप्रातितदादोषाःप्ररोहितः विद्यासिनिचविश्वंभःप्रवासोवान्यवितया वि
श्रवीजायतेस्त्रीणांनानाविधविचेष्टिता यंकेचित्पुरुषेदृष्टायुवानंप्रीतिदायपेन प्रीत्यासंजायतेयोगोयोगा
गतिंतया सततंमैथुनेजातेविश्रंभातरमापतेत भवतावानयाधहंर्वभुक्तेदानीचभुज्यते कामतीज्ञातवेदानी
प्रीतिःकस्मामयापिवा काविदस्यास्यस्त्रिपेभुपुरुषादन्यतस्त्ररेत योग्रवीदथवाकेवायदिस्त्र्याःत्वमथमे
सर्वमेवतथावक्तिनान्यथावाक्यमुच्यते इत्येचइष्टतोपातमयाइपांतरेणव इक्समादाययकिंचिदत्रव
तेत्सतेत्रतः समारयित्वातोडृष्टंमदहितंपापयिष्यति अथसर्वंपतिमतोप्राविशोणात्रुविहार्णि वैदग्ध्य
विणिसर्वंपर्माख्येभविष्यति इतिनिश्चित्यमनसावैधव्येममुपस्थिते योनिजंउमेमसायदिवावायदिवाति
श्रि पकांतस्थानमध्येतिविहत्यवसनेभगं इदमृचेवचोडःश्वाडपश्यस्यकरासनी किंतयावैहतेयोनेविं
वापायमुपाश्रिता शिश्नस्यवाथवापापंयत्वदेतरवेशनात यचकर्तृक्कतेपापेमाहक्तेवाविवर्जनात अतो
पिजंउसंश्लतोप्रावेशायदयोस्तुनी विविश्चेष्टांकत्वातकंडूभुजेरतःपरे मर्दयित्वाकराभ्यांतत्सतताड्यविव
त्वत अमसक्तद्रवनीपातैविहताःस्यातिडःखिता खङ्गाकाष्ठमथालिंग्यस्तनपीडंययाप्रियं अथोविश्रविहत ३॰

तेनतःप्रसुवतीभवेत् अथवाहिस्त्रीस्थितामासकंसमवरुद्धनेचयत् ग्रालेविवेशमनितिथिसंध्यायोविशिखास्तु च
स्नानानिवेशयमात्मानंनर्कैरमुपभोजयेत् यथावाच्यप्रभावेनशोकितायोगिमाहरेत् अज्ञातेवगृहेगतारमये
देवनिश्चिते नारीसमस्तेलक्षेतद्रविणेनेतरिष्यते तस्मात्समापिभवतोनविचारप्रयोजनं शौनकउवाच एव
मेतत्रसंदेहोगच्छन्तेतिष्ठहरतः मलमूत्रविसर्गार्थंस्थितागच्छाम्यतःपरं तस्योगतायोशोनोपिवस्त्रखंडेलक
स्यपुत् एकैकस्मिन्नलनःखंडेअग्रहोद्रविणेवज्ञ सेकनेनवरेणानुदर्शकंस्थाननततः हिमाद्यनंस्वधिताविं
धौचक्रेततोपरि वस्त्रापरंखडंतेवप्रतिविहेपजप्रचित् सर्वमाज्ञातवत्कृत्वास्नानापस्रयचैश्रुतिः तस्यभार्या
ततस्नानंकृत्वासेघज्यपार्वती गच्छंतिमार्गेसासोक्ताखवेशस्मामागमत्स्वानी एकामेकाकिनीज्ञात्वामारीचोनामराक्षसः
भर्तृरूपमथास्थायकलोमेनउवाचह समागोदावरीतीरेपवित्रेपापनाशनं ज्ञात्वारामममितिप्रक्षेयत्रभीमःस्वयंस्थितः
मुक्तिमुक्तिप्रदोनित्यास्मरणात्पापनाशनः तत्रगच्छावहेशीघ्रंनेतानिर्गच्छसुंदरी कलाउवाच इदानीमभिषेकायप्र
वृत्तोनाभिषेकवान् कथमेताहशेवेहिसर्वात्रजेचरिष्यामि प्रकृतेरन्यथाभावमुत्पातेविडरूनमः भर्तुरप्रतिकू
लत्वेनारीलोपधर्मउच्यते प्रतिकूलानुकूलावाममशीघ्रंवदस्वतत् तलीश्रुत्वायमासासोभर्तेनत्यवविचार्यतं नि
र्ययोतेनसावाल्लावनमध्यगतासती प्रथमध्याह्नकालोसौजातमाध्याह्निकाःक्रियाः तथसोयवचःश्रुत्वानाउ
प्तानस्थलेविह यत्रतत्सलिलंतमंस्नातोगच्छावहेततः किंचित्प्रदेशंगत्वातद्राकोवीदसरसलघा इहस्थानेहिमेस्था
नेकार्यस्नानमयाप्रिये इत्युक्त्वासरसिस्नात्वाफलाहारप्रकल्पव भोजनावसरेप्रासेकलाहयाद्भुतोशिवं अथैष

पं॰ पा॰ वा॰ ३१

वासमनवाइतिध्यानपराभवत् अथध्यानेनतंवीरंनिश्चित्यचपतिव्रता भीतानितस्त्रवदनाग्रस्तहर्षास्तुस्त्वोत।
हा कष्टमापतितंपापं इत्युक्त्वानिपपातच रुदंतीवामथोदृष्ट्वाराक्षसःपापनिश्चयः पर्षितंनामथारेभेनचे
तद्दर्षणंप्रति वलात्कारमथोकर्तुंपतमानेनराक्षसे प्राजापत्याभिपर्यंतशैलस्थानमकल्पयत् शिलाम
मभवद्दंवेराक्षसोवीक्ष्यनामथः इत्येवंनोद्दृनिष्यामिवादयिष्यामितेपरं इत्युक्त्वाश्रामथिनासिंशिरच्छते
प्रचक्रमे कलाहंमन्मतिर्ज्ञात्वाशापेहास्यतिमाहर इत्युक्त्वमात्रेवचसिशिरश्छिन्नेराक्षसः प्राप्तायाङ्कर्मतिं
तस्यामथश्रैवासमागताः हत्वाविविचित्राभरणाः सर्वायुधधराःशुभाः एताविमानमारोप्यशिवालोकत्तुपा
गमन् तामागतांगिरिसुतोहर्षेणप्रतिपूज्यच सपादप्रणतांसद्योउमावाक्यमभाषत पात्यव्रत्येनतेत
तुष्टाभ्रभीष्टंप्रददामिते कालोवाच दासीभावंप्रपन्नंत्वत्पादोऽत्तममभिप्रियं प्रार्थ्यःकिमन्यैवहुभिस्तथास्ति
तिशिवाव्रवीत् इंद्रादिवनितनाभिसादृजितायकलानिधिः एतस्मिन्नंतरेप्राप्तोशिवालोकत्तुमामिति उमा
दत्तवरोवापिदृष्ट्वात्ज्ञानचचक्षुषा किंचिद्दुःखचिरंध्यात्वापराहृतिस्तनिस्तदा सतुलेगतवांसोथदेवरात्
मुनीश्वरं निवेद्यसर्वंसहितोविश्वामित्रमगात्मुनिं निवेद्यतद्वसिष्ठस्यवसिष्ठोप्याहतान्मुनीन् गत्वाकैलास
माद्यैतद्दृष्टादेवंमहेश्वरं अत्रज्ञाशिवतोलब्धापार्वतीमंदिरंगताः देवैर्विज्ञाप्यतत्सर्वंयथार्थंप्रविदाम
तत् तथेत्युक्त्वातुनिवराःकैलासंशंकरालयं गत्वाप्रणम्यदेवेशंवीरभद्रेणपूजिताः विज्ञापयामासुः
रिदेशोतणभार्याहृतेतिच शिवःप्राहमुनीद्राज्ञानज्ञानमेवमयाविदं अकालमरणंतस्याश्चायुर्वर्षशतेस्थि ३१

ते अकालमृत्युयुक्तानां तत्र जीवनमस्ति च दशात्रप्रसह्य धीरा ह्युपसो भाग्यवत्यपि भवद्भिरिति विस्मित
समागतमिह द्विजाः यमलोकगतानां च गतिरन्या न विद्यते अनपायकीर्तितेनाम प्राणनिर्गमने त्वरा
नयाय मलिपिमृष्टाकथमायुष्मनिर्णयः अथवा गिरिजायैव निवेदयति कन्यकाः अयनी पार्वती पाद
दर्शनाय गता द्विजाः प्रणम्य मातरं सर्वे विश्वामित्रोऽब्रवीदिदं दीनानाथ कशा भार्या प्रणष्टपितृकानृशि
भृन् दत्वा यि त्रीपुरा माध्यरिष्टदाने सदा ह्यभूत् कलापौत्री ममैवैषा मामाराध्य पतिं त्वसे शौणल भवतीमात
स्त्वत्प्रजायाः फलं विदं नमाल लभ्यते वाणदा तेन यदि वापि च व्रतोपवासैरथवा कलासाल भ्यते मया
पतयापरिविष्टान्नं भोक्तुमिच्छामि तत्कथं पार्वत्युवाच याहशी विधिवत् भार्या ताहशी दीयते मया नैनोस्य
क्रमहे शक्ता किं वा ते मनसेस्तु ते विश्वामित्र उवाच मातानमित्येवमया अविशेषितमीरितं शौणोस्तु निर
येमानलेवविज्ञाय शिष्यते शौनक उवाच नामेव भार्यां पतिमे प्रीतिरस्तु कदा सती सैव सदीयतां भार्या
चान्यथा मरणं भवेत् पार्वत्युवाच भार्यापतेस्समावेव विषमौ न विगर्हितौ नववासहर्षी चेयं सहर्षी।
प्रददाम्यहं न च मन्ये दिग्भ्रामांत्सदेवविवर्जितो शौनक उवाच यदि नो दीयते चेयं भार्यामन्यामममपि
यो राज्ञं मह्येत्सरे भक्तिं पथ्य कवरं तुरमं भविष्यत्येवमेवेनदित्युक्ता चा````ब्रवीत् भोक्तुमामिह पुष्पा।
भिर्मामिरिवसवयं प्रीत्यैडर्वीरदेवस्य महे शास्यैव तद्दये भोजनीयाः सदाकाले अशौ विप्रा तु नीश्वरं इक्क
यायनज्ञायापि व्रतमेतदुपक्रमेत् वत्सरपतिष्ठेन महाराजनमीश्वरं चतनिःक्रमप्रमाणेन तदहैनेव कार

प॰पा॰ येत् सेतवस्त्रयुगं सत्त्वं चामरे यजनेन तथा पादुकोपानहं छत्रं सर्वं विप्रे तयो जपेत् ब्राह्मणान्माहात्मिणो दत्वा ब्राह्म-
दा॰ णोश्च विसर्जयेत् पतद्व्यापनं कुर्यात् दोमप्येत तथा सुधीः दिने दिने तथा पूजा सोमस्य परमात्मनः तत्पुरु-
११ षाय विद्महे महादेवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् इति पूजामंत्रः स्थंडिले पूजयेद्देवं प्रतिमायाम-
थापि वा छायेव शंकरस्यातो नित्यमेवानुवर्तते अथ सोमदिने प्राप्ते मध्याह्ने निरतो शुचिः रूपे च सर्वेषु
नयात् कृतसर्वाह्निकक्रियाः मध्याह्निकीं क्रियां कृत्वा भोजनमर्हं यथा सत्तमाः मातर्वचनमाकर्ण्य पतत्येत्स्नान
मस्य च अनुष्ठानाय ते सर्वं गता भागीरथीं नदीं संगमे मध्यतो ह्यत्र स्नात्वा माध्याह्निकीं क्रियां विशेषपूजां
कृत्वा च षोडशैरुपचारकैः अथ ते पार्वतीगेहं गता देवीं प्रणम्य च लोकमातुर्नियोगेन शालंकायन प्रा-
त्मजः पादप्रक्षालनं सुखोत्तुप चानकं कल्पयत् पंचगंधक्रमायाय तान् नीत्वा प्रलेपयेत् वाञ्छं च महद्
प्रीतियोदयात् पंचगंधकं पंचवाणसमो भूत्वा स्त्रीणां वल्लभतामियात् विमुक्ते पापहिदयात् सोऽपि मारसमो
भवेत् कामी अकामी यः जयांतौला सं पंचवत्सरान् सर्वगंधसमोपेत भोगी चेश्वार्थसंयुतः यथेश्वर्वतनो भू-
त्वा ततो जायेत भूमिपः कस्तूरी चंदनं चैव अगरु हित पंतथा पंचगंधे समाख्याते सर्वकार्येषु शोभनम्
विलेपपंचगंधेषु ब्राह्मणेषु महात्मसु आसीनेषु तदा भागात् ब्राह्मणः स्थविरः कृशः उन्मत्तवेषो दिग्वा-
साजटाजर्जरितस्वरी खट्वांगः श्मश्रुकाशोभवक्त्र हिकीरयान्वितः ललाटस्थ भस्म श्मश्रुचर्चः भस्मानस्त्रस्व
लः अथ ऊर्ध्ववर्षा तथा नारी सर्वाभरणभूषिता रूपलावण्यसंयुक्ता लोकोत्तरस्वरूपिणी पुरुषानुपसंयुक्ता ११

वीसंतीचननस्तनान् गायतीवथत्यंतीनेहस्तुहसतीयति प्रवापतेहुडुपवंशीघ्रमेहकृशापम मालेहा।
तवकरेहुडुङुःखिनानित्यमस्यहं भूषणंवसनेच्छाणांस्वविलेपनमेवच हासीगीततथापानेमेङनंशोभने
गृहे सर्ववस्त्रसम्पद्भिश्चकाममेवाभिहुडये सर्वेषामेवकामानांरतिरेकाप्रयोजने सुखानिसर्वाण्येकत्र
रतिरेकत्रवास्थिता तलयात्वलिनंसर्वरतिःशतगुणाधिका तस्माहस्रीसमासाद्यभवंतंकिंकरिष्यति
इतिवाक्यानिवाक्यानितुर्वाणागरस्यवाकरे तडतनरमुवाचेदंकिंकर्मोभाग्यमीदृशं ममार्थयडकृतत्वात्वं
मोविज्ञानोटवेदसं एताहश्योहिजःप्रापापार्वतीमेदिरेतदा अविज्ञायैवगिरिजाइदंवचनमब्रवीत्
अनार्थिनमिहप्रासेविद्धिमाममतिथिंशुने भोजनावसरेप्राप्तेब्राह्मणानेहिभोजय तद्भार्यायाह्वचनेप्राह
वसुयोर्निषदेवहि श्रेभस्यवचनंसर्वमेवमेताहशोहं पार्वत्युवाच प्रक्षाल्यचरणावेतमासनेउप।
वेशाय जोहृनटक्षतीतीवभोजनेनातर्पयद्दिजं सरत्नचषकोपेनेग्रसनंप्रलपायय स्वरूपतीमथारूं
यपर्यवेषपदेविका कलावारूपतीचैवअनसूयापतिव्रताः पविवीर्षयदाधीनोत्सागंपात्तनभूषणाः
गृजर्वर्णाविकावाकमात्षडुसानोयथकाथक भुंजानेभ्रूतविभ्रुद्दिमवासाब्रह्मणाकृतिः क्षणेनतुभुजे
सर्वेदातेनोशक्तरंगानाः अथसागिरिजादेवीस्वयंदातंप्रचक्रमे ययाददतमशेषंतत्क्षणेनाप्राप्तिसद्दिजः
भोडस्त्रितमशेषंवभोक्ष्मेकुत्रियासह तथांविकासमादायप्रादादन्नाद्यमक्षितिं अथवामकरेनासो
भोक्तामेकृततःसती तत्रापितन्नमेवान्नवानमितिचार्पयत् केरोतरमथोत्पाद्यभोक्तामैकहिजोत्तमः

प॰पा॰ एकैकस्य सहस्रं च दक्षिणैव च भोजने द्विजः दद्यात्तन्मात्रपुनर्देवी संतुष्टा न च कोपना नचित्तमन्यथा कर्तुं शक्ता मम
वा॰ स्याद्इति द्विजः प्रलम्बहस्तोचरणो हस्तार्पितमृगोपवान् पार्वत्यावासमासाद्देवो नोषितो देवरशुण्ण पार्वत्यु
३२ वाच मम त्वं तवरं शङ्कोयद्दितं ज्ञात्वा लक्षणं नमः वदेत्वमम किं कार्यं शंकरो मे यतः पतिः तदा हस्त्रा लक्षणो देवी
शंकरः कीदृशास्मिति सहस्रो सोत्वयाने वा तत्ययोगणेनान्यथा भवेत् स्त्रीवल्लभत्वमथ्येव द्रूपं दास्ये स्मुभोगता
नो वेदेतादृशी भार्या मदर्पिता कथं भवेत् पार्वत्युवाच तद्भार्या वचनं श्रुत्वा तव वाक्ये तथा द्विज अपत्यं
यत्नयेत्रलस्नुते किं वा तथा विधं ब्रह्मोवाच धर्मिष्ठं ते करिष्यामि मम वाक्ये त्वं समाहर अचलेयदिते चित्ते
यातित्रत्नेजतलव पार्वत्युवाच मम व्रते द्विजश्रेष्ठ शंकरेकै करोहणं अथ तत्र चितमास्थाय भवान्याः प
वमेश्वरः पञ्चवर्षवयो भूत्वा सास्निग्धकचबंधनः स्मितिमचारुनयनो गौरसमविग्रहः कोटिकंदर्प
लावण्यः सर्वाभरणभूषितः सपार्श्वस्थितनार्यस्य प्रसारितभुजद्वया नायन्ते टनयासा कं भुमपापदया
यया अथ तां पार्वतीशंभुः करेणाकृष्य वस्मयन् विन्यस्तहस्तो विनिताद्यं पांसे गायन्तमस्ताभरणाः प्र
सन्नहृत् नर्तनं चानंद सम्पद्गात्रो मुनीद्र गीतश्रमकालवेले एतादृशे शिवे ध्यात्वा जन्मकोटिशतेष्वपि
नेङः खेजायतेतस्य सदाहर्षश्च जायते अथ स्नातो मुनिवरैर्नारीकृता हरिततः अथ सा पार्वती तस्यादेर
हं प्राह पिनाकिनं किमित्येतादृशो भाव मास्थायत्वमिहागतः नारीकृता न या विस्तं किं स्वकृत्यानचागतो
शिवः प्राह व्रते वास्य स्मिर्थे भोजने शुभे जाने सिद्धमथ्यो येषां विषादो नाभिजायते जाते विषादे तव व्रत मम ३३

मणिनिश्चयः सोमवाराऽसमार्यीति यावंतो हुशतानिच तावंति मन्वंतरे देवि सर्वभोगसमन्वितः सवार्या
पुत्रबंधुश्चवैदोऽक्षातुचजीवितः पश्चाद्वाराणसीं गत्वा मृतो मुक्तिमवाप्स्यसि शंभुरुवाच अथ देवि स्थिते
तत्र तु नयाशि प्रदक्षिणे कृत्वा पंचनमस्कारान् तुनाः कृत्वा प्रदक्षिणं पुनश्च देवे वद्गत्वा विरहेण निर्यमुक्ता
तः अथ श्रोणाः स्वामिमतो भार्यामापसनिर्दितो राज्यं च भारते वर्षे धर्मेणापालयद्द्विजः मानुष्यानखिला
न्भोगान्बुभुजे शिवभक्तिमान् नित्यं देवार्चनपरो नित्यं ब्राह्मणपूजकः नित्यदाता नित्ययाजी नित्यश्रोता पुरा
तनं स्मृतः सगतवान् लोकं शंकरस्याभिभोशुभं शंभुरुवाच नामकीर्तनमाहात्म्यं प्रसंगात्परिकीर्तितं शृणु
तो सर्वपापघ्नं भक्त्या नो चत्तथान्यः सर्वकल्यानन्दसमुभार्या राज्यमिदे शिवे शिवभक्तिप्रदं गोप्यं वयसा
पिवनेरयेत ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पातालखंडे शिवनाममाहात्म्ये नवोत्तरशततमोऽध्यायः १०९ ॥ राजोवाच
विहरंते विमानस्था नानारूपधराः शुभाः सर्वकामफलोपेताः सभार्याः शतयोषितः सहस्रनरनारीभिः स्ता
यमाना पदे पदे गायंति विंशतिर्योषा रूपलावण्यकोमलाः क देवकावाहिनी चैका चामरासक्तवाहवः ताल
हंतहयेना ओवीजयंति प्ररत्सवै सचक्रे चार्कमध्ये स्पाड पपानंतयापराः एकस्यां करयोई लीलावका
नेकसंयुताः नानाविधपरीहाससक्तोत्कलसुवोवुजाः एकैकत्र विमाने तु दृश्यते चेंद्र दीपिताः स्त्रीशतेषु
विमानेषु दृश्यते ईश्वरः शुभः एते किं पुण्यकर्तारो विस्मापायाथवा मुने शंभुरुवाच एते हि ब्राह्मणाः
पुण्या गृहस्थाश्रमवासिनः मेषामेव च संग्रामो दत्तो दृष्टा रथेन ते तेषां तु समसचितानां कदाचिद्भवन्म

पं॰मा॰
रा॰
२५

नि: यथेह स्वाविनः सर्वे वयं चान्योपजीविनः अस्मानेवानुजीवंति शतशोथ सहस्रशः येन पुण्येन निर्विघ्नं स
र्वकामानुमोदिताः सर्वीकृत्वाय चाराश्च सर्वे राज्यसुखान्विता जरामरणहीनाश्च युवानः सर्वदैव हि वि
चार्यैव द्विजाः सर्वे वसिष्ठस्याश्रमं ययुः आगतानथ संपूज्य वसिष्ठो वाक्यमुक्तवान् किमर्थमागता यूयं शी
घ्रं ब्रूत द्विजोत्तमाः द्विजा ऊचुः वयमिच्छामहे सर्वे सर्वसंपत्समन्विते विमाने कामगे रोढुं तत्संपादयतो गुरो
तत्रेषां चिंतितं श्रुत्वा वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् पुराणं सर्वदा विप्राः श्रोतव्यं पापनाशनं धर्मस्यार्थस्य कामस्य मो
क्षस्यैव बृहस्पते तथेत्युक्त्वार्थमुनयः पुराणकुशलं मुनिं नमस्कृत्यांगिरसं श्रेष्ठं सर्वशास्त्रविशारदं सर्वागम
पुराणज्ञं सदा सत्कर्मचारिणं इदमूचुर्नमस्कृत्य वयं सफलजीविनः कृतकृत्याश्च वयं ब्रह्मन्साक्षाद्दृष्टोसि
यन्मुने अंगिरा उवाच यत्कार्यमागता यूयं तत्कार्यं करवाण्यहं पुराणश्रोतकामास्तु यूयमत्र समागताः
कीर्तयिष्ये विमानेवासमस्ताघविनाशनं सर्वज्ञानप्रदं देवतत्वविज्ञानसंभवं शिवभक्तिप्रदं स्यथ विष्णु
भक्तिप्रदं शुभं विचित्रस्वगतिप्राप्तिज्ञानदं रमणीप्रदं नानाविधशुभज्ञानराजतेत्रप्रकाशकं भुक्तिमु
क्तिप्रधानं च विधिवर्धनदीपकं विचित्रभक्तिकथनं भक्तिमाहात्म्यकीर्तनं एतदन्यत्र कथितं पुराणे पाप
मपर्वतं दिलीपेन पुरा पृष्टो वसिष्ठः प्रोक्तवानिदं तच्छृणुध्वं मुनिवराज्ञाने सर्वे भविष्यति अथ तद्वच
नाद्विप्राः पुराणश्रवणे रताः निषीदनात्रवेत्य मार्गं पञ्चभिः समर्चयत् कथं श्रोतव्यमस्माभिः किं कर्तव्यं मत्सु
वन्मुनिं सोपि सर्वं समाचष्ट पुण्यधर्मं सनातनं नमस्कृत्य पुराणज्ञं दध्यावाध्यासनेततः आत्मयोगं हता २५

हलेन्द्रादेवकं वा समर्पयेत् अद्रिपुराणपकथां च लपौराणिकमतीरयेत् नावद्वासनमारुह्य सतो वासनमथापि
वा नीचासने श्रुणोच्चे श्रुणयाद्धर्मकामार्थसिद्धये श्रुणोत्तकाष्ठ वाऽनन्तरं इमं मंत्रमुदीरयेत् नमो हरिं हरमतो गा
णेशं भारतीं नमः इष्टदेवं नमस्कृत्वा पुराणं वक्तुमर्हति मध्ये यामे प्रतिदिनं यदि वा पीठ्यामेवेत् एवं पा
ठसमाप्तिं च श्रुत्वा हतं समाचरेत् श्रोता स्वतलं सोमनजं तत्सोऽश्रवणमेव वा अन्यथा भारते ज्ञाद्वैतत्कोथा
मोक्तता भवेत् तस्मात्पुराणं श्रोता चेतो हलादि समर्पणे वक्तुश्च जीविकाकार्ये वस्त्रादेश्च मापयेत् ग्रास
नेन महर्षिवित्रं वस्त्रमृजं वलेनड़ः सुवर्णं वानधाद्यां ज्ञो भोगे ब्राह्मिकेन तथा एतत्समस्तविप्रेंद्रो दत्वाणाम्
तिनापुरा शौनकेण ऋषीनां हि भाषितेचंदिकैकस्मा अथते मुनयः सर्वे तं प्रणम्यासनास्थितं पृथक्स्वयक्ति
तो हलेदत्वा संश्रुक्षसंस्थिताः तेनापि कथितं सर्वं पुराणं सर्वदं प्रदं उदितानां पायय्यतं सुत वेतो द्विजोत्त
माः दिलीपउवाच नालंक्षेत्रं वयाराजन्नितोप्य निशयो तरैः कीदृशानाम विष्यंति येन तत्सूत पुण्यमुच्यते स
धालवलिने कृत्वा शिववेश्मसमंततः स्त्रियो रूपविलासाढ्याः सर्वालंकारभूषिताः नानासंगीतकुशलाना
वानृत्यविशारदाः चत्वार्ये भ्रोष्टाघटस्थवामर्दलवानकाः स्त्रियाः वशिन्योहि श्रवणिको कोणिका दमनेऽथ
लासिकसचतस्राः सुसंतदेकाग्रगायका एकादेवा संगीतज्ञे मुख्ये हरिप्रकीर्तिते कोणवाद्यकृते चेतरा
सीभूताः घटस्थवा सर्वरूपविलासितः सर्वास्त्रापतितस्तनाः रतितं ज्ञाडिकुशलास्तत एवाविशोकिताः
तस्स सर्वे सर्वेषां सर्वं पुष्टं चलदृष्टयः एताद्दशीभिर्येषाभिर्येन दृत्तिं हि कारिते एकाशिंदिवसे राजन्वा

प॰पा॰ त्सरान्तविमानगाः शतक्रोडिनिन्मावोयनावारूयभिरर्चिताः आनंदपवसंपूर्णाःक्रोधेप्सादिविवर्जिताः पं
रा॰ चगंधविलिप्तांगाःसचंद्राहिदलाननाः सर्वीयमसुश्रेषाश्चसर्वाभ्यादशनान्विताः सद्याविकसितामोदिप
३५ रिजातकुसुमःस्रजः सर्वैविकसितानोहिरक्तसंपिकानस्रजः धमिलेवहासितदाविथ्रतिःसुस्मितायरा च
रत्वेनाहष्टीभिस्तन्त्यगीतानुमोहिताः एवंविमानगाश्चैवा उषिकालनमक्षयं पश्चाज्जायेतनृपतिरेवं
कृत्वाधुनसत्या राज्येस्वर्गफलंभुक्त्वाशिवभक्तोभविष्यति शंभुरुवाच दिलीपाथवसिष्ठोक्तंमुनीनांमगि
रोब्रवीत तेनधाहनवंतस्थतोथ्यत्रिकभुमापनेः श्रुत्वापुराणंपमेवसम्यग्वसाविनोभवत् नृपतेब्राह्मणा
नामविमानचरमास्थिताः दृश्यंतेविबसुविनःसदामुदितमानसाः एतत्तेसर्वमाख्यातंपुराणेषुविनिश्चि
ते इतःपरंचकिंश्रेयःश्रोतुमिच्छसिराघव ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेशिवराघवसंवादेदशाधि
कशततमोध्यायः ११० ॥ रामउवाच कथंदृश्यतेमोक्षसर्वाभरणभूषिताः विमानस्थामहादीप्तमध्या
नार्कउवायदः उःपेक्षःसर्वमर्त्यानांतत्सांवेचारुहासिनी अपराश्रीरिवब्रह्मन्नृतथापंचसुपोषिताः गा
येतिमधुरंगीतिंसहभंगानिवीक्षणैः मंदस्मितैःकरतलशब्दासोटिकयानथा कश्चिद्गलसंतेगीतिवन्यो
त्यकरतालैनैः अन्येत्मसुरवमालोक्यप्रलोभैर्गीतपूर्वकैः क्रीडन्त्यस्तेमहाप्रायोगीतैरन्यास्यकरतालनैः अ
न्यान्यसुखमालोक्यप्रलोभैर्गीतपूर्वकैः शंभुरुवाच एषविप्रःपुरारामसर्वसंपत्समन्विताः नानाविधसु
खोपेताभार्यायाषणनतत्परः मृत्युत्रेदानहीनश्चदेवतार्चनवर्जितः पंचयज्ञविहीनश्चस्वाध्यायपरिवर्जि ३५

नः प्रातर्मध्याह्नसायाह्नभोजनप्रवणोस्तु चि। कदाचिद्गमनेहं गोतस्य सममहात्मनः श्रीवकस्य गिरौ गुणे
नानामुनिगणान्विते तत्रापि शोभितगृहं स्फटिकस्तंभकलिते अगरुद्रवकस्तूरीचंदनकुंकुमचर्चिता
भित्तिर्यस्य च तं नानाकुसुमामोदसौहवे कस्तूरिकाशुभ्रसरससुक्तैश्चितभूतले सूक्ष्मसूक्ष्मेण विविधचिता
नोपविशोभिते समीपसरसीजातमंजुलकुजन्मधुव्रजे पाटीरतरुसंभूतगंधपूरितदिङ्मुखे शिखिगण
कृतनादगीतपूरितदिङ्मुखे निदाघजनितातापनाशयंत्रविनिर्मिते कदलीदलसंछादितपावकाक
लनकुट्टे पाटीरतरुसाक्षिप्यसांद्रद्वारकपाटके सौगंधिकमहामोदकलितोत्तरवर्तके ईशानभागस्थ
भगरतिकलितवेदिके हाटिकाकलितपदे विचित्रवेदिकायुते सालिग्यनिवडछावटमूलोपकलि
ते प्रसन्नकदलीखंडमनोभिप्रोतशोभिते महावटाग्रसंलग्नकूपालिनपयोधरे नाकोपवनसंपन्नविचि
त्रारामशोभिते वापीकूपतडागाख्यमनेकवनशोभिते मंदमंदं वहत्येव वायुर्यत्र गेहे सुखप्रदः वादि
त्रघ्राणरुसर्वांगो वाद्यानि सरसं पदः वीणावेणुविपंचीवादयेनिवरांगनाः तौर्यत्रिककृतो नार्यश्च
तुर्दिक्ष्वत्र योद्यता सुवर्णादिकपात्रेषु वटुकाः सुमनः शुभाः वासिताः सर्वगंधैश्च सद्धूपैरपि धूपिताः।
कुशाग्रे चित्तसंध्यानाश्च ग्रहमालाश्च कोटिशः कृष्णाजिनमसूरुतिविहिः प्रेतस्थितानि च एताहृशागरहूवरे
देवदेवो मुनीश्वरः कर्पूरादींश्च संस्थाप्य स्थितादिक्षु मुनीश्वराः पटीस्फोटकपूर्वासिंहासनमकल्पयत्
सहस्रेणैव शालिग्रामं श्राहूत वनसारकैः सुगंधवासितजलैः स्नाप्यलीरेण शंकरं मन्त्रैश्च वैदिकैर्मंत्रैः ला

प॰पा॰
रा॰
२६

पूजयित्वा सदाशिवं तत्र चैवोपयोपीपञ्चवक्त्रपीठं निधाय च पात्रिकामग्रतः स्थाप्य स्थापयित्वाष्टदलेषु सम्यक् एक
स्मिन्न्हितः पात्रेष्वन्यस्मिन्ननिलाहताः पात्रेष्वन्यस्मिन्ननिलाहताः पंचकं पंचकमेकस्मिन्नन्यस्मिन्नष्ट
गंधकं काश्मीरं मृगनाभिं कर्पूरं चंदनं तथा पात्रेष्वन्येषु विन्यस्य जास्यानि प्रकल्प्य च नानावर्णानि मा
ल्यानि पूजार्थं विधीयते लिंगमध्ये स्थितो देवः पंचवक्त्रः सदाशिवः तस्यावरणे लिंगे शक्तिस्तस्य विधी
यते शक्त्यावरणे विष्णुः विष्णोरावरणे विधिः ब्रह्मणः आवरणे लिंगे शक्तिस्तस्य विधीयते ब्रह्मण आवरणे चेंद्र
स्तस्य सर्वं स्मृतः शुचिः दिग्देवतास्तु मिलितास्सामावरणे दिशः दिशामावरणे शंभुस्तस्य चावरणे गणाः
दशमावरणे चैतच्छिवलिंगार्चने शुभे केषांचिन्मतमेतस्याद्दशमावरणेतरे विद्यावरणमाख्याते तदु
मावरणे स्मृते विष्णुरावरणेनस्याद्विलोमावरणे विधिः ब्रह्मावरणे चेंद्रस्तस्य भावरयाहृतिः भा
नोरावरणे वशाइतिषोडशाचतिस्रताः विधिविनाशमाख्याते पंचावरणसुक्रमे श्रुशोकाविसृशक्तौ नो
पतत्त्वावरणत्रयं श्रेविकावरणे प्रोक्तमेकावरणसुक्रमे अथवा लोकपालास्त्रावर्तिसोमसृजये स्त्रा
नावरणमथवास्मृजनेशास्तेनेशिवे पात्रिकाष्टदलेष्ववयितत्रमैयजेच्छिवे पात्रिकालक्षणे वक्ष्ये सर्व
कामोपयोगिनं सर्वेण राजतेनाथताम्रेणाथ प्रकल्पिते सुवर्णशक्तिनिर्मितेऽर्धा पात्रिकाष्टदलेशुभे प
ञ्चपत्रसमानाष्टकोणाकारे प्रकल्पयेत् पलमात्रेणतनः शास्ते निर्हृतविस्तृतं पदे अस्थूलमध्ये परिप
माकृतिदलाष्टकं अथवा शक्तिमार्गेण पंचपात्रे प्रकल्पयेत् त्रिपात्रमथवाजयोक्तक्रिभावेनतेनच २६

यथास्थाने शोभने पात्रे तथा ऊर्ध्वं हि चन्दनम्ः शङ्खान्तरितरुद्राक्षैः कल्पिता सुशोभना मालोपवीतं विश्व
रूपस्वहस्तेन प्रकल्पितं प्रगृह्य पौष्टिको केवलाचैव प्रकोष्ठयोः शिरस्येकान्तं तानेन कण्ठे च परमर्षिणा
रुद्राक्षैः स्फटिकैरत्नैः कल्पिता सुसमालिका आच्छचर्मासनं कृत्वा पूजयामास नर्मदासुतिः आवाहनमन्त्रैश्चा
र्घ्यपाद्यं चाचमनीयकं निर्वर्त्य गङ्गासलिलैः स्नापयामास शङ्करं अष्टगन्धकसंयुक्तैः पुष्पैर्वकुलपाटलैः
सर्वाङ्गभाण्डस्थितैर्वस्त्रशोधितैर्वासितैर्दृढैः हाटकेनाथ कटाहस्थपञ्चद्रोणेन सुशुभं गोशृङ्गेण विषाणेन
गवयस्य तथा क्वचित् दक्षिणावर्तशङ्खेन रत्नपात्रैस्तथापि वा सर्वौषधी राजतैर्वापि ताम्रैः कांस्यैस्तथापि वा
सर्वौषधस्थकलशैः स्नापयामास वेच्छया अथवा स्मरणाद्येजयत्येष पञ्चपत्रैस्तथापि वा पालाशैश्चूतजैर्वापि
पात्रैः संस्नापयेच्छिवं स्नातानामथ सर्वेषां धारास्नानं विशिष्यते नमस्तेऽस्त्वादिमन्त्रेण शतरुद्रियसंज्ञिता
शिवेत्यादि नवाकेन शान्तिरूपेण चेश्वरं आमृत्यञ्च यथाशक्ति पञ्चाङ्गं पादि विन्यसेत् ततश्च शोभनैः पुष्पैः
पवित्रैर्बिल्वैः समर्चयेत् तुलसीमाल्यवृन्दैः कुङ्कुमैश्च महोत्पलैः नीलोत्पलैरुत्पलैश्च शेफालैश्च करवीरकैः
कर्णिकारैः सितैर्भोजैरपराजितया तथा तिलाक्षतैरक्षतैश्च धूपैश्च तिलमिश्रकैः एवं महीधामेशानं
पूजयामास गौतम कर्पूरागुरुकस्तूरीसर्जागुरुकचन्दनैः धूपं धूपयामास घोरं दीपप्रदीपकाः क
र्पूरवर्तिसंयुक्ता दीपवर्येण परिस्थिताः निवेदितं महेशाय प्रथमं नैवेद्यमुत्तमं सूपकं शालिपिष्टान्नं भक्ष्यं
लेह्यं च चोष्यकं मधुनापि समायुक्तं चतुर्विधभक्ष्यसमन्वितं अनेकपक्वशाकाद्यैरनेकपक्वमिश्रितं पाना

प॰पा॰ विंशतिसंयुक्तं दाडिमेभाफलान्वितैः सहकारफलैश्चापि नागरंगफलान्वितैः शर्करागुडसंयुक्तैः रसैरगुडपा
वा॰ कान्वितैः प्रयच्छस्व मे पितॄन् नैवेद्यं प्रददौ मुनिः सौवर्णपात्रकान्यत्र नीराजनसहस्रकं सोपहाराय देवाय
३० ददौ चैव नमस्य च पुष्पाद्यैस्तानथो हर्षात् प्राणिजालानि तानि च गृहस्थानि सर्वस्थेन ज्ञात्वा पाहुनिकानि
च घनसारकर्पूरं णवन्यस्तपत्रयं शुभे सौवर्णपात्रविन्यस्तमिदं तोहलमीश्वरे अथ प्रदक्षिणं कृत्वा नम
स्कारान् अनेकशः अथ पीठास्ततः प्रासादस्तत्र वेदवादिपाठिकाः विचित्रवाद्यवादित्रा संप्रासादु निमिनिपि
स्तुवन्तालस्तु गोरसस्वयं गान्धर्वक्रमे गौतमेगायन्तु सुन्नेतानेजं पुष्पोगनाः मेहमेदे च वाद्यानि वा
दयन्तितथापराः मधुरं गायति मनो सर्वा स्तुतिपूनस्तया प्रान्तेमेन महेशानाप्रेनदद्भुतमिवाभवत् एत
स्मिन्नन्तरे प्राप्तो भगवान्नारदो मुनिः तमागतं गौतमोपि संपूज्य प्रणिपत्य च आहूयैनं कृतार्थोस्मि नच
कस्मिन् मयामनः तवागमनं कृत्यं किं ज्ञातुमागमनं तथा श्रीनारद उवाच पाताला दागतोस्मीह शुक्रा
चैवाणमंदिरे प्रापास्येति महात्मानो वाणशुक्रादयोसुर अथ सत्वात् इभ गायवासाः परशुरेजयः वि
श्रान्तितो हिनीयुक्तो गजमारुसमासुरः अथ देहि गजं शुक्रः प्रह्लादो रथस्तुवमे हयपर्वारयवदेवलिस्व
रगस्तुवमे आगतानथ तान्सर्वान् नाज्ञायमतगौतमः सशिघ्रोनिर्जगामाथ श्यालयार्ध्यादिकं तमे गौतम
मेवार्पितेवीसावरुसच राजादिकान् नमस्कृत्य पूजयदैत्यास्तेन मस्कृत्य भार्गवं आलिंग्य राजसात्स्वर्वा
न्पूजयित्वा यथाविधि सेनायाः सन्निवेशं च चकार मुनिपुंगवः पौरैःप्रत्यास्पूज्य सजलेशर्षिदत्तेन तथा ३०

विचित्रफलसंयुक्तैर्दत्तवानरैश्शुभिः वापीतडागसरसीस्नानसर्वक्रितक्रियाः संगमेवर्त्तमानेन गौत-
मस्याश्रमे शुभे तत्रैकं द्विप्रविप्राश्रमाह्वस्याः सर्वेदेहिताः देवस्तु जायायत्नेचवक्राः सर्वैर्द्विजालये स-
वाः प्रकल्पिता योवचैर्गोशुक्रोयजलिंकिंवै तस्यैववामभागेन प्रज्ञादोयजदक्षुतं सोमं च वलिरर्पोवम
मेचामरशृंगवाः ग्रथवाणीयजदेवमेवं त्रिपंचकेनया शुक्रोपिभगवांस्तेन समानाथसप्तजयत् ।
गौतमोपसर्थमध्याक्षैस्तजयामासशंकरं सर्वेशुक्रोवरपराभस्मोधूलितविग्रहाः सितेनभस्मनाकृता
सर्वस्यानविशुद्धके ततस्तभार्गवः सर्वे भूतशुद्धिं प्रचक्रतुः हृत्पद्ममध्ये स्थिरं तत्रैव भूतपंचकं ते
षां मध्ये महाकाशमाकाशे निर्मलानले तन्मध्ये च महेशानं ध्यायेद्दीप्तिमयं शुभं अज्ञानसंवृते भूपे
श्यामले कर्मसंमते तदेहमाकाशदीपप्रदहेज्ज्ञानवह्निना आकाशस्यावृतैर्देहं दग्ध्वाकाशमयो दहेत्
वध्वाकाशमयो वायुमग्निभूतेन दाहदहेत् अग्नेस्तु तेच ततो दह्यापृथिवीभूतमेव च तदाश्रितान्कारणान्यथा
ततो देहं प्रदापयेत् एवं दग्ध्वा भूतानि देहीतज्ज्ञानवह्निना शिखामध्यस्थिते विश्वे ध्यानेदरसनिर्भरं
निःश्वासं चेंदुकिरणैः संकाशकिरणैःशिवं शिवं मोतत्रकिरणैरमृतइवसंयुतैः सर्वीनलानतनोज्ज्वाला प्रशं
तोचेंदुराषिसवत् प्रसादिवसुधाहृष्टिः सोऽङ्गीभूतस्य संभवः क्रमेणाप्लाविते भूतग्रामे संचितये त्स्वकं इत्थं
कृत्वा भूतशुद्धिं क्रियार्हो मर्त्यः शुद्धो जायते एव शुद्धः इत्याकर्ण्य जाप्यकर्माणि पश्चाद्देवे ध्यानेन ब्रह्महत्या
दिह्मानिः एवं ध्यानाच्चेंद्रदीप्तिप्रकाशं ध्यानेन वोणाशुलिंगे शिवस्य सदाशिवेदीपमध्ये विचिंत्यपं

प॰ पा॰ वाससेणार्चनमर्पयेत आवाहनादीसुपचारांस्तथापिकृत्वास्नानेसर्वकंठकरस्य उदेवंराजनेसर्वाणिपी
रा॰ ठेवस्त्रादिकृत्वेसर्वमिवेहपाठे श्रेतेहहउक्तदानांचक्षुहिंपीठेनागमेकंसुरस्नात ऊर्ध्वात्माठेचोर्धकेनाथ
३५ भुजंगदेवामासेदक्षिणेवामतश्च जपासुमनागमध्येनिधायमध्येवस्त्रहारदशपापभुजे मध्येतेचतस्यम
ध्येमहेशलिंगाकारंपीठसुक्तेप्रसज्ये एवंकृत्वावानसुष्मादिचेशेदत्वादत्वापंचगोपाहयेयं सुष्कैःपत्रैः
श्रीवृत्रैस्तैस्तिलोन्मिश्रैःकेवलस्यप्रसज्य धूपंदत्वाविधिवत्सप्रभुर्मंदीपंदत्वाचोक्तमेवोपहारं सु
जाश्रीधंतेसमाप्याथसर्वेगीतेन्द्रत्येतत्रतत्रापिचक्रुः प्रयामिनेतरेगौतमस्यप्रासः शिष्याःशोकरोमि
तिनाशाउन्मत्तवेशाहिरासाच्छनेकोवतिमाश्रिताः कश्चिद्द्विजातिप्रवरःकश्चिद्वेतालसन्निभः कश्चि
द्भवतिमोयोगीतापसःकश्चिदच्युत गाजंस्तुतवतेचैवनृत्यतिलोतिगायति रोदितिश्रृणोतेस्मकपतत्स
तिष्ठतिकश्चित् शिवज्ञानैकसंपन्नःपरमानंदनिर्भरः सेप्रात्मोभोजनवेलायांगौतमस्यांतिकेययौ त्रुश्रु
जेगुरुणासार्धंकश्चिदुच्छिष्टमेवच कश्चिल्लिहतितत्पात्रंतत्स्वीमेवाभ्यगात्कश्चित् हस्तेगृह्णीतैवगुरोः
स्वयमेवाभुनक्कश्चित् कश्चिन्नैष्ठानतैरष्टंकश्चित्कर्दमलेपने सर्वदातेगुरुर्दृष्टाकरुणालयमंदिरे प्रवे
श्यवीथ्यपीठेतस्तूपवेश्यपाश्वभोजयत् स्वयंनतस्यपात्रेणाउभुजेगौतमोमुनिः तस्यचित्तेपरिज्ञातेकदा
चिदथसुंदरी ग्रहस्थाशिष्यमाहूयधुंक्तेस्मायसाश्रुभा सौवर्णभाजनेचान्नंनिधायचचकोणतरे पा
नादिकमथोदत्वापकांस्यभावकेभुनः निधायांगानिवयेकेठकानोचयत्परे निधायभुंक्ष्वभुंक्ष्वेतिसा ३५

वापितुभुजेमुनिः यथापयौहिपानीयेनयावह्निमपिद्विजः केटकानपिभुक्तामयथापूर्वमतिष्ठतः पुरा
ह्निमुनिकस्याभिराहृतौभोजनायच दिनेदिनेतत्प्रदत्तेलोष्टमत्तुचगोमये कर्दमंकाष्टदंडेचभुक्त्वासी
त्सायहर्षितः एताहशोमुनिरसौचंडालसदृशाकृतिः सजीर्णोपानहौमर्योदिवसासुनयत्तथा ह
प चकीतमज्ञानात्पीडयित्वाशिरोच्छनत् हतेतस्मिन्द्विजश्रेष्ठेजगदेतच्चराचरं अतीवकलुषमभवन्नयस्ता
सुनयस्तथा गौतमस्यमहाशोकःसंजातःसुमहात्मनः निर्दयौततोवाशिशाकेसदर्शयन्निव गौतमः
सर्वदैत्यानांसन्निधौवाक्यमुक्तवान् किमनेनकृतेपापंयेनछिन्नमिदंशिरः ममप्राणाधिकस्येहसर्व
दाशिवयोगिनः ममापिमरणंमत्येशिघ्रपीयतात्रतः शैवानांचमेयुक्तानांसर्वदाशिववर्तिनां मरणे
पत्रहृष्टेस्यात्नमरणेमरणेध्रुवं सूतउवाच एवंसंजीवयिष्यामिममगौतेशिवप्रियं किमसौप्रियतेच
लिमसूपमेतपसोवले इतिवादिनिविप्रेंद्रेगौतमोपिमस्मारह तस्मिन्नरतेयश्रुकोपिप्राणांस्त्यजयो
गतः तस्यापिहितमानात्प्रज्ञादायादिनीश्वराः सर्वेसत्ताहणैनैवेनरद्रुतमिवाभवत् सतमासीदवले
नस्तवानस्यधीमतः गृहस्थाश्रोकमंतमाहरौदोवैःपुनःपुनः गौतमेनमहेशस्यसुजयाहजितोविभुः वी
रभद्रोमहायोगीसर्वदृष्टाचकोपहृ ब्रह्मोकाष्टेरमाहेशावरुवोसतः शिवेविज्ञापयिष्यामितेनोक्तेकरा
वामले इतिनिश्चित्यगवान्सदाचलमनाये नमस्कृत्वाविरूपाक्षमिदंसर्वमथोक्तवान् ब्रह्महत्यास्थितौनत
ब्रहष्टामाहशिवोवचः सद्धैः साहसेनकर्मकृतंदृष्टावरप्रद गत्वापश्यामहादेवसोप्युवाचमच्याणमिच्छय

पं॰पा॰
दा॰
३९

अथेशोऽथमाहसत्वाग्रुनायतत्वामरः नैदिकेनसवेशेण धृतेनच्छत्रेतिशोभने अथैतन्हेमदंडेचवनान्यचोगो।
धृतेविभोः महेशाजमनिलत्वञ्जाहविनीगौतकेस्थितः ग्राहकम्नीलकण्ठाभ्यांस्तुष्टुमेलहपकोप्तलभः शिवा
तमत्माब्रह्मापिहंसास्थोभवनदा इंद्रगोपप्रभाकारकण्ठाभ्यांस्तुष्टुमेविधिः रुद्रादिसर्वदेवाश्चसस्वा
हनसंयुताः अथतेनिर्थयुः सर्वेनानावाद्यानुमोदिताः कोटिकोटिगणाकीर्णागौतमस्याश्रमंगताः ब्रह्म
विष्णुमहेशानाहष्टानन्तरमाद्भुते सभक्तंजीवयामासवामकोणनिरीक्षणात् शंकरोगौतमंप्राहतुष्टोऽहंते।
वरंवृण गौतमउवाच यदिप्रसन्नोदेवेशयदिदेयोवरोमम तल्लिंगार्चनसामर्थ्यंनित्यमस्तुमहेश्वर त्वत
मेतन्मयादेवमृणुषैतत्त्रैलोचनः ममशिष्योमहाभागोदेहाहारादिवर्जितः प्रेक्षणीयंममतेनेनचपश्य
तिचक्षुषा नघ्राणेनचघ्राणेनक्षेनदानवेनचेतरे इतिश्रुत्वातथाऽर्वमहायोगीमहायशाः उन्मत्तविकृताका
रःशोकरात्मनिकीर्तितः नकश्चित्प्रतिदिशानचनेहिंमयेदिति एतन्मेदीयतांदेवएतेषाममतिस्तथा
श्रीभगवानुवाच आकल्पमेतज्जीवंतुततोऽत्राकिंमजेनव वयाकृतमिदंवेश्मविकृतेविकृतेशुभे तिष्ठामः
क्षणमात्रंततोयास्यामसेदिवे गौतमउवाच अथेयोमेप्रार्थयामीशंस्पर्धीदोषेनपश्यति ब्रह्मायत्तमेदे
वेशदीयतांयदिरोचते अथेशोविश्वमालोक्यसहैत्वातकवेरिदेः प्रहसन्दीयतांमह्यमित्युवाचसदाशिवः
सर्वोदरेगिरीणांविदिदेयेतेभोजनेकिंतु स्वयंप्रविशप्यदिवास्वयंभेत्स्वगेहषत् गच्छवापार्वतीगेहंयाज्ञा
किंग्रहयिष्यति इत्यत्कातत्करालेभीषणंनमगामहिभुः आदिष्टानंदितेदेवोद्वारपालस्तयोत्कवान् गौतः ३९

नेसमुवाचायमुत्तरे विल्लभाषणो सपादयानंसर्वेषांभोक्तुकामावयंमुने इत्युक्तेकौतमगमद्दासुदेवेनशं
करः स्टदशयोसमाहृतशायितोदेवतोतमो अथोमेभावणंकृताप्रोतस्थानरभावति गतातटाकेगंभीरे
स्नास्यैतोदेवसममो करांबुपातममोसंस्पृष्टहृतोभयतस्व मनयोरात्सामाश्चैवजलक्रीडाप्रवर्त्तिरे अथ
विष्णुर्महेशश्चजलपाततिशीघ्रतो चक्रतुःशेकरःयमाकिंजलोजलिमाहरेः अवाकिरन्माधितस्यपा
सोत्फुलविलोचने नेत्रेकेशरसंपातान्मीलयतकेशवा अत्रांतरेहरेःकंपमारुतोहमहेश्वरः हर्षुत
मोगोवाकुंभोरस्ट्रीनास्न्यमजयत् उन्मज्जयिताचपुनःपुनःपुनस्त्रापितुना पीडितासहरिःसूक्ष्मपात
यामासशंकरं अथपटौमहीवातमाचकर्षवशामयन् अनाडयहेवल्पा पातयामासचाद्भुते अथो
स्थितेहरिस्त्रोयमादायांजलिनाततः अवाकिरदशीशंभुरथविष्णुरथोहरिः जलक्रीडैवमभवत्अथा
चर्षणेनतरे जलक्रीडासंभ्रमेणविस्रस्तजटबंधनाः अथसंभ्रमतस्तेषांअन्योन्यजटाबंधनं इतरेतरा
ववद्धास्मुजटास्वचमुनीश्वराः भ्रांतिमंतोभ्रांतिमताः आकर्षतिचसक्रये पातयंतोन्यतस्यापिअशक्नुवान्
रुदतस्तथा एवंप्रवर्ततेतस्मिंसेभ्रततापकर्मणि आशेशःकोनाव्योहृष्टोननर्तचननादच विपंचीनादये
न्वायंललितेनगेतक्षुज्जयौ सुगीतालनायास्नअगायतविशादशा अश्रौवगीतंमधुरंशंकरोलोकभाव
नः स्वयंमातेहिललितंमंदंमंदंपचक्रमे स्वयंगायतिदेवेशेमिश्रामंगलकौशिकी नारदेनस्वमातेन
गापतिस्वरभेदिः स्वयंभुवैसमादायसर्वलक्षणसंयुतं सुपाराम्दतसंयुक्तं गानेनैवमथोजयत् वा

प॰पा॰ सदेवोमर्दलेनववराभामिदमाहन प्रावज्ञोकश्चनर्वज्ञस्तेभ्रकृत्सुखरोवभौ तानकागीतमाथास्तन्नेली
रा॰ गानेचवायुतः गायकेमधुरेगीतेहनूमतिकपीश्वरे ज्ञानमज्ञानमभवत्क्लेशाः प्रशास्तदाभवन् सांसो
४॰ गीतिमतः सर्वैतिरेक्तस्यैवमूर्छिताः तस्मीसर्वसमभवन्देवर्षिगणदानवाः एकः सहनुमान्माताश्रोतारः
सर्वएवते यथान्नकालेविततेभोजनावसरेसति दृष्ट्वातुरामाथानदृष्टएवन्नीतिंमहेश्वरः पीतस्वह
येविस्मरावक्रंचतरानतः स्वस्थान्नान्यथसर्वेपिकृत्स्नेकल्पापिकालिकं संस्वंवाहनमारुह्यनिर्गताः सर्व
देवताः गानप्रियोमहेशस्तुजगादत्वगेश्वरे श्रावगतेमयात्तमेनिःशंकेवृषमारुह्य ममचाभिमुखो
भूत्वागायस्वाशेषगायने प्रयाहकपिशाहूलोभगवंतंमहेश्वरं वृषभारोहसामर्थ्यंनवनान्यस्यविद्यते
तववाहनमारुह्यपातकीस्यामहंविभो मामेवारूढदेवेशविहंगःशिववाहनः तवचाभिमुखेगानेक
रिष्यामिविलोकय प्रयेश्वरोहनूमेनमारुरोहहर्षयथा प्रारूढेशंकरेदेवेहनुमान्कंपराशिरः छि
त्वावंचपरावत्समुखेगायतिपूर्ववत् शृण्वन्गीतिंसपोशंभुर्गीतमस्मरदंततः सर्वाचापागतास्तत्र
देवर्षिगणदानवाः पूजितागीतमेनाथभोजनावसरेसति यत्तुधादातसेश्चतेरदृष्टोपकवरगाहिके
प्रगूढमभवत्सर्वंगायमानेहनूमति तस्मिन्मानेसमस्तानांवित्रेहष्टिरतिष्ठत हिवाफ्रदीशस्यपदमि
वंपनःसमस्तग्रामभरणोप्रपत्राः प्रसन्नमूर्तिस्वरूपाःसमवेविन्यस्तशुद्धांजलिभिःसुरैः स्तुतशिरा
कराभ्यांपविस्मयशंकरोहनूमतः सर्वज्ञत्वंचकारःपमासनोसीनहनूमतोजलोनिपायपादंवपरं ४॰

मुखेच पादांगुलीभ्यामथनासिकां विष्णुः स्वेच्छेनजग्राहचमेंदमेदाः स्कंधेपुष्वेतेसततेलेचकंठेच
हृः स्थलेचस्तनमध्यमेरुदि ततश्चक्रहावघनाभिमंडलेततोद्वितीयंनिदधातिचांजलो शिवोऽ
रस्सनवनमध्यशंकराः पश्चादुपृष्ठेचित्रकेनसधति ह्यरेवपुष्पकापरिकल्पितंशिवोहनुमतांके
दगतंचकारस्तु अथविसर्जदेशानमिदंवचनमुक्तवान हनुमतासमन्नासिकल्पबलांडमंडले श्रुतिदेवाग
गसंपुटिपदंनवकिलाश्रिते सर्वोपनिषदमन्त्रंतत्पदंकपिसर्वशुक यमादिसाधनैर्योगेनलक्षणेनपदाश्रि
ते महायोगिहृदेभोजेवलेसकेहनुमति वर्षकोटिसहस्रेषुतपःकृत्वातदुष्करं तद्रूपंनाभिजानंतिऊनाः
पादंमुनीश्वराः अस्तीभाग्यंविचित्रंहिचपलोवानरोमृगः पद्मपादयुगंचांगेयोगिहृदिपिनद्धमे मया
वर्षसहस्रेणतमहस्राचैलयान्वहं भक्तासेप्सितोपश्यपदौनोदर्शितस्त्वया लोकेवादेद्वितमहान्शंभु
नीवायणप्रियः हरिप्रियस्तथाशंभुरितीदंकुभाग्यमामिमे सदाशिवउवाच नतयासदृशोमतेप्रियो
स्तिभगवन्हरे पार्वतीवानयातल्पानचान्याविद्यतेमम अथदेवायमहतेगौतमाःप्रणिपत्यच अस्नाय
पदमेयात्मन्देविद्विकरुणानिधे मध्याह्नेयंक्रांतिक्रांतोमुक्तिवेलाविलम्बच अथाचममहादेवोविश्व
नामहितोविभुः प्रविश्यगौतमगेहंभोजनायोपचक्रमे रत्नांगुलीयैरथनूपुराभ्यांउःस्थलबंधनतडिर
त्नकांच्या हारैरनेकैरथकंठनिष्कयज्ञोपवीतोत्तरवाससाच विलेपिचंदनमाणिक्यकुंडलेनसुवर्णाग्रिथामि
लवरेणदेवाः पंचांगगंधस्यविलेपनेनवाक्रंगदैःकंकणकांगुलीयकैः इत्थंविभूषितःशिवोतिष्टउन

प॰पा॰ मासनेसर्वसेमुवंहरिंतथान्यवेशायहरासने अन्योन्यसंमुखौस्थितौहरिशौदेवसत्तमौस्वर्णभाजनान्यथो
खं॰ ददौसमाधिगौतमो विंशत्यभेदभक्ष्याणिसपायसंचतुर्विधं सूपकपाकजातंकेशतद्वयंप्रकल्पितं अप
४१ कपकमिश्रंकेशतत्रयंप्रकल्पितंशतंतथासकेदशाककंतथामुनिः शाकादिसर्पिषान्वितंददौचपं
चविंशति सनर्कवादिकंतथासहूतदाडिमादिकंमोचाफलंतमोरतनीसवर्जनार्गवंगकंजेह्नफलंप्रिय
यालुकंविकंकतंफलंतथा एवमादीनिचान्यानिद्रव्याणिषड्यथाविधि दत्वाथोपपनेचविप्रोभुंजधनि
मितिचाब्रवीत् भुंजातेश्चसर्वैश्चव्यजनसहस्रवान्स्वजे गौतमःस्वयमादायशिवविष्णुप्रवीजयत् परि
हासमशोकर्तमियेषपरमेश्वरः पश्यविष्णुहनूमंतंकथंभुंक्तेसवानरः वानरंपश्यपतिहरौमेडकेवि
सुभाजने विदेपश्चुतिसेचेश्चपश्यत्वयमहेश्वरः हनूमतेदत्तवांस्वसोच्छिष्टंपायसादिकंमदुच्छिष्टमभो
ज्यतनवैवक्वनादिभो ब्रह्मनर्तमममनेवेद्यंपत्रंपुष्पंफलंतथा मसंतिवेसमकलेक्ष्मपयवविनिहियेत्
अभुक्तोनहरोयानंभुंक्तेचापिक्षुधातव सदाशिवउवाच वाणलिंगेभृतेवेदकोतेस्ववाणिते वेद्रायाः
णसमंसेयेशंभोनेवेद्यभक्षणं भक्तिवेलेपमधुनातहेदेवसंकथंतरात् भुक्त्वातकथयिष्यामितिर्वि
शेकंविभुंत्वतत् अथासौजलसंस्कारंकृतवान्गौतमोमुनिः आरुक्रस्तालिमयसहस्रगाशनेका
पायीनसुशोभितांगान् तदागतोयैःकृतवीजपर्षितैर्विशेषपितैस्तैःकरकानमृदयत् नयाःसैकत
वेदिकोनवतरासेच्छायसहस्रांवरैः शुद्धैःश्वेतततैरयोपरिविदांस्तोयेनपूर्णान्स्थियेत् तिलाताल क ४१

जातिमासमुद्गकंककोलिकस्तूरिका चूर्णं चेदनवं द्रराश्मिविशारामालापुटं तेन लिपेत् यामस्था
पितृनस्थवारिवसनेनाशोष्य कुंभे लिपेत् चेट्ग्रंथिमध्ये निधाय वज्रलोहिमातयापाटले शेफालीस्तवकमथो
जलं चतत्रविन्यस्य प्रथमं तयवतोयशुद्धिं कृत्वाथोमध्ये तरसं स्नंवसखंडेनावेष्टनं तराणि कस्तूरी चंद्रं घना
तपप्रदेशेन निधायकस्कानथ गंधं चातसमोपेते सन्मत्जनवीजिते प्रथमं वीशसलिलैः सिंचयेत् शुण्ठा
कामपि संस्कृतामायतालत्रनवानार्थी घवालप तत्कंस्यावाह्यालिंतां गायोतवशस्त्राश्चवासहमश्रपिंगम
णिर्धामसममोडमथरूरमं वाकुमुलेचकंठेववविलिप्य संमृमेवव मल्लकेजापकंस्यमस्पं चगंधविलेपमे
पुष्पनद्धस्तकेशानेनाशुमस्याः सुनिर्मला एवमेवोचितान्यार्थ्यानतं कुमविग्रहाः युवत्स्थावसर्वांगेण
नित्यशोभृघणैरपि पत्तारस्वनिनाभिर्वनैर्वीदापयेजलं तेपि प्रदानसमये संसवस्त्राल्पवेष्टने प्रथवा
मकरेनस्यकरवंनप्रथयद्धि दारिकान्स्तत्सुनरच्यनतस्तायं प्रदापयेत् एवं संकारयामास गोतमो भगवा
न्मुनिः महेशादिषु सर्वेषु भुक्तवत्सु महात्मसु प्रक्षालितोष्ठिहस्तेषु गंधोद्वर्तितपाणिषु तदासनसमासी
नेदेवदेवे महेश्वरे प्रथनीचसमासीनादेवाः सर्वेगणस्तथा मणिपात्रेषु संवेष्य सुगंधेशानुसंक्षपितान्
प्रकोणवर्तलान्स्थलान् प्रसन्नान् कृमानपि खतपत्राणितोहलेप्रपञ्चमसखंडकान् उवाच वानरोनाम्नि
ममशुद्धिर्महेश्वर अनेकफलभुक्त्वाद्वानरस्तस्य शुचिकथं सदाशिव उवाच महाकदलिलेशुद्धेत्मा
हाकादमतेविधे महाकादलिलादेवा महाकादेवतादयाः महाकादर्मेविज्ञाने महाकामोदस्य उच्यते

प॰पा॰ प्रमाणमागमश्चैवमस्तथोममवाक्ततः अतोमहात्मानोहलेममदयासुखेंरकात् हरिर्वामकरेणाथतोहलं॥
वा॰ प्रगाखेंरकं ततःपश्चात्प्रेमस्यतन्नतखेडानसमर्पयत् कर्ईरमथतोटंत्रेगृहीत्वाभयच्छिवः देवेनकृत
५२ तोहलेपार्वतीमंदिराद्बलात् जयाविजययोर्हस्तंगृहीत्वायात्मनेर्थहं देवपादैततोनत्वाविनम्रवदनाभ
वत् उवाचपशुवित्तस्याहटमाहत्रिलोचनः तदर्थेदेवदेवेशअपराधःकृतोमया क्षंतुमर्हसिदेवेशित्युक्त्वा
कोपाविलोकयत् नवभावेवमुक्त्वासाअस्तुपश्चाद्दिनिर्ययौ निर्गच्छंतीमुनिनात्वादंडवत्प्रणनामच तदा
देभामहेशायदंडप्रणतिसंतति उर्वत्तउवाचवशिवागौतमत्वंकिमिच्छसि गौतमउवाच कृतकृत्योसि
देवेशयदिदेयोवरोमम सत्मंदिरेमहाभागभोक्तुमर्हसिसांप्रतं श्रीदेवउवाच भोक्ष्यामितवगेहेहंशंक
रानुमतासुते गतेशंगौतमोविप्रोलब्धानुज्ञःपुनर्गतः भोजयामासगिरिजां देवीचारूपतीतथा भुक्त्वाथ॰
पार्वतीसर्वगंधपुष्पसभूषणा सहानुचरकन्याभिःसहस्राभिर्हर्षयौ अथाहशंकरोदेवीगच्छगौतम॰
मंदिरे संध्योपासितमहेहत्वाआगच्छामिपुनर्गृहं इत्युक्त्वाथययौदेवीगौतमस्यैवमंदिरं संध्यानंदनकामा
थसर्वपवविनिर्गताः कृतसंध्यास्तदाकेतमहेशायास्तकृत्नशः अथोत्तरमुवेःशंभुःन्यासंकृत्वाजजापह
अथविसुर्महातेजामहेशमिदमब्रवीत् सर्वैर्नमस्यतेयस्तुसर्वैरेवसमर्च्यते कृयतेसर्वयज्ञेषुसभवान्किं
जपिष्यति रचितांजलयःसर्वेत्वामेवैकमुपासते सभवादेवदेवेशकस्मैवारचितांजलिः नमस्कारादिभि
र्गानोफलदंसमहेश्वर तववक्तःफलदोचेवःकोवातेनापिकोवथ शंकरउवाच ध्यायेनकिंविज्ञोविदन ५२

नमस्येहकिंचन नोपासेकंचनहरेननहृष्येहकिंचन किंतनास्तिकजेनत्वंनोप्रह्यत्यर्थमिदंमया दर्शनेयां
हरेनेसुरन्ययापापंपकारिणः तस्मात्लोकोपहारार्थमिदंसर्वंकृतंमया गौमितुकाहदिरयतेनत्वास
मतिष्ठत अथयतेगौतमरहंप्राप्तोदेवगणर्षयः सर्वेपूजामथोचक्रोदैवदेवपिनाकिने देवोहत्वं
मतामाईगायत्रात्वेरहृतम पंचाक्षरीमहाविद्यासर्वपवतत्राजपन् हत्वमकरमालेव्यदेवाभ्या
सेगतोहरः एकशय्यासमासीनोताउभौदेवदंपती गायत्राख्लेमहृतमानवेउरुनीरदस्तया नाम्या
टिपविलासोप्यक्वाकारपरमेश्वरः अप्यापार्वतीमीशःदेवायसुवाचह रचयिष्यामिदमिलमेहिमत्तु
रतःशुभे देव्याहनवधूरतंतनभर्त्राशुश्रूषणेस्त्रियः केशप्रसाधनंकत्वावनर्यानदमापयेत् केशप्रसा
धनेदेवतत्वंसर्वेनवेष्टिते अथवेपेकृतपश्चादंसप्रोतप्रमार्जनं ततोप्यरमसंलग्नंकेशउपयामिमार्जनं
एतस्मिन्नंतमानेतमहात्मानोयथागमन् तदाकिमुतरंवाक्यंतनदेवादिवंदिनः जायानिचेदयविभो।
भीतिर्नाशस्तुपेप्याति एवेदिभाष्यमाणोताकरेणाकृपशोकरः हौवैस्तोस्यापयित्वेवसहसत्वेकेचवे
धने प्रविभज्यकराभ्यांसप्रसमारनखैरपि विसृदतोपारिजातसज्जेकचगतामपि कृत्वापमिलमकरोद
प्यमालोकयंगतो मल्लिकासजमादायववंधकचवंधने कल्पप्रसूनमालाेवप्रलदत्तामहेश्वरः पा
र्वतीवसनेगरुडगेपायेचसमादधात अथासहर्षसंलग्नमार्जनंकृतवान्विभुः अथनीवरयोदेव्यावसे
वेष्टरपोगते देविकिमिदमितुक्तानीवीवंधंचकारह नाभाभूषणमेतत्तेपश्यामिसमदाततः हत्वा

प॰पा॰ कासयमानाय विद्धायं मौक्तिकैः सती हरिद्राया समायोगी मुक्ताफलमदीपयत् इदं हि प्रियतं मुक्ताफलं
रा॰ ममनव प्रिया पार्वत्युवाच ग्रहीत्वन्मे दिदं शंभो सर्ववस्त्र समं हि मत् एवमेव मया सर्ववस्त्र ज्ञातं विभू॰
५२ षणैः ग्रहीष्ट्र विणसंपनि र्भूषणै रवगम्यते शिरो विभूषितं देव स्वस्त्र शीर्षस्य मालया नरकस्य तथा माला
वक्षःस्थल विभूषणं शेषस्य वासुकिश्चैव सविषैा नव कंकणा दिशांबरं जटा केश भस्मितं चाग राजकं
मोहो वा हन्ने पार्वे जले चाज्ञातमेव च ज्ञायेत्मिपितरौ नैव विरूपाक्ष तथाव शः एवं वदंती गिरिजा॰
विभुः प्राह्यातिकोपनः किमर्थं निंदसे देवि देवदेवं जगत्पतिं त्वद्देप्राणम्मया भद्रेतव नूनमसंशयम्
यत्रेशनिंदने भद्रे तत्र लोम रणं वज्ज दूतस्त्वा प्रायनरवाग्रहरं विशेत शिरोगताः महेशावक वेदशा ग्रा
ह्मासाहसं कुथाः पार्वती वचनं सर्वं प्रियं मम न चाप्रियं ममाप्रियं हृषीकेश कर्तव्यं किंचिदिष्यते ॥
जैमिनिरुवाच भगवान्स्तु लीभूतो भवद्धरिः हनूमान्य देवाय मत्तापय दिदं वचः अर्पयामि विनिष्का
मे मम मध्ज्ञात्र तं तथा पूजार्थमपष्ट्रं गच्छेमम तत्ज्ञातमर्हसि शंकर उवाच कास्य ध्वजा कवाध्वजा॰
किंशुभं किंदलं वद को गुरुः कस्य मे जस्तो को हृशे ध्वजने तथा एवं वदति देवेशो हनूमानति कंपितः
वेपमानः समस्तां गः स्ततमेव प्रचक्रमे नमो देवाय महते शंकराया मितात्मने योगिने योगधात्रे च
योगिनां गुरवे नमः शिष्टाय शिष्टगम्याय ह्युम्पादिपतये नमः ग्रेभसे त्यादि नावेद वाक्या नो निपये नमः
ग्रात्मनेषे तिवाक्यस्य प्रतिपाद्याय ते नमः ग्रष्टमूर्तेनमस्तुभ्यं पशूनां पतये नमः अवकाश विनेत्राय सो॰ ५२

मन्दार्थं त्रिलोचन सभृंगराजपत्रद्रोणपुष्पप्रियस्तते बृहतीपत्रपुन्नागार्कपत्रकादिप्रियायच नमस्ते॥
स्तुनमस्तेस्तु भूयएवनमोनमः शिवोहरिमयप्रातस्माभैषीर्वदमेविलि हनुमानउवाच शिवलिंगा
र्चनेकार्यंभस्मोद्धूलितदेहिना दिवासंपादितेस्नाये:प्रभाष्यैरपितामहश्रीः देवविज्ञापयिष्यामिशिव
पूजाविधिंशुभे सायंकालेतुसंप्राप्तेप्रशिरःस्नानमाचरेत् क्षालितेवसनेशुद्धेधृत्वाचस्वाहिरण्यधीः प्र
थमंभस्मसमादायप्रत्येकंस्नानमाचरेत् प्रणवेनसमामंत्र्यप्रणववारमयापिवा पंचाक्षरेणमंत्रेणनाम्ना
वापनकेनचित् सतामिमंत्रितंभस्मदर्भपाणिसमाहरेत् ईशानःसर्वविद्यानामुक्त्वाशिरसिपातयेत्
तत्पुरुषायविद्महेमुखेभस्मप्रसेचयेत् अघोरेभ्योथघोरेभ्योभस्मावक्षसिनिक्षिपेत् वामदेवायनमइति
गुह्यस्थानेविनिक्षिपेत् सद्योजातंप्रपद्यामिनिक्षिपेद्यपादयोः उद्धूलयेत्समस्तांगंप्रणवेनविचक्षणः
त्रैवर्णिकानामुदितःस्नानादिविधिरुत्तमः शूद्रादीनांप्रवक्ष्यामियदुक्तंगुरुणापुरा शिवेतिपदमुच्चार्य
भस्मसंमंत्रयेत्सुधीः सप्तवारमयादायशिवायेतिशिरःक्षिपेत् शंकरायमुखेप्रोक्तंसर्वज्ञायहृदिक्षि
पेत् स्थाणवेनमइत्युक्त्वागुह्येवापिसमर्पयेत्सुधि उच्चार्यपादयोक्षिप्त्वाभस्मसुद्धःसमतःपरे नमःशिवायेत्युच्चा
र्यसर्वांगोद्धूलनंस्मृतं प्रक्षाल्यहस्तावाचम्यसदर्भपाणिःसमाहितः दर्भाभावेसुवर्णंस्यात्तदभावेगवालकाः
तदभावेतुदूर्वास्युःतदभावेतुराजते संध्याविंजयंदेआह्वानादेवगृहंव्रजेत् देवदेवमथोवापिकलि
तेस्थंडिलेतुवा स्वण्यंकलितेशुद्धेपद्मादिरचनायुते चातुर्वर्णिकरंगैश्चतेनैकेवापुनःपुनः विचित्राणि

प॰पा॰ वपुष्पाणिस्वस्तिकादिनथैवच उत्पलादिगदांशंखंवात्रिशूलंडमरुंतथा सरोजंपंचप्रासादंशिवलिंगमथै॰
वा॰ वच सर्वकामफलंहृद्यंजलकंकोलकंतथा षट्कोणंवत्रिकोणंचनवकोणमथापिवा कोणद्वादश
५५ कोष्ठेलापाटकाद्यजनानिच चामरंछत्रयुगलंविस्त्रवलादिकंतथा चूर्णैर्विरचयेद्धीमान्देवालयेपि
वा यत्रास्थितेवहृत्यासाहलात्कारमथोपमे स्वर्गेभयवत्नयेद्धेकल्मीक्रावत्तनिष्फले रक्तशालिजपाख्या
णाकलमाषितरत्नकैः तंदुलैर्व्रीहिमात्रार्थ्यैकणैश्चवयथाक्रमं उक्तमेमध्यमेश्चैवकथितेरधमेस्तथा
वर्णानिस्थापयेद्देवतत्समग्रपाणामाचरेत् प्रागुत्तरमुखोवापियदिवासुमुखोभवेत् आसनेवस्त्रवस्त्रा
सितयाद्दृढंयथाश्रुते कौशंचार्मचैलंतत्स्मेदारवंतार्ज्ययत्रके कोवलेकांचनेचैवराजतेताम्रमेवच
दर्भमस्तसमासीनःप्राणानायम्यवाग्यतः तावत्सदेवतारूपोध्यानेचोतःसमाचरेत् शिवोहेतेद्वादशांगुले
स्थितेसद्भूतात्मशिवे श्वेतस्फटिकेशुभ्रमहायोविश्वमूर्तिश्च सर्वाभरणसंयुक्तमणिमाद्विगुणान्वितम्
ध्यात्वातेधारयेच्चितेतत्र्यम्बासमन्वयेनतत् तदादोन्याशरीरस्थंपापनाशमुपागते स्वर्णीयारदसेपकोऽन्न
क्रेरूपेतेयथाभवेत् तद्द्वादशदलाष्टंत्रमथमेथत्रिरेववा परिकल्प्यासनंशुद्धेतत्रलिंगेनिधायच
गुह्यास्थितमहेशानेलिंगेसंचिंतयेत्तथा शोधितेकलशेतोयंशोधितंगंधवासितं सगंधपुष्पंनिक्षिप्य
प्रणवेनाभिमंत्रितं प्राणायामस्यप्रणवःसूक्ष्मेश्चतविधीयते प्राणायामपदेध्यानेशिवस्योंकारमंत्रणं
गंधपुष्पाक्षतादीनिद्रव्याणिवाणिच तानिस्थाप्यसमीपेततःसंकल्पयिष्यते शिवपूजांकरिष्या ५५

मिशिवतष्टार्थमेवच इतिसंकल्पयित्वाततस्त्वावाहनादिकं कृत्वातस्नानपर्यंतंतस्नानंप्रकल्पयेत्
नमस्तेन्यादिमंत्रेण शतरुद्रियविधानतः अविछिन्नावयाधाराशुक्लिधारेतिकीर्तिता तयायःस्नापयेन्मा
मेजपन्क्तमस्तुपोऽथवा एकवारंत्रिवारंवपंचसप्तेनवापिवा एकादशामथोवारमष्टैकादशवान्विते
शुक्लिस्नानमिदंज्ञानंमासंमोक्षप्रदायकं शेतयाविधयास्नानंकेवलप्रणवेजव स्तएमथैर्नीरिकेनस्पर
कलैश्चोर्मिभि तथा कामेनशुक्लाशुक्लावधुष्पादिकशरेणवा स्नापयेदेवदेवेशंयथासंभवमीरितैः
श्रृंगस्यचविधिंवक्ष्येस्नापयोमेयथाभवेत् सर्वजंतस्वसंशोध्यवह्निरेनस्वशोदयेत् सविधिंलशुक्लवा
नागेकृत्यात्क्वचेवन नीचैकदेशाविनिसल्हारद्रोणपात्रसहितवा ऊशानयतयास्नानंदेवायपरिकल्पयेत्
एवंगवयशृंगस्यजलमूर्तिरथोच्यते द्वारेनिषिद्धलोहार्द्दसंपिद्वारसमन्विते योगावज्रेनागदंडेना।
गाकारंप्रकल्पयेत् फलस्थानेनचषकेदंडेणसमंशुवं तत्रैवपातयेत्तोयंसुईयंत्रपदेस्थितम् पात
येदथचान्येनवामेनैवकरेणवा शुक्लिधाराकृतातेनपवित्रेपापनाशने एवंसस्नाप्यदेवेशंपंचा
गमल्लयैवच पंचामृतेरथस्नाप्यमधुरचितयेनच विभूष्यभूषकैर्देवेपुनस्नाप्यमहेश्वरं शीतो
तोयवारेकृत्वाययनतत्त्वाचमनादिकं वस्त्रेणयोपवीतेनचपंचगंधकमेवच कर्पूरमगरंचापिपदीरम
यवाभवेत् उभयेमिश्रवेवापिशिवलिंगेप्रपूजयेत् कृत्वायांगंधपुष्पवर्णंयद्धाविभवसारतः तुल्सी
मयोपचारेवाकालीयंपुष्पमर्पयेत् श्रीपत्रमरुविसाजेयथाशाक्ताविलेयया अनेकद्रव्यधूपंचयु।

प॰ पा॰ गुलेकेवलंतथा कपिलाहुतसंयुक्तेसर्वरूपायशस्यते धूपंदत्वायथाशक्तिकपिलाहुतदीपकान् अथवा
रा॰ आज्यमात्रेणदीपान्दत्वापहारके यथाशक्त्युपपन्नेचदत्वापुष्पसमन्विते मुखशुद्धिततोगत्वादत्वातांबूल
५५ मादरात् प्रदक्षिणनमस्कारौपूजैवेहिसमाप्यते गीतंनृत्यंचवाद्यंचकोपस्थानानिविज्ञापयामिते गीतंवाद्यं
पुराणंचनृत्यंदासीभक्तिरेवच नीराजनंचपुष्पाणांमंजलिश्चाविलार्पणं क्षमाद्योद्वासनंचैवकीर्तितंपंचो
पचारकं भूषणंचतथाछत्रंचामरंव्यजनंतथा शिवोपवीतकेकार्येषोडशैरुपचारकैः द्वात्रिंशदुपचा
रैस्तुयःसमाराधयेच्छिवं पदेनाद्यःसमस्तानांपापानांनाशनंध्रुवं द्वात्रिंशदुपचारैस्तत्पूजनेन्तुतमो
तमे शिवउवाच एवमेतत्कपिश्रेष्ठतवस्नानंवदाम्यहं तत्पादयुगलेपूज्यसर्वस्नानाकरोभव यथायो
ग्ययथालिंगेतन्ममाराधनंकुरु हनूमानुवाच गुरुणालिंगपूजैवनियताकल्पितामम तांकरोमिकथ्या
देवपश्चात्तत्पादपूजनं इत्युक्तेवनमस्येशोशिवलिंगार्चनंभवेत् सरस्तीरमथोगत्वाक्षाल्यवासैकतवेदि-
कां तालपत्रैर्विरचितमासनंपरिकल्पयेत् प्रक्षाल्यपादहस्तौतुसमाचम्यसमाहितः भस्मस्नानमथोच
क्रेपुनराचम्यवाग्यतः देवदेवायमथोचक्रेपस्थानिसमनोहरे अनंतरंतालपत्रेणआसनगतःकपिः ।
प्राणानायम्यसंन्यासेपुक्तध्यानसमन्वितः प्रणम्यतुक्रमीशानंजपनामीदनःपरे अथदेवार्चनंकर्तुं
मतमाश्रित्यवानपि पलाशपत्रपुटकद्वयानीतजलेशुचिः शिरःकमंडलुगतंनिधायाश्रितमिमंचित
आवाहनादिकृत्वाथस्नानपर्यंतमेवच अथस्नापयितुंदेवमादायकरसंपुटे कृत्वानिरीक्षणंदेवो ५५

पीठेनाहंस्थवान्कपिः लिंगमात्रेकथंगतेदृष्टाभीतिसमन्वितः इदमाहकपिर्योगीः किंवापापंमयाकृते
यदीतत्पीठरहितंशिवलिंगंकरस्थितं ममायमरणंसिद्धंपीठंचेनागमिष्यति अथरुद्रंजपिष्यामितदा
यातिमहेश्वरः इतिनिश्चित्यमनसाजजापशतरुद्रियं अथापिनसमायातोमहेशोथकपीश्वरः रुद्रं
न्यपातयभूमौवीरभद्रःसमागतः किमर्थंरुग्यतेभक्तकृदिहैतेवदस्वमे पीठहीनमिदंलिंगंपश्यमे-
पापसंचयं वीरभद्रउवाच यदिनायातिपीठंतेलिंगेमासाहसंकथाः दारुयिष्यामहंलोकेयदिना
यातिपीठकं पश्यदर्शयमेलिंगंपीठंयथागतेनवा अथदृष्ट्वावीरभद्रोलिंगंपीठमनागतं दग्धुकामो
खिलांलोकान्वीरभद्रःप्रतापवान् अनलंसुविचिक्षेपलक्षणंदग्धामहीतदा अथसमस्तलोदग्धापुनरुद्रं
मवर्तत पंचोर्ध्वलोकानदहज्जनलोकनिवासिनः ललाटनेत्रसंभूतेनवेनाक्षयचानले जंबीरफलसं
काशेक्रवाकवतलेविभुः यदिनायातिपीठंतेदग्धालोकानसंशयः अनायातमथोदृष्ट्वावीरभद्रःप्र
तापवान् सनकादयोमहात्मानोज्ञात्वायोगीनवागमन् गौतमस्याश्रमवरेसमागमन्महेश्वरं नदृष्टवे
तोदेवादिविघमानमपिद्विजाः अस्तुवनथचस्तोत्रैःसर्ववेदसमुद्भवैः अजायनमोदेववेधायतस्मैशुद्धा
प्रभाविंत्यरूपायतस्मैनमःसुराणामधीशायतस्मैनमोवेदगुह्यायगुह्यायतस्मैनमःशिवायादिदेवा
यतस्मैनमोव्यालयज्ञोपवीतायतस्मैनमःस्वर्वानदसंदोहवर्षत्रयीविदेविश्वंभरायतस्मैतस्मैपृथि
व्यथोवायुराकाशमापःपुनःशशीवह्निसूर्योतथात्मायस्याष्टौनामूर्तयः शंकरस्यतस्मैनमोध्यान

प॰ पा॰
रा॰
५६

गमायश्रुत्वत् एतांस्तुतिमथ्याकर्ण्यभगनेत्रप्रदः शिवः विस्मयाहचगाङ्गतेसनानयचतान्द्विजान् मुनी
न्तोस्तिनहरिणोदेवायप्रणतास्तते तानाहशंकरोवाक्येकिमर्थंयूयमागताः मुनयऊचुः देवद्वादशलो
कानांहरणंतेभस्मराशयः स्थितमेकंचनभसिपश्यमेलोकसंक्षयं सदाशिवउवाच ऊर्द्ध्वस्थपंचलोकानां
दाहेसंदेहपवनः कथंगाधाहिस्त्रकण्ठेनावामहाध्वनिः मुनयऊचुः भीतिरस्माकमधुनावर्ततेवी
रभद्रतः सर्वांगावहृष्टिंचपिपासुरिवतामपात् देवोथवीरमाहूयकिंवीरेत्यब्रवीद्भवः वीरोहनूमते
लिंगेपीठाभावादिदंकृतं कपेस्थितेपरिज्ञातंमयाकृतमिदंहरन् ह्यपानिपिबयोदेवोथयथासर्वमथा
ब्रवीत् आलिंगयाञ्चायशिरसितांश्चलेदत्तवान्हरः अथासौहनुमानीशात्प्रजनेकृतवानथ एकंनवनतरंत
त्रगंधर्वेसविपंचकं उदमाहमहावीणां ममवैदीयतामिति गंधर्वौनमयात्साज्यावीणाप्राणसमाममं
ममापिप्राणसदृशीवीणांत्याहकपीश्वर अत्रस्थितिनिपातेनगंधर्वंपतितेकपिः आदायवीणांमहती
स्वरतंत्रसमन्वितां अलाबुसंयुतांकान्तांराजहंसफलाकृतिं तस्मोरसिविनिक्षिप्यगायनामाछिवांति
के हृष्टतीजाससैमः प्रैर्देवपादावपूजयत् तस्मैवरमथप्रादात्कल्पंजीवितुभवः सख्युर्मलेचनेशान्तिं
वरंप्रादादथापरं सम्यक्त्वभूषासुविभूषितांगाःसदीप्तिमंदोहतदेवदीप्तिः प्रसन्नमूर्तिस्तकरुणाःशि
वोकःसंभावयामाससमस्तदेवान् पीतसुद्रुमनीपेचसमादायमहेश्वरः पीतवस्त्रमिदंदेवत्वेमहा
णाहवेस्युमं ब्रह्मणोरक्तवसनंसर्वेषांवस्त्रदत्तथा देवर्षिदानवादीनांदत्तवान्वस्त्रयुग्मकं रामोपि ५६

वैनतेयकाले शंभवे पुराणमर्पयत् समस्तं च कथितं चैव सर्वाणि भूषणमेव च अथ सूक्तामसमासीनः सामामः
समुपरोहितः नानामुनिगणैर्युक्तैर्वानरैर्गौतमेन तदे शंभुं पुराणतत्त्वज्ञो वाचो वाचमब्रवीत् त्वमेव स
र्वं जानीषे सर्वधर्मगुह्यशास्त्रं कस्मिंत्कस्मिन् युगे ब्रह्मन् किं विशिष्टं वद स्वमे शंभुरुवाच ध्यानमेव कृ
ते श्रेष्ठं त्रेतायां यज्ञमेव च द्वापरे चार्चनं नित्यं दानं वहरिकीर्तनं सर्वं च शक्तं सर्वं च ध्यानेन च कलौ यु
गे नराणां सुगमं चिन्तनात् कृष्णस्य नो विशोध्यते न धर्मे नियता भक्तिर्न वेदे नैव च स्मृतौ न कृतौ न तपःका
रे पुराणानां च न स्मृतौ न जपेन च तीर्थेषु न च सत्सु गुणे सतो नैज्यायां देवतानां च न स्वजातीयकर्म
णि न देवसत्सरणे नापि न च कार्यपि हृषेवपि अनस्य दीर्घकालानां पुण्यानामसमानवाः दानेन स्वल्पा
कालेन वा कर्तुं शक्नोति मानवः अथ वा कलिदुष्टानां प्रायश्चित्तेन विद्यते येषां चित्तापनाशसाध्यायस्थि
ते कलना यथा ब्रह्मज्ञानं गयाश्राद्धं काशी गंगा सुतीर्थाः ततः पुराणज्ञानवांश्चैते श्रोतां तानस्य च वाचकः पु
राणानां सारेण नस्यार्थस्य विवेचनात् स्वपरप्रत्ययोत्पादात्स्वे ब्रह्मप्रकाशनात् पुराणवक्ता सर्वस्माद्ब्रा
ह्मणात्तु विशिष्यते तेनापि वक्तं पापेन सद्योल्कि सुतान्यतः अन्येषामपि केषांचित्पुराणं पापनाशनं
यः पुराणेषु विद्यासी वक्तारं मन्यते गुरुं ब्रह्मविद्याप्रदातारं विशेषाज्ज्ञानिबंधुनाः तस्य पापानि सर्वाणि
विलयं यान्ति संशयः अथ श्रीशैलगमनं द्विजकस्य महेश्वितः अतः वालोमतुष्याणं पुराणं पापनाशनं
पुरा कलियुगे राम वृत्तं संकीर्तये शृणु आसीत् गौतमो नाम ब्राह्मणो वेदवर्जितः तस्य पुष्पपक्षोधास्तां

प॰पा॰ भ्रातरौवेदवर्जितौ ताभ्यांसहक्षमेवकेतत्रहडिमवापच धनधान्यादिकंकिंचिन्नाज्ञानेदत्तवानथ
ग॰ उवाचवचनंकिंचिदपिकार्यनिरूपय मयैनगमयिष्यामितौभ्रातरौभ्रातरौमम राजोवाच ब्राह्मणस्या
५३ धिकारोहिवैदिकेधर्मकर्मणि नदव्यमतिपुत्रस्यब्राह्मणेविप्रनश्यति गौतमउवाच शुणोधन्येश्रुप
मेयेकलिधर्मेणताहशः भूपतिर्वेद्विभूपालस्यपानेधर्मउच्यते ब्राह्मणस्यपरिहीणस्तेऽऊर्ध्वत्रैवडष्या
ति शुद्रापंतलक्षपिर्देमेनापयव्यग्रजन्मनः तस्मात्त्वमस्यवर्णिष्वेग्रामेममसमादिश अन्यत्रचाथतत्रै
णवर्तनेममदेवते अन्यत्रलक्षेस्तुम्नोत्वदीयग्रामेद्विजन्मनः ग्रामादिकारडष्टस्यवर्तनेतन्यथाभवत्
अभद्रमेतंवाचापिस्वराद्याभाषितुर्वचः परयोषातथामातिपरस्वंप्रतिहारिव अक्रीडिष्तमसक्षलक
लेजेवारिडर्धुजा नहप्तिनोगणापीशाःशिवोवाविस्मरेवदा एवंकालेनदृष्टैतेराजावाक्यमभाषत विप्र
चतत्वसुत्स्त्वसूदृतेग्रामवानसि तस्मान्नियोगपूर्वेणगावेतेषांशयामिव मास्तुविप्रत्वमद्यैवसन्हृतवेचव
चेमम त्वदृतेसर्वितिग्रामस्तेनभोस्तेनिवर्देमम नरिसर्वमिदंत्यक्त्वंशाक्तोऽहंष्ट्रमिवीयते शौनकउवाच
एवंवदतितिर्थिद्वराज्ञानस्त्रीमतिष्ठत सतत्वैश्रुतत्वैश्रवत्रभुजेनेसद्वामिषं कदाचिदथडुष्टेन्नःप्रनो
लीमेडपास्थितः द्विजेनपत्समानेतपसंतश्रुतवानिदं हृदयेपथमेतत्वद्विजेवितमतिष्ठत एवान्पर
तरेयोतिनारायणपरायणः नतेनत्रगमिष्यंतियेद्विष्यंतिमहेश्वरं गौतमउवाच किंपरेतयने॰
प्रोक्तंहेषःकीदृक्षउदाहृतः किंतत्पश्यतिव्याने नतःएतत्रेत्वकिं अविनाशतयातत्रकीर्तितं ५२

परमेपदे तन्मध्ये पुरुषो विलोहितो मतङ्गलगोपिके पौराणिक उवाच परंब्रह्मलक्षणः स्यात्संसाराख्य
मैवलवताणं ततः परतरे विलोहितमतङ्गलगोपिके अविनाशिनमानन्दकौशिकं परमेपदे तन्मध्ये
पुरुषो विलोहितदंगं परमे विभुः अयोहितत्रज्ञानात्वा नारायणपरायणः महदादीवितत्त्वानि यानि
तेषां त्वयीश्वरः नेत्राग्निशशिनेत्रो सोमहेमासमङ्गमापतिः देवो हि देवं विजेये ईश्वरे परमात्मनि शौनक
उवाच एवं ब्राणभेदेन समीरितमिदं वचः किं नये वनरमाज्ञमाहगास्यकथे गतिः पौराणि
क उवाच ते प्राह हृष्टापवक्ष्यामि ते गतिं जरुसर्वेन यज्ञेन प्राप्यस्थितेयथाविधि धर्मंचाययथाशक्तियथा
कालेयथाविधि द्विसूक्तपावः पश्चात्सुत्रलोकगतिमेष्यसि श्रवणमथवानित्ये शुश्रूषावहितस्सन्
नित्यशोनामहेशानेह यस्यपिनाकिने देवेवाक्षेद्वीकादेक्लेशवेज्ञानमनाशने संन्यासमथवानित्ये
ब्रह्मज्ञानपरोभव स्वयंवागच्छ काशीं स्नानमथवाम्रतिमाप्नुति गयां वागच्छ तत्र वै श्राद्धं कर्तप्रयत्नतः
अथवा सर्ववेदानां सारं पापनिकृन्तनाशने रुद्रेरुद्रमिपयक्त्वा जपस्व तत्परमादरात् श्रीशैलमथवागच्छ के
दारमथवेच्छया अथवा प्रतिवर्षं तमाघस्नानं प्रवर्तय किमत्र बहुनोक्तेन धर्मसक्तः सदाभव ने
वेन रक्तवासः स्नेहभवितात द्विजोपम गौतम उवाच श्रुतमसर्वं गमिष्यामि पुराणं भवतोधुना शा
स्त्रविद्यामहेद्वेते चववर्जेचापि वदस्व मे पौराणिक उवाच दर्पमोहममसत्यस्त्रीभोगो हृतं विकल्पने पा
तष्पमन्नतेमायादेवदेवनिवेदने गुरुशुश्रूषाज्ञानं पुराणं श्रुतिभाषिणे निंदनं श्वतहेतावेकृत

प॰पा॰ कालानुवर्जितं बीजसर्वंजसंभंचलोहितंशृंगमेवच खर्जूरंनालिकेरंचकूष्मांडकंतथैवच कोविदार
रा॰ फलंतैलपक्वंमानवर्जयेद्बुधः वाभीलमासवंवीडगंधंस्तृतिकाक्षीरमाविकं श्रौष्ठमेकशफक्षीरंमार्गमा
५८ जन्मसंभवं विहृत्तासंधिनीक्षीरंलवणंचैवयोगिरन् नालिकेररसंकांस्येनाशमधुरंचसीसके का
चित्रकंवारंभाम्बुनानैवचकारयेत् होमेनस्नामयेपात्रेशुद्रेजशेनराजते नसेवनपरेलोकेशुभार्थी
नविचक्षणः पात्रांतस्मृणिलेपायिनश्रभक्षणमेवच क्रमुकस्याम्लपकस्यभक्षणंक्रिमियोगिनः पाय
सेलवणंचैववंकवलेचकर्पिते सिंधुसौराष्ट्रकोवीजमागधेषुचसिंहले नदोषायभवेतत्रक्षीरंचलव
णान्वितं क्षीराणिचस्मृत्वानिलवणानिचयोगतः देशेष्वेषुदोषायपानेनैवेहसंशयः किमत्रबहु
नोक्तेनसद्भिर्नित्यंविवर्जयेत् शंकरउवाच एवंतस्यवचःश्रुत्वाब्राह्मणस्यमहात्मनः क्षमेवभवतो
गताचिंतयामाससदुःखितः रात्रौमत्तदिवावेतिनजानीतेमहानपि परलोकेमहत्वंडःखंमिरभोगवि
नोदनं किमिकीटमनुष्याद्येमहादुःखेपृथक्पृथक् प्रतिजीवंतहेतूनांभेदोपिसुविनिश्चयः एकस्या
पिहिजीवस्यनानाचितैकाविधाश्रिताः जन्मकालेमहाज्ञानेशैशवेमलवोषनं मवलोमदेहविज्ञा
नेवालेवाल्येतथैवच कौमारींक्रीडनरतियौवनेविषयेषितं यौवनेविनिहंत्रेतदृश्यमंसेपादनेषणा वा
र्द्धकेभोगलिप्साचनवभोक्तुंवयोपिच स्पर्धकास्पर्धकमालालामर्वलीपलितकंपनैः श्वासकासविलिता
मिहवाकैर्विकवैर्द्धतः किंचिहर्तेनयशोतिनवजानातिकिंचन निहंतीवपरस्त्रीषुरसस्यांनेप्रदर्शी ५८

यत्र केशाकेहृयनपरः क्रोशविनितलतणाम् कंड्यते स्फितौवत्सगुह्नेचनिवापयत् भुंजानः श्लेषणा
ग्रासेग्रसितेनचशङ्कयात यदाकामसलदाजज्ञेपाण्डुवागुह्मशह्वान् निरन्तिस्ममलस्यापिशेषुनिर्ग
मएवच सर्पादिभर्त्सनैर्वापिनवज्ञातेम्मदर्शने गुरुनिर्गमनादीनि संचिंत्यवउनःउनः ग्रहतोभाज
नायर्थैभोज्यान्याहृविनिंदयत् विरमुखेचनिर्भर्त्सेवनश्चितामवापतः प्रतिहकृतकर्माहंकथंभोक्ष्ये
कथंसपे कथंतिष्ठेकथंगछेपरलोकःकथंभवेत् इतिचिंताजलोनिमग्नेनमस्यणा विनाद्विजसत्तम
दत्तंगतावराणांस्वराचव लज्जावाहृतवक्त्रश्च किंकरोमीत्यभाषत नकिंचिदप्यवावासाद्विजःपौरा
णिकस्तदा पापायमितिविज्ञायशिष्येननिवर्यायपत् गौतमोपिविनिर्गच्छवार्थेवचवहिःस्थितः पुना
सीनेनविज्ञायगुप्तणार्थंविवारके कथंकथमपिप्राप्यपीठेदत्तेवनाभवन् निषण्णोश्रुतलोचनमब्राह्मणंत्र
मभाषत प्रायश्चित्तंकरिष्यामितदद्यैवविधीयतां ब्राह्मणउवाच पापानिकीर्तयस्वतेसर्वथैवमलानि
त सचापितानिकृतंकिंचिन्ममपापमितीरयन् तद्वचयानश्चमाचकथंतानेनिपंडितः ब्राह्मणस्तमथप्रा
ह प्रायश्चित्तंनविद्यते महापापेविशस्त्वमेवनस्त्वयरिचिंतिते गौतमउवाच पौराणिकमहाभागप्राप
यतोयथैकाश्च पापयुक्तेद्विजश्रेष्ठसंगतिर्विफलाभवेत् पौराणिकउवाच आरंभमाणंसर्वेषांप्रा
यश्चित्तविनिर्णये नद्विनायाहितेप्रयात्सायश्चित्तेनतत्क्षवेत् तृतीयेत्रिगुणंप्रोक्तंचतुर्थेनास्तिनिःकृति
नयाकृतेनचकृपावतर्विधमपेक्षया कथंवक्ष्यमहंशांतःप्रायश्चित्तंभवादृशे गौतमोपिमयायोत्तेति

उपवासत्रयं कृत्वा शिवरात्रमविदन् वनवी
प.पा. यएवजगामह ग्रथतत्र नदीस्नानात् हेमं मल्लिकार्जुनं । स्नात्वा कल्लवाल्कणैः सूर्यमहचिणेवनेश्रीश्रो
रा. सुपवासे चचकारानीवडःक्षितः पारणं चापमायो समहतवान्कलवाल्कणैः
५९ लस्यचसद्दिजः गतवान्सो हिरं यथावितयातः कृशः स्वमन् कथंपापनिहृतिर्मेतश्रीभूतस्यसेस्यति सवें
तमविचार्यकिंपापंचसमहतवं श्रुत्वानकोपिमेत्र्यात्मायश्चित्रं विपीयतो किंनकास्मिन्नराणेनश्रुतेना
नेभविष्यति इतिसत्वामतिसोयपुरात्नत्रमभाषत पुराणमेकंमेतानत्माख्यातभगवान्निति जानका
मीदिसंस्कारान्कारयस्वममास्पुचे हिजोभूत्वाश्रुणोमयप्रायश्चित्तंकरोम्यतः विधायकेपुराणेमेभविष्य
तिचकीर्तितः श्रुतःश्रमेकरिष्यामि पुराणार्थविनिश्चयात् पौराणिकउवाच कथंकेकीर्तयिष्यामि पु
राणंपापनाशनं यथाज्ञानंयथाशक्ति यथाश्रुतंयथाविधि किंचास्मिन्पुराणेनेकीर्तयिष्यतिदेवन गो
तमउवाच कौर्मोऽत्रं यत्पुरा सर्वतत्पुराणमेवमत्कं किंहितेवद श्रुतेयस्मिन्निहानेवजायेतत्रद्दरी
शयोः पौराणिकउवाच कौर्मोऽत्रं यत्पुराणंतदेवयोरभिहाभिधं श्रुत्वातियत्नमयमेतस्यपापं विन
श्यति तस्यभक्त्यानुयो विप्रस्तस्य विद्वान्नरे भवेत् श्रोतव्यममनेपापायोयरिभार्यो विनश्यति किंचिको
डुकारंवत्सेश्रोतव्यं नरनिंदके आख्यातरियरिप्रीतिर्हर्मोदेवाप्रकाशिति आचारदर्शनेपुराणपकर्मसो
नाहिरशीके नदावहोमेहरम्भ स्यादिस्वरिहफलप्रदः पितरस्नाविनासेनयोनितेपरमोगतिं ॥
इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेशिवराघवसंवादेएकसोतरनमोध्यायः ॥१॥ श्रीरामउवाच कथं ५९

पातकसंज्ञानसंक्रमेणाख्यानमे पुराणसंज्ञःकथ्यतेव्याकोयकस्माद्धिजसत्तमः श्रीभगवानुवाच यथा
पनेवाध्ययनेजायतेपापसंगमः सेनानौवत्सरेवामयातिपातकिपातके पुराणजेनकाङ्क्षस्यसर्वत
न्वार्थवेदिनि अपिपातकसंदोहचीर्णपापंप्रणश्यति प्रभूतिवाक्षिनाशोयस्मयाशेषयथैवहि शल
भोटीपनाशमयथवाक्षिनाशासनप्रभुः कृतंपापंनयात्येषांनाशनायपुराणिकाः भूत्यादिषुसमस्तानां भू
तादिभयमोचकाः समंत्रवानपानेयथ्यानस्वयमात्रः पौराणिककथापापेनविविद्याम्महीपति प्रात
नाच कृतेपापंयत्सैरपियत्कृते प्रयानदोनाशयतिपतिदृश्यसकर्मवा भवानीशोहृषीकेशश्चमहा
ज्ञिविवेकवान् लोकेवेदक्रियायेनानुष्ठानाद्यतिनिस्पृहः तुष्टःप्रोक्तक्रियादक्षःप्रभुतोयोगकारणो इ
ष्येवमेपुराणज्ञोवसिष्ठोभगवानृषिः नियोगमानवश्वपालश्रेयोधायात्रतिष्ठत सपालयन्तुवेवृतं तेनावा
वरतःसमापनत सचगुरोपदेशेनवाप्तमवज्ञामथाभ्यगात् निगृहसक्षैतनिष्यामिनान्ययावसस्वाक्षिति।
ग्रेग्रपवविदिनैनतइसिष्ठलदिनाप्रियः मत्पंप्रमत्तेकाकुत्स्थःदोहेतिनमेयथापं अत्रोवाममवर्चनहिमया
कार्येविचारणे इतिसंचिन्त्यविप्रर्षिःसेनामादायनिर्गतः वसिष्ठोहंतमयाकान्तस्मत्ल्हीनेननोमुनिः
स्वयंचवादमसौप्रवावाक्यमाह महामुनिः किमर्थमागतोसीहवनेमुनिनिषेविते सत्याहराजारक्षोग्रम
महेहेतुमागतः मुपरयाहकिंतेनजीवितेनमृतेनवा भुक्तमिदंमदीयत्यद्धं कृतानाजयेत्रत यानम
उवाच कथंनेराजत्सोमसंभवणायमविष्यामि वसिष्ठोप्यथमानुष्येग्राप्यायावपतिद्धितः विशे।

प.पा. यमल्लकेनसमुहितानमनाइयत ताडितोवासमानेनव्यहरवयइहश्यतं पलायमानावमायेजनलभि
रा. तेगतस्तुभ्यो नवसेनग्रहेणसोगृहीतोवाद्यमलदा भुनिभुरखोध्यायोमर्वेवत्समतिष्ठत [illegible]
५ वाव तस्मात्वामिमनेकार्याङ्गरानतोविमत्सरः श्रवणस्यविधानेचकथयामिशुभंशृणु शुक्लपक्षे दि
शुद्देवारनक्षत्रयोगतः करणेचापिसंप्रेवग्रहताराबलान्विते श्रमूढेनयहेवालेनवहुडोणवेणिते
नक्षत्रपदेयहणेनवनालिककत्रियो पूर्वोक्तलक्षणोपेतेपुराणंशृणुयादिति शुड्गोहेयवाशुद
वेदिकायामठेथवा नदीतीरेदेवगेहेसभामेडपपवच रथ्यामठेथवाम्मेवपशालाम्रवाञ्चव ख
येनसमस्वविप्रैज्ञातुरानतेविशेषतः ग्रासनेकल्पितेजयोहर्ष्टमर्वैविशेषते पहिधर्मासनमितिव
नवेस्याइतिहृदं पुराणप्रकाशमेधयकार्यैतइदीरये आत्मोतारंपुराणस्यवस्त्राद्यैः परिहृजयेत्
शुभानिदत्वावस्त्राणि सूक्ष्माणिचनवानिच करेकवचसूत्राणिधर्मासनमेवच गंधपुष्पादिनैः पूज्य
तोहलेविनिवेशिच शुक्लावरधरंविप्रंश्रुतिवर्णोक्तकर्मजे प्रसन्नवदनंध्यायेसर्वविघ्नोपशांतये
सभामध्यस्थितंसर्वगणेशोपार्थयेत्ततः ॐनमोन्यादिमेवेणहृजनेभारतीशुभिः प्रातःकालेपुराणस्य
प्रक्रमेप्रारभेदिति उपक्रमदिनेवामंविपंचदशवाशुभाः श्लोकाद्वितीयेदिवसेततोद्विगुणं नस्मा
यवहिनिर्यदाजातानत्रापोवाणिकंग्रहं तोहलाद्वितियत्नायपेयुः श्रुणुयादपि पुराणमवेश्यानमे
देवेदिनमितिश्रुतिः अतइपेणयःकश्चित्सुवर्णश्रृणुयान्नरः यदेवंनत्तुराणोक्तंमयानिनमेश्चायः ५

श्रुतं येन पुराणं वै श्लोकस्यैकोपि वै द्विजः न हि तेन कृतं पापं नाशयेत न संशयः एवं पुराणं श्रुण्वा
च वक्तुः ब्रह्महत्यादिकं पापं च यात् सुरापो यः सुवर्णहर्त्ता स्वामि गुरुदैवतनागस्य विमुक्तिर्भवेदिति यापानि
चान्यानि कृतानि दुर्भिः सर्वाणि नश्यन्ति पुराणकृतानि इहापि यान्यदशतानि जितानि श्रोतव्य निर्दिशन्ति तथा
च वक्तुः कलौ समस्त विप्राणां सर्वस्वं न विद्यते विगुणापि ततोन्यो फलदो दानकर्मवत् पुराण
नामभिप्रायं ज्ञात्वा सो वेदन वा परः ग्रहे वेद्मि विशेषेण आसादपि विपर्ययि न ह्याख्यायते पापो वापि न मेत्रो
न ज्ञे ज्ञानयः फलेति न तथाप्यपि पुराणश्रवणे यथा एकैकश्रवणाद्देव पातक महदेव तु नाशमायाते
समस्ते देहः श्रीशैलवर्तनादिव ग्रन्थ तु कः पुराणस्य श्रोतव्य पोवनाश्रयः न तस्मादपि कः कश्चित्तु क
राशिगतिप्रदः मन्त्रे तु गुरुर्वा येव वेदशास्त्रे तु येमतः ते यान्ते सर्वविज्ञाने दातेतस्मात्सर्वोपकः किंशाचा
प्रायश्चित्तम् बलराक्षसनामिनः वेदमेव स्वर्गे न वा हः यत्तेन पुराणवित् पुराण विश्ववेनेव सर्वांस
र्वे ह्यपि स्पति पुराणज्ञो हि तन्न स्मान्माय नाम्न कराग्रतः न तस्य जाः सर्वसुख्या स्यात् सर्वज्ञो ह स्पृहतने यथा
समस्तदानानां विद्यादाने प्रशस्यते पौराणिकस्य स्वाध्यमत्समप्रदाने महत्फले रामउवाच किं वा पो वा लि
केदेये कियत् कीदृश्यमेवच पुराणे कीदृशो वर्ज्यो वर्ज्यः कीदृक् पुराणवित् शंकरउवाच यदुस्माम ग्रमा
नानि स्वेहदृश्यानि यानि च ग्रहस्थोपक्रमे मम पुराणज्ञाय दापयेत पर्यामाने व सर्वाणि स्वपिकाः लिफला
पिकात् द्वयादृक्षमतो भूयः सवेलं शोभितं मद सुवर्णानि यथाहानि नि च शक्त्यामति पादयेत गंधं पुष्पं स्मृति

प. पा.
रा.
५१

दिनेकेवलेगोपमेववा केवलेवानयाउष्टफलकालेफलान्यपि तोमलेंवतयादृष्याग्रमक्तर्योचभक्तितः
पुराणस्यसमाप्तेतद्यादानादिकंतथा ग्रपिकंततयादेवंभूरिदक्षिणादिकंस्य नवतद्मीउपकम
श्रोतमर्हतिकश्चन सभामडितताचैवयापूजेकेनवाकृता देवस्यानेचयामाभिसर्वैसजनमिष्यते
तीर्थेपिवतयारामउएपश्चापतनेषुच सश्मामहजनेअर्थात्पुराणज्ञायवाचक श्रोतव्यलक्षणेसर्वमेका
नेनभवेत्नृप पौराणिकस्यसर्वस्यलक्षणंकथयामिते जलहीनोमहाभोमपिमकाचापीतिरक्तितः श्रो
वाचारविहीनश्चवेदस्मृतिविवर्जितः स्वदेवःपूजितवचोयेगश्चाप्यपिकोगवान् ममस्तापनिलेन।
प्राणिहिंसानिवृत्तिः सर्वत्रपुराणेनेवर्णापमिश्रपोत्तम सर्वज्ञेकविमानेचपश्चात्कुविभिःपरैः
आसादयोनुनिवरायत्मोद्धकदपावयेत् पुराणस्यपवेदद्यैयंआख्यायेनृविचारयेत् यथाकथापिवा
मभाष्यादर्थवेदतः नेदयाभाषावविनेयंथंश्रवणफलेलभेत् आख्यायाकापिकाउनयपुराणस्य
यसा तस्मात्देवयावहआख्यामेयपुराणके मार्कण्डेयउवाच एवंपौराणिकेनोमे पिगोमलः
यवनमयेयादाद्मालणायमहात्मने कौर्मेपुराणेप्रथमेसूतवाक्यैः श्रुते दतवान्सर्वाणिमपिकेवल
लिंगपुभागेच अथनैलेंगेपुआवदेसर्ववामनेतथा पद्मेबगारुडेचैवमत्स्येवालमाकठेवच ए
वमहवश्राववैलवेवामनेतथापुराणानिसमागोतमः प्रचरामाहनेवैवकौर्मेमे शिव
नमयमेजर्यवकोमदैवहि पुराणस्थनेवापिसगतोप्रश्नलः एवं मनासेसमिनेर्यविशेविष ५१

लोकमथागमत् विष्णुनापूजितःसोयज्जगामशिवमंदिरं सर्वेषामेववंशोसौगौतमोमुनिसत्तमः भारतश्र
वणेचापिनियमाश्चेमयेरिताः पुरामामेनमुनिनाश्चिवर्षायत्कृतंशुभं श्रवणात्तस्यभाकर्ता......
भारतस्यच नकिंचित्पुण्यमेद्धि प्रेमुक्त्वायोगिनमुत्तमं सर्वेषामेववंशोसौभारतेभाकरोतियः यो
महाभारतेनित्यंआख्यास्यतिपठेत्तुवा ससर्वेभ्योपिकोविप्रस्तारयेचेवमानवाः आवर्तेतिचपर्वैकंसर्व
णिकतिचित्तवा सर्वपापविनिर्मुक्तोह्यश्वमेधविशिष्यते नमेवपूर्णमेविप्रेतमेवार्हैचपूजयेत् नमे
वभोजयेन्नित्यंसर्वेनस्मैनिवेदयेत् तस्यपूजाःविधिप्रोक्तो आख्यानसमयेद्विजः प्रतिपूज्योयथवस्त्राद्यैः
पूजयेद्विधिमार्गतः आदिपर्वसमाप्तौचसकलवस्त्रयेद्ददेत् सर्वर्णचयथाशक्तिसभापर्वणिवाससी
आनुशासनिकारण्यस्वर्गारोहणपर्वसु आदिपर्वणियाःपूजाःसाःपूजाःमुनिपुंगवः कर्णाश्वमेधवैराटशा
ल्यद्रोणभ्रपर्वसु आदिपर्वणियाःपूजाःसाःपूजाःमुनिपुंगवः वस्त्रेरत्नैस्त्रयेत्ख्यंरेनिष्कद्वयमथापिवा स्त्री
पर्वसयार्मेमुनिष्काव्रयसमानयेत् हरिवंशेमनिष्कंतवस्त्रत्रितयमेवत भारतस्याखिलस्यैवसमाप्तौ
देवदोभवेत् रामायणस्यश्रवणेकांडेकांडेप्रपूजयेत् होत्रेपर्वाममथवासवर्णमपितापयेत् आख्या
तर्गुरवाक्यस्यसर्वकल्मषनाशनः अर्थोपर्मस्यकामास्यमोक्षस्यत्पसत्तम आख्याश्रवणतःसर्वंसिध्यं
तिचमुत्तमः ब्रह्महत्यादिपापानांसर्वेषामपिनाशनं एवंतत्श्रवणेनास्यकिंतैरेर्नश्रुतंभुवि यानव
स्त्रसवर्णोयेनित्यमेनंप्रपूजयेत् आख्यातारंयतःपापसंदोहस्यविनाशनं अस्मान्नपिपुराणानिश्रुति

प॰पा॰ प्रोक्तानितान्यपि श्रोतॄणांपापनाशायवक्ष्याम्यपिविशेषतः यस्यसर्वपुराणानिषड्विंशान्प्रकीर्तये
रा॰ तं श्रुत्वानिवातनस्मात्तिविदिक्केशकलावन ब्राह्मंपुराणंप्रथमंद्वितीयंपद्ममुच्यते ततीयंवैष्णवंचैववच
५२ नुर्थंशैवमुच्यते अथभागवतंप्रोक्तंपंचमंषष्ठमुच्यते भविष्यन्नारदीयंचसप्तमेपरिकीर्तितं मार्कंडे
यंयतिप्रोक्तंष्टममेनवमंतथा आग्नेयंब्रह्मवैवर्तंदशमेपरिकीर्तितं लिंगंचवामनंचैवस्कंदंमात्स्यंत
थैवच कौर्मंवाराहमुदितंगारुडंचापकीर्तितं ब्रह्माण्डमितिष्टादशपुराणानिविदुर्बुधाः तथाचोपपु
राणानिकथयिष्याम्यतःपरं आद्यंसनत्कुमारांख्यंनारसिंहमतापरं वारुणंकालिकाह्वानंमाहेशंसां
बमेवच सौरंपाराशरंचैवमारीचंभार्गवाह्वयं कौमारंचपुराणानिकीर्तितान्यष्टवेदश अष्टादशपु
राणानियाकतानभवेन्नरः ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेमहादेवराघवसंवादेपुराणमाहात्म्य
कथनंनामध्यायः ॥१२॥ सूतउवाच संध्यावंदनकर्माणिकृत्वानामितिरामोमुनिमाचष्टायेउत्सुक्तिरथ
लमुपैतिहिजकालमेनत्रीउपपैति स्वयमपिसंध्यावंदनकामोव्रजंद्दनरादिशमुत्क्रितमानः हाहाहू
हूकृतसंगीतिर्विदीप्रवृत्तप्रस्तुतकीर्तिः गीतमीतटमुपेत्यराघवोवाजुनेवनसंस्थितपत्तगः जांबवत्कृ
तकरावलंबनस्नापहुनमनदीनगीतमीकरहृयेष्टतक्रशाःसराघवः प्राणामनवरुणदिशाम्यथोतमा
दवानतोर्चयित्रितयेयथाविधिग्रहेष्टदेवमार्घजनात्पसांतरे संप्रार्थयिनावरुणंयथाक्रमेशंभेवासिष्ठेप्र
णनामराघवः तान्प्रोक्तनोपत्नीरगमक्तनःपदेहनूमतालालितपादयेकजः जह्वावक्ष्णीनघवेपिमा ५२

गणैः सेव्यमानोऽथ विनिर्ययौ वहिः प्रहृष्टचेष्टः किरणैः सुधालिप्तमिवोर्वरे प्रसन्नताराजसमेवि
तानमिव सर्वतः अथायगत्सौधतले वृक्षच्छायासेन कल्पिते नानासनसमोपेते सभास्थाने ययौ नृपः
अथयत्नु निष्ठपवेश्य सरावः स्वयमपि प्रथमासनमाभजत् कपिगणपतिः प्रभुविप्रह्लादवचनया
स्थितिमाप्रतिपेदिरे सहस्थिते नृपमभिवीक्ष्य सहिजो ववल्लेदासत्तुविनमार्क्षशोभुः इन्द्रस्थितोभ
वतिममसमुजितः कथंकथान्नृपववर्तते ज्ञायो आकर्ण्यैष्य रहहृदस्तो हिजवचः शुश्रूषयासीत
कथां तत्रस्थो निपुणो निवार्य वचनैः सर्वैः श्रुते तत्क्षणात् शुश्रूषामि कथां महाद्भुतां तथा सा त्वान्माश्रया
मनया रह्मोवापनवादिनीमथ नृपः किं तेन दिमाचक्ष्व ओं भश्रीरामवयः श्रुतामसजनिमसोदशास्यो
वधे यस्मादिमयमसयाविरचिते रामायणे भाषते कोयं विप्रवरः समस्तजननानास्तिक्यसंपादको
राज्ञोस्यानशुपेतवान्निसमपादेस्योथ सृजोयवा अथाहृजोक्वानेशुरहन्नेकथां प्रतिरामायणे नता
वके निर्देहिकालिकंमते समक्षमयविक्षराहदामिदेवतक्षणे पंकेरुहसमन्तुतामयाश्रुते श्रावणभृत्
जोववानयवभाषेहिविभावेनमः तथैव विशुद्धश्रवणकेशवाभ्यां अथ समानेरामायणे कथयामि यस्य
श्रवणेनाखिलजन्मसंपादितपापहयोजायते अथ तथापि दशशोदशारथसमानरथीमहीयसा व
लेन समान सनामनगरजिगीषपापंकेरुहसुतस्तते वसिष्ठमाहूय नमस्कृत्वा शुनिरतताञ्जः श्रुता
नौहितलीसेनया महासहरंगमेचेष्टसमानशरीरमतिरोषसमाविष्टोविशरश्रवसमाया फंडका

प॰पा॰
पा॰
५२

यो चकार साधीनाम सीपपासेन यात्नुतो दशरथा भिशुखमाययौ योयोडुं शुडुं चान्यो न्यमभूत् मासमे
केशुडे हत्वा दशरथस्ते साधंजयाइ शुश्वसा घ्यसतुर्भूपणोनामाल्पपरिवारोशुशुपेहशरथोपिता
यसतुं भयो भूपणमवलोकयोडुमेवनेकृत कथमेतादृशोहलिपग्राक्षिन्हते स्यकथं पिताभविष्य
ति कथं तन्माता कथं मम्प्राप्य यौवना प्रिया भार्या ग्रजुष्पाहिदेहे सभालिंगनं तुवनपरिवर्तनं नवीन
नरयदा निजसमानीवदृश्येत एतत्समानवर्णो वयाप्ता दृशश्च भगः परमप्रीतिवर्द्धनो नामसुशोभ
लकभवितोमतः स्मृतिमयं प्राप्याय मोरक्तापितमिकुतीवममहृदयममय्याकरोति इतिमनसा
वितर्क्यातिवालकं ग्रहीतमारभत सचसाध्योपितमिकृतीवममहृदयमनमय्याकरो परापीनावशुव
सवकुमारीणसहृयरा जयाविदमपि मतास्त्वमञ्जवासस्वदशदयापितममासस्थितातस्त्वसंद
र्शनस्त्वमवलोक्याचिन्तयत् ग्रहोसर्वदुःखायेतोदनत्वमेतन्मुखावलोकमेव च एसंवर्द्धनेनामस
र्वताहिकोपिममजयः पुत्रवियोगमनुस्मरतो दुःखायकेवलं भवति तदस्य प्रकोकरोमि कथमेदृशो
जायते पुत्रइतिवितर्कतमपृच्छत् साप्योपिसकलमोहमार्गस्थितीशायादिशत् हरीशानोमहाबा
प्प सर्वैकादशीदृयाप्य हादशीशुक्लाल्लणनारा प्पत्रतकालमवेक्ष्य वमजाय्यं तेनतेपुष्पं चमायेन से
पायकपिलाद्यैने नर्कशनेस्नापयित्वा शुकूलोनसेलिप्पसाहदकेनस्नापयित्वास्वरभिपरेस्वयम
चुडुंस्तनाभ्यागुरुसारेणवासमेतेदेवाग्रं सर्वसुपलिप्प स्तवसीद लैर्युक्तिकाकरवीरनीलोत्पल ५२

कमलकोकनदश्रोणक्रसमसमरुवदनकर्णिकाकेतकीदलसुवैवर्ण्याः संभवसमभ्यर्च्य द्वादशा
द्वेरेणशुरुषसूत्रेनवानाम्नावाषोडशोपचारेणवाराध्यप्रणाम्य नमस्कृत्वादेवंचवरमापयेत् तथाश्च
नानिविचित्राणिनारायणप्रीणनायकुर्यात् प्रसन्नोभगवान्मुनिसीमितेशुत्रेयस्कानितदस्तुमाराध्य
सेतिदशरथसुतमम् सचापिमाधितप्रसापगतायोषितथासर्वंकृतवान् अथशुभकौमैष्टीसमा
प्राप्येप्राहवनीयायज्ञमूर्त्तिः शंखचक्रगदापाणिरुदतिष्ठत् अथराजमहिष्यस्तत्रकौशल्यासुमि
त्रासुरूपासवेशावति राज्ञानमब्रुवन्देवयतिषोषमेकेनशुरेणभवितव्यं अथकौशल्यावाचयषव
हिप्रसन्नोहेवलरायस्तुत्याप्रतामम राज्ञोवाच ममहिहेनदयेप्रार्थितेहरिविलोप्रसीददेवेशकमला
पतेशंखचक्रगदाधर विभीषणसहितमसमलोकपालादिपूजितपादयुगलशाश्वतहरेनमस्ते १ प
एवंस्तुतोभगवानथराज्ञानमाह माधवउवाच तवपुत्रोभविष्यामिकौशल्यायामथचकैकेय्यांविशाख
तिः तेचकेकेहचवपाविभज्यभार्याभ्योदत्तवान् अथकौशल्यायांरामोलक्ष्मणःसुमित्रायांसुरूपायांभ
रतः सवेषाणांशत्रुघ्नोजनेत्वान्यमहाक्षिप्रमपान अथचन्द्रराननांश्चयथुपेसजातकर्मादिकाक्रियाश्चक्रे
त्रिभुवनाभिरामतयारामइतिनामचक्रेरूपशौर्यादिलक्ष्मीयोगतपालक्ष्मणइतिसप्तशुवेभारस्याद्यतोति
भरतः शत्रून्हंतानिशत्रुघ्न इतिनामानिकृतान्यबलावसुवनंजगामशिशावस्महाहिमीसुः अथपादसेवा
तिणेवेहसंकाशादशनेविवाप्ररशुरन्ननितिलप्रसूनताभेषरसालिकालेवमानरमपत्रेकस्यवनलोलेव

वमानकुंडलेवलवास्थलविचलितस्थूलमुक्ताहारेविलसत्कालरवाजुबंधवलयेसिंजन्मनिकंकणारत्नां
गुलीयके हेममणिखचितश्रोणीसूत्रेशिंजत्पदोपशोभितपादे मंजुलोघोघशोभितपादमध्यांगुलीके
केवज्रांकुशध्वजसरोजलांछनशोभितोन्नतपादतलेवर्तुलावर्तकेगंभीरनाभिमिंद्रनीलशिलाविशालवक्ष
स्थलेकंबुग्रीवेबंधूकविंबसदृशावदने अर्द्धचंद्रसदृशविशाललाटेनीलकुटिलकुंतलेक्रीडासक्तधूलि
भिरापांडुरे उत्फुल्लपद्मकल्हारकविलोललोचनमहेश्वरमिवाक्रीलित शर्मिमहेश्वरमिवदिगंबरेरामेकु
मारेराजादशरथोहृष्टाहर्षपरिप्लुतहृदयः पुत्रमालिंग्यभुविनावलाललालितिगाहृष्टः अथकुमारो
पिपार्श्वेनात्मारामो अकलकलितलोचनोयत्किंचिद्वाचयाचमानमितस्ततोवीक्षमाणः तातगच्छेयुरा
येतातक्रीडामितातेषांदिवसश्चावमत्तमुत्यन्निर्वर्तितेययौ अथकदाचित्तभोजनमागतोराजनिरामचंद्रो
वालक्रीडासक्तहृदयोवहुक्रीडनकरवामेलउत्तमस्तावयमानानयनितस्वराखिलितमणि खचितसर्वेणि
भाजनस्यमत्रवामकरेणत्स्हावाराजानिविविलिपे इदमपिराजावत्वायमेने पुनाहश्रामममानिच
कावरामचंद्रः अथकदाचित्क्रीडमानेरामेवात्यारामममपातयत् रामश्चरुदत्तअयनत् पुनाश्चित्रेत
वेत्रलवाहसेरामस्यमूर्छामाय अथसहवरोवालयतलतोवाइपमानोरामेतयाविधेराजेवात्ताप
यत् अथरानारामममादायवसिष्टमाह किमिदंरामस्येतिपप्रच्छ अथवसिष्टोभस्माहायाभिमंत्र्य
लरातसेमेचयामासपप्रच्छकोभवानितिसवाहाहंवेदगर्वितोब्राह्मणोवक्रुशः परपउमपहत्या ५५

ब्रह्मराक्षसो जातः मे निष्कृतिं विचारय वशिष्ठ उवाच इदानीमितः परं एकवर्षशतोपभोग्यं राज
मर्त्येन यः के भागीरथ्यां स्नानमेकं शिवाय बिल्वपत्रशतं समर्पयतः त्वत्पापाद्विमुक्तो भवसीति कदा
चिद्ब्राह्मणः शोकतप्तं नवपरे प्रयच्छामि नैव परिपृष्टो गतिं भजेति वशिष्ठवाक्यमाकर्ण्य ब्रह्मराक्षसो व
सिष्ठोपदिष्टगुणेव स्नानादिकं शरीरे धृत्वा नमस्कृत्वा स्वर्गं जगाम अथ तस्मै प्राप्ते काले उपनीय वसिष्ठ
वेदानध्यापयामास षडंगानि मीमांसा हयं नीतिशास्त्रं चाध्यापयामास अथ धनुर्वेदं भरतगान्धर्ववा
लशास्त्रं विविधं पुरुषशास्त्राणि च अथ विवाहेच्छकर्णं कामेन राज्ञा दशरथेन नानादेशान् जनपतीन् प्रतिह
ताः अथ कश्चिद्विप्र आगत्य राजानमिदमब्रवीत् राजन् विदर्भदेशाधिपतिर्विदेहो नाम राजा तस्य
पुत्री वैदेही हेमलताख्या रूपे लावण्ये समा सर्वलक्षणसंपन्ना रामयोग्या विद्यते स वतो दाने राजा मायो
घतः तत्स्मात्तो शीघ्रमिति श्रुत्वा वशिष्ठादीन् प्रेषयामास ते च तत्र गत्वा ता च निरीक्ष्य लग्नं निश्चित्य अयो
ध्यामेवि राजानं प्रकारामसहिताः पृथिवीपतिसमेताः श्रीष्मे विविधकवितरगशकटशिविकोटा
लकामि रतिसमभग्नरूपभोगविलासक्रियानिपुणविदितविविधचेष्टागंधर्वाः कामशास्त्रज्ञशालाः स्त
इकठिनपृथुपयोधरासत्रकंठाः स्थूलस्तुललाटबिंबदशनच्छदसुरपंकजाः कुटिलकुंतलादीर्घके
शपमिलाकनकपत्रकर्णाः स्नानं च हयापितवासशोभितजपाकुसमरक्तदशनाः विशदविसर
कफरीलोचनाः शुक्तिकामदृशाश्रवणानसत्रमहृशास्थूलसुक्ताफलायशोभितनासापुटा मुजरस

पं॰पा॰ दृशाकपोलालिलप्रसूननासिका अग्रमध्यप्रदेशचुबुका इंद्रगोपप्रतीकाशाधरपुटदशनच्छदाः
रा॰ कम्बुकौर्वकोमगप्रदर्शिनास्थितसर्वप्रदेशावनीलानातिमांसलाः पिंडकाग्रेघनीभावस्थितवाहुमूला
५५ मृदुस्निग्धवत्तैलमूलमध्यप्रदेशाः कठिनस्थूलवर्त्तुलोभयहृद्रुकपरस्परस्थानाक्रमणस्पर्द्धिपयो
धरमध्यलग्नपदकापयोधरोपरि चलविविधमणिमयप्रिंद्धारोधशोभितवत्स्थलापीनपयोधर
परिनीलतनुपदत्तयात्नकुलाटहृदिपरस्परया अग्रमानयानाभिरूपोपचितनवरोमराज्योपशोभिता
दरप्रदेशाभज्यमानमध्यस्थलीकरणपदेवलीत्रयोपशोभित शुचिस्था[illegible]मध्याः करिकरोपमतयघनाः
प्रदेशाग्ररोमसदृशस्निग्धदीर्घांगुलीपत्रानगुरवाल्यमानमदनाहेममत्तराजगमनाः दक्षि
णांगुष्ठस्पर्शिकच्छागाढपरिकच्छनीवीकृताकरहदपुत नवप्रदेशाः कर[illegible]प्रावृत्ताधरवसना
धरभागाः हृतकलनवसनाधरभागावामोसपवक्षस्थितपाणीगतेन[illegible]नाभिप्रोतेनप्रदे
शानानुपशोभितगात्रदृष्टयोषितोविवाहमंगलकर्मकरणायानेकधा[illegible]छन्त्र वालिकाश्चवि
पुलतोगशोभितगात्रदृष्टपट्टडित्रचकमलतुदृमनविविधहारोपशोभितसमोयत्किंचिद्विषिणी
लिचपलमहगनयाःहृदवनितास्यागच्छन् अश्वविदेदृशरनःक्रोधमात्रेहूतवनिकायोविविधवि
टपविस्रप्रदेशेविविधविहंगकूजिताकर्णामदनकर्णोवनहरिणस्ववस्नोमहानेजननिर्ग्गाः
तोवनीवसालोपशोभितप्रदेशाविविधविहंगायोहेमवत्तोसलंवीतभक्तितोहालितशरीरजटिला। ५५

मुनिगणध्यानोपासनोपशोभितहृद्देशमालायोविविधविद्याधरवक्षःप्रयोधरभाराभिभूतविचारित
तरंगसारसमूहयुतायोसरलीरमिलितसैरन्ध्रीयुवतिभिराहूयमानतरुणजनायोनानावर्णाजसम
सारभवासितनायोषप्रदेशायो इतस्ततोविरेमयाप्रदर्शितस्फारमयूरीविलोचनतरलचञ्चघोषम
विलसितशरीरवेश्याजनायांविविधाश्चर्ययुतायो दशरथः सामान्यवीरोहितोभिरामसमादिप्रमहि
तः सवत्सवास मध्यवेदेहोपिमिथिलोनायनाकोभितोविविधप्रासादगोपुरदेवनायनतोपशोभितो
अन्योन्यकेलिचतुरयुवतिजनाकीर्णो दशीविरचितमहाप्रियासकेलाननोपशोभितविशिखो
विविधवर्णोपशोभितरथ्योनतनतवलयोपशोभितसर्वाप्रतिमेन्दिरेमीमांसादिशास्त्रज्ञानेसंपादि
सामाध्ययनोत्सवाण्पहविशेषसामादिस्वरपदक्रमश्रुतिव्याख्यानवादिकामनेकपरिवज्रमेदिरप्रवेश
नि: स्तनागुरुकर्णजमामधुर्यवेषोमण्डलवसनतोद्वलरक्तदंतच्छदकामिनीमण्डवचनपरिवीतवस्त्राप
रभागेनच्छादितवचनकरसंज्ञानिर्हारिप्रतिवचनविविधोपार्यनाहरणकरजनोपशोभितोमण्डप
वलजघनपरिवीतवस्त्रापरभागेनाविरपवर्तलपरस्परसंघर्षययोपरमध्यप्रदेशोपशोभितवामो
सकेतोपशोभितवनितोविविधमुक्ताहारजपासेकाशदशनच्छदमंदहासमालाकारसहस्रोपशोभिता
गुणपासवसायनमेदिरंततत्ररचितनोरणोविशुद्धवीथिकोतमस्थापितकल्पपादपारंभाविभूषितद्वारो
ओमयामास अयोध्यामिकलनार्थविद्यासिद्धानिशाहर्षातताम्रमंगलकजलकौशिकप्रमिलितनापधि

पु॰ पा॰ तत्रोपशोभितसीमंतशीर्षशोभितनासास्त्रविविधाभरणाद्भुनपात्रावस्थितान्यगुग्गलफलादिसौभाग्य
सु॰ द्रव्यसुहस्तीभिः स्त्रीभिरन्यैरपि शोभितजनैः सराजा निर्जगाम तदानीं मंगलवेदवाक्यासुपाठैर्वैदिकाः
५६ ब्राह्मणाः जलयारकाभेरीघोषेणाकृत्स्नमाकाशमपूरयन् अथान्योन्यावनतसर्वमंगीकुर्वंतः सूतवंदिज
नादिभिः स्तूयमानाः श्रुवंविप्रविविक्तः अथ नारदो मिथिलां तदानीमेवागच्छत् विदेहोपि देवर्षिमभिमुख
मागतं दृष्ट्वा भोजनं कारयामास स्वामीनाथमनेनासवनमारेतोहलेदत्तविज्ञापयत् अविवादेभयान्या
न्मईतिकारयितविवाहे नारदउवाच अहिनचंद्रेसूर्यनक्षत्रदर्शनेतत्रविवाहोनकर्तव्यइति अथ
मोहूर्तिकेषुद्गार्ग्यमाहूय राजापप्रच्छ कोविवाहमुहूर्तः स्यादिति गार्ग्यउवाच राजाचनारदोगार्ग्यश्च
उदीक्ष्यभोइदमिन्यामितिपप्रच्छ अथ नारदोगार्ग्यमुवाच कथमुत्कालग्नेदास्यसि अथ गार्ग्यः विघ्नादि
कास्त्वविहायलग्नेदास्यामि इत्युवाच नारदोपिब्रह्मवचनानि किं न जानासीत्युक्तवान् गार्ग्यगार्ग्योलघु
चलान्दोषानपरत उल्कावज्रलंडस्वमोघः केपलस्थैवव सर्वकार्यविनाशाय दृष्टावैब्रह्मणोक्ता प्रति
ष्ठासुविवाहेषु मौंजीवंधाभिषेकतः अन्येषु सर्वकार्येषु विघ्नादीन्विवर्जयेत् अतापरेनकार्याणि वरणे
नचदोषभाक् विवाहादिषु कार्येषु देषमेववदाम्यतः उल्कादग्धेकाले सर्वंब्रह्मदंडो विनाशयेत् मोघस्तु
मरणाय स्यात्कंपः कंपायकर्मणः इति नारदोक्तमाकर्ण्य गार्ग्यो मुनिर्मौनपरोभवत् तयोर्विग्रहपतिं
विहाय विघ्नादीन् विवाहः क्रियतामिति नारदउवाच कथं ब्रह्मवचनं सूर्यउवाच देशभेदेनव्यवस्थादि ५६

जातदस्मिन्देशेयोविवाहोविषवटिका विहायकार्नेमपवनारदोहशारथ्यात्रमतेनसर्वानेवल्पाना।
गमाचिंतयत् कथंसर्वानेवतिरस्कृत्यवैदेहीरामायदेहीति अथरात्रौमुकुन्दःनिद्रावस्थानिद्रालस
पिननिद्रामाप अथमध्येनिशंराजास्वप्नेविश्वनाथमेवकं सांविकंमंगलंडमरुपाणिंकमलभवशु
रुषोत्तमशक्रमरुदादिनिखिलदेवैर्वन्द्यमस्तुवन्मुनिवृन्दैर्हाहामस्तुवद्गंधर्वैर्लोकरूपमसौविश्वस्तुतिरस्तु।
तिहासस्तुवाणीर्मूर्तिमद्भिश्चसिद्धविद्याधरादिमान्सकामाणामसेव्यमानपादकमलंसर्वमंगलप्र।
विमोचककमतिशुभसलिलधारागंगयानिः बालेकेनचंद्रसमासेव्यमानशिरोभागे वामांकारूढ
यागिरिजयासद्वीक्ष्यमानवीटिसहासेसकामेसहावेदनमाहु हानेगोक्षीरसदृशंप्रतिफलवक्त्र
विकासहशांकंदंमंडुसृजंभोक्षिरपजटाभिर्विरचितकपर्दविशुद्धकान्तेसरजेरलोपशोभितगेरभा
गंह्रिदष्टवर्षवयसंगोक्षीरसदृशस्थूलमुक्ताफलकशोभितशरीरमेविकान्तलग्नकंठमाहृत्य।
सर्वेपशरीरमीक्षणमात्रतर्जमानकाममार्गणकोटिकंदर्पमनसाचिंतयन् राजाथप्रातरुद्वि
ग्नेजन्हावचनेनैवकामाकृतीशाल्ववत्रुरुषसक्रेन अथतानहप्रपवमद्देशवलमप्राकृवभृत
अथराजानमस्तावत् राजोवाच क्षितिसलिलगगणमवनदहनरविशशियजमानमूर्तिभि
रष्टमूर्तिविश्वमूर्तेत्रयीमयत्रयीप्रमाणत्रयीनेत्रसामप्रियवसुधाधारप्रियभक्तिप्रियभक्तवत्सलभा
प्रभक्तविरक्तनिप्रियधूपप्रियदीपप्रियहृतनीरप्रियद्रोणकरवीरप्रियश्रीपत्रप्रियकमलकल्हा

प॰पा॰
रा॰
५७

रप्रियतंथावर्त्तप्रियवकुलप्रियपोथिकाप्रियश्वेतपोथिकाप्रियकोकनदप्रियग्रीष्मजलावास
प्रियपमनिपमप्रियनियनैद्रियप्रियजपप्रियश्राद्धप्रियगायनप्रियवायश्रोप्रियपंचवल्लप्रिय
महाचारप्रियगोश्रोत्माविकमलभवद्दविहवनयनसमर्चितपादकमलजलप्रदहरिप्रार्थित
जलोत्पादितचक्रप्रदसकृत्त्वतिशुक्तिप्रदस्मनमंगलप्रदमसोजयनमस्तेव इतिस्तोत्रमाकर्ण्य
भगवान्प्रभुर्वोराजानमुवाचवरदोहंवरंवृणु राजोवाच श्रीमन्ममकन्यावैदेहीरामायदीयता
सयंवरेजलत्रपवलोत्माहसेनानैकभूपरावलमविप्रादिसर्वप्राणिसमागमेसमाधिकवलोयदि
तामग्रहीत् तदावचनमनेनममपापंचभविष्यति प्रत्युतदशरथापिसर्वानेवागतान् विजेतम
लेतत्रकदनस्वरामोयथायास्यतितर्हिममसुतोकिंकरिष्यतिकारयिष्यतिवाकिंकिंवाप्रेषयि
ष्यति कीदृशंकारयिष्यति ममकिंवाकरिष्यति सर्वथाहिप्रभूतवलवाहनोनरपतिरशेष
मपित्रिभुवनेहन्यात् किंतुनमामस्यसत्वेकिंतुतपगताभवानेवशरणंममतत्पापंवदयथावि
हेश्रेयोभविष्यति रामश्वेन्नमानाभविष्यतिशंभुरपितथाकरोमीत्युवाचरामतत्पापंवदयथा
विवाहेश्रेयोभविष्यति रामचेद्रः कन्यासत्यैवकरिष्यामिदृहाणजगवंधनुर्विदे राजोवाच
किंननेनाजगवेनधनुषाक्षयंवरेसीतांरामेप्रापय शंकरउवाच इदंधनुरसज्यमेवसज्यंक
रिष्यतितस्मैदीयमयासीताप्रतिज्ञामेवमाचर इत्येवमुक्त्वाभगवान्गणैर्वतर्पदेहरः यथयहा ५७

वेधनृराजानशाशाकानियत्नतः अथोल्लणेशतसहस्रगजवलेसमाश्रुयप्रदह्याणेत्तवाचसचापिमा
तलेनवाहस्रासेकतोत्तुमथतुहाभ्याकराभ्योडदहारजात्तुपर्यंतेमातलेमारीचः सुनापकाकी
विप्रवेशंकृत्वाविदेहमथाचनवैश्वदेवांतेग्राममितिथिंमामवैहि राजोवाच स्वागतंभोइदंचासलं
नासनेनप्रतिपाद्येतिसचातिथिंसलधेत्तस्मान्निषसाद अथराजाजलमादायपादप्रक्षालनंपश्चा
द्वैतवर्षअमराजेनसैनिवेद्यभोजनायप्रार्थयामासचापितदंतेघट्टसोपेनेसोवर्णभाजनगतमो
दमानइवहसतोविलोकयामासततस्तिनेवावसवेनीतापमसकिंजल्कप्रभाईषद्वरुणवस्त्रंतेविभ्रती
नीलजटिलजंतलैमलाडिर्नोमनास्यात्कर्षयद्भिः किंचिकटितप्रेक्षमानादक्षिमप्रकलैरिवकीर्ण
वितमोदशामितिदशीयद्भिःविवोपशोभितललाटांगचापसभ्रूः पद्मपत्रारुणविलोचनानिलप्रस
नवासामधुस्निग्धरोमशाकपोलात्येनवक्त्रोपारक्तासत्रमाणिक्यनिभदाडिमीदशनाजपाकुसुम
रुणापरातिशोभितचिबुकाग्रामिकर्णोदीर्घकंठातिमांसलहस्ताः पीनोन्नितजघजडमलानेकदा
रोपशोभितास्तभगाकारानतिमांसलवाहुललानुग्यापतसमानाग्रलिशिवामपमारुणपहवावि
विपवहवलोग्रलिप्रसमानुष्टिग्राह्यमध्यासरोमराजीगंभीरनाभिः इक्षुजघनाकविकवोहस्तणी
रजेद्यासपाटकमलनूपरादिपादविभूषणपादांगुलीभूषिताविकासितसौगंधिकेविभूतीधंजा
नमारीचस्वपुरतस्थागतेवीक्ष्यमावचिंतयत् पनाकथमपहवामिकथमालिंगामिकथमस्याः किं

प॰ पा॰
रा॰
५८

विक्ररोमधिरस्येवमनवसरमलभमानेतस्मीमेवविनिर्गतः अथदेवाप्रभृतः सजीवाकृष्णायचमानास्त्रइंहर्षवि
कयाविद्यमानाश्चन्योन्यतिरस्कारेणमहेंद्रः प्रायप्रभुरूदमंप्रांतदयानपरपरनावनामपितेशभावा
अथसूर्योपत्रवाहायनमपनेअनियपान वायुर्वलोवनोश्रेष्ठोजगाहगावमध्यसेनैवकवेणकर्षयन
पः पपानपत्रस्ववायोरूपरिपपान अहसंस्तस्यामवेंपतासिंद्रतवेतरगावरमारूस्यवाणाम्नवः सह
सवाहवेकानेकाशिवोमिर्हिंसैः परिवृतप्रह्लादसमेतोविदेहपुरीमाजगाम अथसाविश्वषणोभासि
तोदिशंजर्वनस्वतेजसाप्रयशोसोदेवताजर्वनन्नानाविधगीतैर्गुणवनहंदुलमात्रेहणशक्रोविरवा।
म प्रह्लादोवलिश्चैवधावातेथविरेमतः अथवातसीतस्मीशृतेभ्रवाजानोनिवलितः समागतास्या।
वंधाशङ्काअपसज्यतस्तुः अथब्राह्मणाः समागताः अथविश्वामित्रोपत्रवाधाय पक्वोगलपर्वतेस।
ज्येष्ठत्वाविरगमनिहनास्यापवे अथदक्षमाश्रेयप्रभुषितस्तोश्रृतेवाचवः सहाभुजेरागामपत्रर्निरीक्ष
स्पशन् अथवाजकुमाराः शातशः समागताः सर्वाभरणभूषिताः पत्रईशापस्पर्शनचचालनस्त्र।
माः अथताम्रराष्ट्रिप्रभुवोःकुमाराः समागताः अथवेश्यजर्जरपाणयः समागमन्सर्वानेवापस्मार
पामासः अथवामालक्ष्मणाहस्तेगृहीतासर्वाभरणभूषितोपत्रवासायस्पष्टानन्यादक्षिणीकृत्य।
पत्रवाहायोदधावनवानसमयेसर्वेपत्रैवेत्यसहासमस्तः अत्रमन्त्रामहाबयाइतिमथवामोपत्रर्व्या
स्यानमवनमध्यपत्राधिजातेक्षत्ताससमेककवेणोत्याटयन् कोश्यामनामयन् अथसजीकृतेष्य ५८

सर्वपवनासायग्मसंगुलयोभवत् रामोपित्रामनुनादयन्नुतेननाटेनसर्वेषांमनोक्षितमिता
न्यामनू रामेणामजितेधनुरितिसर्वत्रवादः सेजातःजनकोपिसीतांरामायदौराजभिस्सपुत्रैः
त्वानानिर्जितामपुरीमागात् अथैकदादशरथोरामंयौवराज्येभिषिच्यसुखीवभूव सर्वप्रजा
देननावरामोराजाउमतइतिसर्वेप्राजावादोभूत् अथकैकेयपदेशाधिपतिनमामवेषारामे
राजानमसरमानाराजानमुवाच ममवरस्तानावसर इतिराजाचिंतयत् किंदेयमितिदेम्युवाच चत
र्दशवर्षाणिरामोवनेविशात्पालयतुराज्यंभरतः राजाचान्तनवचनदोषभयात् कथंकथमपि
सीचकारअथवसिष्ठेभाविनयावोचतरामोवनायनिर्गच्छतीतिअस्यकिंवाभवेदितिविचार्यशुभाशु
भेहरिवसिष्ठोविचार्यसहर्षराजानमुवाच गतावनेनिखिलदानववीरसंहतांशेभोरकेनेकाविप
मूजनमाततोति सीताविद्योगरुषितःकपिसेनयाचतीत्वेदिपिदशमुखंचनिहंतिरामःश्रागम्यरा
ज्यरतुनेटनोपिवरुतिवर्षाणिसमाततोति प्रशस्तकीर्तिनिखिलेपिलोकेशर्वेनचिरंत्यवासीत्
सपुत्रपुत्रोवरुपतयाजायवीटफः सर्वगुणाधिकश्चइतिवसिष्ठवचनेश्रुत्वादशरथोरामगुणा
नतुस्मरनित्युवाच श्रेयोमेमरणंरामस्यनिर्गमेनेति अथरामोमातरंपितरंगुरुंचवसिष्ठेपितृपत्नी
नामस्कृत्यवनायजगाम अथोपवनेदिनमेकंस्थित्वाजटाकारयित्वावल्कलेवासोधृत्वाधकोपवी
तीकृतजटनमुडिसेकेनोपवीतेनजटावधामस्नोऽज्वलितसर्वांगोभासितनिश्चरकायोमुक्ताफलदामम

णिरक्षसहस्राह्वमाचाच्चारसिद्धपानोल्लभूषणाभिभूषितसीतासहायोलक्ष्मणानुचरोविवेशावा
नांतरे अथातेकदाहमोस्मास्मिनिजस्थानभवानिवनिखिलेचकारसीताहरणादिनिखिलमपि
भवतोयथास्यास्यसुग्रीवाश्रमेऋष्यमूकपर्वतेरामोजगाममनिर्विडिक्कायाहहमामायलक्ष्मणा
सहायः परिश्रयमुकल्पयत् इच्छेनपंबुषीग्रायोप्पासीनलक्ष्मणकेशिरः कृत्वाहरिचर्मशा
य्याशयनोलक्षितेकांगीति श्रुणुवन्नहृनफलेनिरीक्षमाणोवानरमेकंमणिकुंडलेहेमलिंगलेह
छवद्दमौंजीकोपीनमक्षोपवीतिनमतिवेचलेफलमादायात्मनिविक्षपंतेश्चमेजरीक्षाकिरंते
गानमतुरूर्वंतेऋजतेनरामेवीजयंते अरुद्यशाखामपितथावीजयंते धावद्दहृनफलमाद्र
रामोवीक्ष्यलक्ष्मणमभाषतलक्ष्मणकोयंकपिरितिलक्ष्मणोपिनजानुरस्तुवाच अथरामः
समाहूयकस्त्वंकिंनामेतिपृच्छत् सचसुग्रीवस्यहनुमानित्युवाचरामेनत्वासुग्रीवमेतस्ततत्वा
देवनारायणइवापरः पुरुषोयुवामेघश्यामोजटीश्राजानुबाहुरतियशस्वीसूर्यसंकाशोना
सहायोरेणनवेणाइहाले अथनकस्यायाधःसंस्थितौसर्वलक्षणसंपन्नौराजपुत्रौद्दष्टाउक्तश्चता
भ्यांसुग्रीवायनिवेदयेतिगत्वापिनिवेदिते अथसुग्रीवःसत्वरमुत्थायपुष्पसलिलादिकमादा
यपादप्रक्षाल्यनादिकेकृत्वाफलानिसमर्प्यअज्ञापयत् कोयवांकिमर्थमागतोराजपुत्रतपस्वि
नावितिसुग्रीववचनमाकर्ण्यलक्ष्मणेनाभाषतरामः दशरथतनयावावांरामलक्ष्मणोइहनिर ५९

इत्थिइष्पथिपालनायवनंगतावितिं अथसुग्रीवआहयुवयोरुपकारमपवकारंकार्यमस्तीतिल
क्ष्यते अन्यथामेनासमेतावागमिष्यतो लक्ष्मणः अस्तिकार्यांतरंअस्यभार्याकेनापहृतानन्वा
मतेनामन्वेष्टुमागतौ तदेवावयोःकार्यमन्यदानुषंगिकं तदर्थमपिजलधिंतरावःअपिपाता
लेप्रविशावः अपिनाकंसोपयावः अपिवलिनंहनावः किमपिजर्वदे सुग्रीवउवाच रावणेना
पहृतयाकयाचिद्दिमानयद्यागतयाविभूषणानिकानिचित्विसृष्टानितानिमयानीयसंरक्षिता
नानिदर्शयामीत्याभाष्यरामंमंदिरमागमय्यदर्शयामास रामोपितानिरोदननिश्चित्यप्रवृत्तःकग
तोसौरावणइतिप्रश्नमचदक्षिणामाशांगतइतिबभाषे अथरामस्तेनसख्यमकरोत् अपृच्छ
चकिमर्थमिहभार्याहृतिःस्थितइति सूतउवाच ममभ्रातावालीमहाबलोममभार्याराज्यंवाहृत्व
किष्किंधायामास्तेयुद्धेनचाहंपराजितः तदुपायसर्वंसामममचिंतायथासौनयानिहन्यतेनयाम
यापिसाममप्येवंवधापरत्रीरेलेकायोस्थितंसीतारावणेनापहृतांतनयमर्पयामीत्यभाष्यशापथंकृ
तासुग्रीवोवालिनायुद्धायाहूतोयुद्धेरामोपिग्रन्नेतरमनिश्चयातवालिनाहत् अथसुग्रीवः पला
यितोरामामिदमभाषतः तवचितमविज्ञायअहतोरेहणाय रामोपियुवयोविशेषाज्ञानात्मया
नमोभूतविस्मतेवानिर्वीर्यतेहनामि अथसुग्रीवः चिह्नंकृत्वावालिनंयुद्धायाह्वयसमतिष्ठत
तारावभाषेमहाबलवानिवलक्ष्यते सुग्रीवः नोचेदेवंनाह्वयतिज्ञातंमयारामलक्ष्मणौदशरथसुतौ

प॰पा॰ यौरामावर्णाशोभाराववनारणायसमागतौतावस्यसहायभूतौ वाल्युवाच नीतिमान्रामइतिमया
रा॰ श्रुतः नहिबलवैनीतिविद्यायद्दुर्बलेभजते मादृशाःसमायान्तवारामःप्रतियत्नमपिकृत्वाविभेति
९९ वीरोयदिरामः स्वयंयुद्धायपतत्तुनदायुद्धेकर्तव्येइत्याभाष्यततोरामेभार्यसुग्रीवयुद्धायनिर्यातः
अथयुद्धेप्युद्भमनोल्पमभूत् रामोपिवालिनंजघान पपातचवालीग्राग्रवाशाप्नयुद्धेवाणघातेन्य
घशोणितसर्वांगोवभूव अथताराचांगदश्चसमागत्यअथितौवभूवतुः अथयावंतोवानराःसमाया
ताःवाल्यपीतेनिपेतुः रुरुदुश्च अथतारारामेवमभाषतशास्त्रकुशलाः श्रुताःधार्मिकाराघवाः पुरावा
पिरामकथेपापमकार्षीः नत्वमपधर्मंजानीषेराजगणासेविते अन्योन्यंयुद्ध्यतोर्युद्धेतयोर्वामरण
भवेत् अन्यायइतियोहंम्यान्ब्रलस्यसनिगद्यते किंवैरेणवालिनेस्याहतः किंवानरमांसाशया
अभोज्यंवानरमांसं यथात्मनोप्रिया सत्वाभावादन्येषामपितथाभावेमन्यते अहोविमोहाया
दिमामादायमिदेहनते एकपत्नीव्रतेनत्वयादिराणास्ततोसीतामानीतेसुग्रीवसहायापापकृतमेवं अ
ह्येमहदंतरंबलहढेनमहावलेनवालिनासभावेनदिनकरावर्तिनोतरेसीतामानेतुंसमर्थेनसम्य
णगतएवरावणहानसमर्थेनवानरराज्येनयेवाशास्यवाईवानरभल्लूकसेवेनाना आत्मकार्यैला
सिद्धेतितिकिंतसुग्रीवेणास्ववीर्येणसमपवाईसेनापतिनाकिंसिद्धतिकार्यमेवमततः अहीशीत
सर्वेदेवभद्रंयद्भ्रकोसिवन्नीवरामः पृथिवीपतिनामयाडपतिग्रहणेकार्येसिद्धपरिपालनेचवा। ९९

लिनासुग्रीवमहिषीरुमापहृताराज्यंच अनन्यमननाहृत्कृत्वावैरदोषः तारोवाच सुग्रीवोपितर्हिव
ध्यःऽहंभिन्नात्मनावालिनाविलेप्रविष्टेनवत्सरेणतत्रघोषितं तदेतत्वेचमामपहृत्यराज्यंचकृतंसु
ग्रीवेणतेनसर्वमपिपश्यते हनरामउवाच किंयत्कालात्सर्वमिदंचवत्तारोवाच वसिष्ठवर्षमह
स्तावीकप्राशीतितमेवर्षेरत्नोपुडेसुग्रीवेणराज्यमपहृतंतेनअष्टवर्षाणितेप्रामेनवालिनासुग्रीवः
पलायनः अपहृतातस्यभार्याराज्यंचापहृतं तस्मिन्नेवदिनेभवतःपितुर्दशरथस्याभिषेकः ॥
रामउवाच मयापितवतुशासनात्प्राज्यगतंदृष्टानिग्रहणंकृतंगुरुवचनस्यानुलंघनीयत्वात्
तदयंहन्तव्योवालोयोराजाममनाभवे अयंवासर्वेग्राममृगोमृगयोहितअवालीमृगाणांमध्यात्
दारुणाज्वस्याच अतोममम्रगयायावद्यवामृगाणांस्थितवद्धानोचलज्ञातपलायितो अथवा
स्रजतोमेगत्कृतोमृगयापानघाम्रगयाशास्त्रविधितोमेनयेयेमयाकृतंतद्दर्शनाभ्यांचधावताथा
ववानतया अनेनदोषात्स्वस्यानोसात्विकानोप्रभियते राज्ञोचमृगवापमौविनाआमिषभोजनं अ
मुरामवचनमाकर्ण्यसर्वप्लवगाकपयन्शिरोसिवालेवमाघेरामे अंजलिमस्तकेनिधायनमस्ते
रामश्रृणुवचनंममशंखचक्रगदापाणिः पीतवासाजगद्गुरुर्नारायणस्त्वमेवसाक्षात्गवानितिमया
श्रुतं त्वंयोगिनांध्येयस्त्वंचित्तयत्तितः हव्यकव्यभुगेकस्त्वंपितृदेवस्वरूपधृक् मरणेचिंतयानस्यत्वो
विमुक्तिरहरतःसत्वंमेदर्शनंप्राप्तोराममेपापसंक्षयात् गृहाणबाणंकाकुत्स्थव्यथितोस्मिराममहे

प॰पा॰ अथ रामलक्ष्मणेति बाणमादाय वालिनमुवाच किमिदं देवयतां वद कपिरुवाच यदि प्रसन्नो भगवान्म
रा॰ मसहृतिं देहि अथ सुग्रीवस्तयो रक्षणे योगदोयतारा वमयापाधिना परापः कृतस्तत्फलमनुभू
६१ ते अथ रामे पश्यत्येव वाली ममार स्वर्गं च तमः अथ सुग्रीवे राज्येऽभिषिक्ते सर्वे एव वने विवेश अथ तेन
सहायेन जलधि समीपे गत्वा कलेका कसीता कचा राति रिति सुग्रीवमाह रामः अथ हनुमानाह प्र
विश्य लंकां विचिन्त्य सीतां सर्वं तत्त्वमवगत्य युद्धं मे पि वीक्षितव्यः तदपि लंकानाय किंचित्समापिश
नु भगवान् अथ सुग्रीवमाह रामः कथमेतद्भवतीति कपिरुवाच मम वानरा भल्लूकप्रभवाः को
टिशः सेति पर्वके निवृज्य सर्वमाकलय यथा युक्तं तथा करणीयं अथ जांबवानो हनुमानेकां गच्छन्तु
पतलंकामथ हनुमान गमलंकायां रविं चिंत सीतामशोकवाणिकायामासीनां तथा च संभाष्य विश्वा
सं कृत्वा वनं बभञ्ज वनरक्षकोऽक्षवधो दस्तमालंकां दाधा उत्तरकालेगत्वा रामे हृष्टाय ज्ञानेन कथयित्वा त
लीमतिष्ठत् अथ रामः सर्वे विचारयामास जांबवानुवाच रामेण लंकां कपिभिर्विनश्यतीति ना
रदे मम मोक्षे अथ सागरो नतरणीयत्तन मास्थेयं अथ रामः शंकरमाराध्य सर्वं निवेदयित्वा नद्भक्त
रोमीति वचनं श्रुत्वा शिवमभ्यर्च्य प्रणतोऽस्तौत् अति स्तयत् देव महादेव महाभूतग्रामसमस्ताहि भूषणा
महारुद्र शोकहर परमेश्वर विरूपाक्ष नागयज्ञोपवीत कविकृत्तिवसन चन्द्रकलाशिरः कपालमालाधर भू
षणानरकास्थि भूषण भस्मसित परनारायणप्रिय स्वभक्त चरितं पंचवक्त्रादिदेव पंचानन चतुर्वदन वेदवे। ६१

यभक्तसुलभ अभक्तदुर्लभ परमानंद विज्ञानपरस्वरूप दंतपालनदक्षशिरश्छेदन पंचमशिवोऽहं गणपा
वंतीवल्लभ मनोरथपूर्यमान शुभचरित सर्वत्रिनेत्र त्रिशूलधर पिनाकपाणि नैकरूपधर वृषभवा
हन शुद्धस्फटिकसंकाश चन्द्रभुजंग नानायुधदक्षिणामूर्ते ईश्वर देवपते गंगाधर त्रिपुरहर श्रीशैला
निवास काशीनाथ केदारेश्वर भूषण सिद्धेश्वर गोकर्णेश्वर नवलेश्वर पर्वतेश्वर वक्रशब्द वानचिता
धारक सुरहरहर जितचरणकमल सोमसोमभूषण सर्वज्ञत्वा निर्मय जन्मयनमस्ते २ पवक्तवा
तोरामस्य शुद्धात्मालिंगमध्यात तेजोमयमूर्तिराविर्बभूव अथ पवानथ पुनः पद्मासनासीन मुमापि
हितो कमीशमाश्रुक सर्वाभरणाम कोटिकिरीटिनं हेमवतीकहिमस्पर्शीकर हृदयेनाभयवरप्रदेत
वेगितानेकदिशाधि इत्यंजेन तस्विनं सहासमुखं प्रसन्नवदनं ददर्श रामः परमेशितारेनमामवद्धां
जलिः पुनः पुनर्देवस्य पाताथ रामं परमेश्वरोपि वरेहणा वरदोहमित्युक्तवान् रामा लंकां गामि
ष्यामि समुद्रतरणोपायमेकं मम देहि शंभो शंभुरुवाच ममाज्ञया वैपत्ररत्निनकालश्यनो
कामविकल्पेवाभवति नलात्समसमुद्रेतौ वालेकाश्रुहि रामोपितथेति निश्चित्य समस्ता राजगवे
श्रागतेपत्रुतनश्च रामो प्रजयत अथ रावणपत्रुयापायरामायदत्तवान् रामोपिजलधावपातयत्
श्राक्रक्रः सर्वैवानरासमलक्ष्मणौ वषाष्टि परार्द्धेनेषामसंक्षेपुवानरेषु पत्रुराश्रु के पुनिकामेयथो
पत्रुक्तदेवानराश्रुनतक्तनोगतानिर्दीक्षयामासुः अथातिकायोनामराक्षसः वीपिवलमालोकयां

प॰ पा॰ वणायोक्तवान् रावणोपि किं कपिभिः शाखामृगैः किंवा मानुषाभ्यां रामलक्ष्मणाभ्यां किमायातं द्वा-
रा॰ वागतमस्माकं भोजनमित्युवाच अथ सुग्रीवः पश्चमावलेवितिभासति हनुमज्जाम्बवदादिमहाबल
६२ शालिकायै रसैः क्षाते लंकापार्श्वं गत्वा उपवने प्रविश्य नानाफलानि खादित्वा पयः पीत्वा पवनराक्षसा
न्विद्राव्य सर्वविपिनमेकैकशो गृहीत्वा प्रासादवृलं कांगोपुरे च गत्वा समाक्रम्य प्रासादं च विशीर्य कैकशः
केचित्स्तंभमादाय रक्षोभिर्युयुधुः एके च शालावभंजन् गृहाणि चूर्णयामासुः बालवृद्धस्त्रीजनादिकं
सर्वमेव निजघ्नुः अथैकं प्राकारे निर्जितमात्मापरावण इंद्रजितं संदिदेश इंद्रजित्वा च युद्धे वानराः क्ष
त्वाभीताः पलायिताश्च अथ तु मात्विले निर्गतमात्मायरावणेतालात्वा वानरानाहूय निर्भर्त्स्य सेनोमहतीका
रयित्वा दशशत्रुखंकल्पयित्वा मोहयामास अथ स्वस्वराजवैइंद्रजिद्देन वानराः स्नेहष्टवेतः अथ हनुमज्जा
म्बवंतौ खस्वस्वपर्वतशिखराभ्यामिंद्रजितेन जघ्नतुः अथ युद्धविपपातते लक्ष्मणाख्यमससलोकेगामिनेव
कार अथातिकायमहाकायौ वानरसैन्ये वकृशोहत्वा नौ च यद्वा रावणादथ रामसमीपे गत्वा राममायत्या
वेटयतो अतिकायमभाषत रामः रावणस्य समग्रउङ्घ्रिसचिवानामन्येषां महाभयानां च अतिकाय
वाच निश्चितमिदं भुरास्माभिः कार्यं सेनाविभागशः हत्वा विद्युन्मालीनामरात्तसो महाबलो विचित्र
योधी दर्शनयोधी वानरैः सर्वै रेकारेव युध्यते अपरे च बलिनो महान्तः शिहिता हाश्यागता युवाभ्यां युद्धा
हतः वणाः सुष्मकामाकृत्सा परभागे न त्वामेव हनिष्यति अथैव रावणः सा कुंभकर्णं सुखोज्ज्वालम्र प्रेक्ष्य त्वा ६२

परित्यायगृहीत्वासीतायैदर्शयित्वासीतायैदर्शयित्वानत्वेनिधायाविवहन्निच्छतिरामः प्राहसुग्रीवोबलव
तोकिमसाध्यमेवंभवतादैवगतिः कुटिलासुग्रीवोतिकोपनः सक्रोधंदृष्ट्वारामसुवाच वध्यवेतोनमोः
चनीयोरामः प्राहवध्योमोचनीयोपत्नीवसन्तानिधृष्टण्यान्यानयेत्सुक्रमात्रेहनूमतानान्यानीतानिरा
मस्ताभ्योदत्तवान् ततःसुवेलेनलेकाद्वारेहस्तपतेदारूपंचवक्रंसुकेणोक्रमेतेनछिन्नेनरावणोहन्यते
अथचवारुच्छेदनसमनंतरेपातलेगतमपितिभार्गवभाषितेशासनेलिखिते तस्मात्सिद्धेदारूपक
अथत्वेनेकवानरनिपातेनपंचधाछिंपितनत्तवशक्तिं ज्ञात्वासुदुर्मतिहृष्टेजवीमहि अथभार्गववचोविज्ञाय
रामः पूर्वकोशमध्यमानेसर्वत्सक्तापवर्षिवाणेसेयोस्वरेलाभोहनुमता आवर्यतेवमानेममोच वाणौपत्त्रु
घध्यलिनेतोरासमोवाणमार्गनिरीक्ष्मणोदारुवाणेनपंचधाछिंनेनिरीक्ष्मरामेविज्ञापयती आवयोश्चिश
वोरत्नाणीयाकथेतितथेत्याहरामः रावसौलेकोप्रविवेश्योअथप्राकारेसुदृढंकान्तेवानरागत्वासर्वतोरणमाः
रेहिपालिभिः पादैर्जानुभिःकरैः दृष्टैश्चतलसमंकृत्वाद्वितीयप्राकारंगताः तदाचरावणः समागत्य
सर्वानेवशुभिर्शोषयित्वानदत्तुगच्छन्रामसगात् अथरामसपिपंचभिर्वाणैर्विव्याध अथरामोदशभिर्वा
णैरावणंसव्रणंचकार बहुधायुद्धायमसदनातिथिंचकार अथसीतामादायपुष्पकमारुह्यायोध्यामाग
त्यवशिष्ठादिभीराज्येभिषिक्तः अवततः सर्वत्ररामइतिपौरववः श्रुत्वारामोराजीवलोचनः वशिष्ठादिभिर
घोसर्वानागरानसमरजयत् सुनीतुवाच धर्मात्मापराजयितावाविलोर्जनैःकथितपासमस्तैवःकस्यविजयः

प॰पा॰ सन्तुष्टिताः कच्चित्त्वद्दारनिरताः कच्चिद्धीशोभिसृज्यते कच्चित्त्वमजसो भार्यायाः कच्चित्सर्वे सुखोत्तरे सुनय
रा॰ तुष्टा नयिवाजनिकाजनस्य सर्वेस्वस्थेन पालिनी गङ्गामहीपदभिता किं चान्येन मन्यसे नृप रामउवाच
६२ यस्य विप्राः प्रसीदंति तस्य शंभुः प्रसीदति यस्य प्रसीदतीशानस्तस्य भद्रं भविष्यति तच्छ्रुत्वा भोजनमिह
गेत महाग्रनेनतरे प्रष्ठेन्तु स्मात्तु निगणाः कृत्वा भोजनमुत्तमं अभिमर्दितमाशीर्भिः हृष्टाहृष्टेपदेययौ
रामोपि परमः प्रीतः सभार्यः ससहानुजः अकंटकं सकलं नवान् राज्ये सर्वजनः प्रियः शृणोत्येतदुपाख्याने
यः कश्चिदपिपातकी सर्वपापविनिर्मुक्तः परं ब्रह्माधिगच्छति नदुर्गतिर्भवेत्तस्य यश्चैतत्स्मरते नरः यश्
चापि कीर्त्तयेत्सम्यग्वमेतद्धरीरितम् ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पातालखंडे शिवराघवसंवादे शुभाका
लीयेरामायणे नाम एकशततमयोदशो १३ ॥ सूतउवाच भारद्वाजमहेषकारामचंद्रः प्रसन्नधीः
सुग्रीवहनुमत्सहितो वानरर्द्वसमन्वितः मेघच्छन्नेन यथाकाशे मेदं चरितमाहते तद्दनाश्चेतरेत्रापि स्वदे
वरदस्तुत्तमं अष्टापदस्तंभयुते हेमपट्टिकिकालिते मणिमौक्तिकसंयुक्ते राजते कलशैर्युतैः पट्टी
रवेद्दकवल्लीजं जमैः स्वरभीकृते कपर्दमैर्जालयुते शाकल्पोपविसंहृति चेदज्योत्स्नागमे सर्ध्यानिवी
स्यमध्यमिमिके महालनर्भनलेहान्तेवेद्रशुभ्ररहोहते दिव्यदीर्घानियाकान्त्वाभित्तिकस्यनवर्जिता ख
भेत्तंभेवित्रकारेस्वपाद्दीपरिकल्पिते शातकुंभोगणेतस्य स्फटिकोपरिकल्पिते महोगणोपिकचकाम्यायः
विज्ञातमहीनरः हन्त्वग्राहलिंकेतत्रनिवज्जेकदलीवने कदलीवनसंयुक्तेकेतकीवनसंवृते मयूरा ६२

नादवकूलेमंजुकूजन्मधुव्रते पारावतगणाधानेनानोपवनशोभिते प्रासादशतसंवादमत्तकोकिलना
दिते शाखालेविमहारत्नशोभितानेकपादपे किन्नरीवनितागीतनादपूरितदिङ्मुखे अनेकारामसं
भगंगोतमीतटमध्यमे भारद्वाजगृहंपुण्यंअनंतगुणसेविते रतिकंदर्पसंग्रामदासीदासशतान्विते
नानोपकरणोपेते भारद्वाजगृहेशुभे तस्यचांतर्गतःसौधमध्यांतर्गृहवाटिकाः अष्टौतन्मध्यतोस्येकं
गृहेपरमशोभिते चतुर्दिक्षुमहादेवगृहप्रासादशोभिते प्रतिदेवगृहंपृथमानैोर्ध्वमंडपशोभितम्
स्वर्गस्थितवरस्त्रीणांविश्रामायैवकल्पिते भारद्वाजगृहाद्रामोनिर्गत्याशेषसंयुतः तस्यैवचमहागेहे
वनमध्यगतेनगात् तदेतत्त्वाकाटितंकंबलंतदापृथक्स्थवस्त्रासनसंयुतेच सिंहासनेमध्यगतेतत्रैके
केस्तुत्यासनानेकगतेविवेश पौराणिकस्योचितमासनोत्तरेभूपालसर्वस्तवरासनेच पौराणिकः
पूर्वमथोपवेश्यततोवसिष्ठेमुनिपुंगवांश्च नारायणोभूमिपतीन्कपोष्यनीचासनेचस्वयमाससाद
मेघाहृतेव्योमदिशःप्रसन्नाःसपुष्पवृष्टिर्वीतलगुणबीजे तदेगणेनास्यमहोनशीतलेसंततानपुष्पंद
मपुष्पगंधि शंभुर्बिलोक्यायवचोवभाषेरामःकथांकीर्तयशोकरस्य यस्मिन्नजातासुनिवर्ण्यभूपवनो
मद्देशमाख्यानमशोवनाशने वक्कारकिंवानतुगोनमाश्रमेमम्हेस्वरोदेवगणाधिसंहृतः शिवउवा श्री ३
च महाविपंचीमवलंव्यनिष्ठितःसवायुमत्तःशिवमन्वपृच्छत न्यायार्जितैरेवहिसज्जनैर्विभोःकीदृ
स्यवानयज्ञैःफलेवद वीर्यैरथोकिंफलमर्पितार्पणाडपादृतद्दव्यसमार्पणेन एकैकशोमेभ।

प॰पा॰ गवानदेशप्रश्नोत्तरे किं कथयाम्यहं शोभो अथेस्वरोवानरमावभाषेवदामि सर्वं तव यत्नतः शृणु त्वार्यजि
गा॰ तेः पूज्यमहाशिवेन जेसेप्राप वैश्वर्यमिदं हि गौतमः पुरा द्विजो मे कणस्तुनराकयः स्वशोभनामापसतीहि
६४ जन्मा दारिद्र्यपकः करुणा समन्वितः षष्ठाह्न भोजी पितृवर्जित अउपोष्यपेचाहमथापि भोक्तुं प्रहतप
वाघसमापतयतिः यतिर्वभाषे मधुरं तया कथं मासोपवासी नव भोक्तुमागतः तिष्ठामि सुजेयदि चास्ति
ते पुनेन मे तु भुक्त्वान्यगृहाद्धि भोक्ष्ये आकर्ण्य उवाच नमेतु जिः पंचदिने हि जेद्र षष्ठे दिने मे भुजिरागतस्य
तदा मवाकार्यमचिंतनीयं प्रक्षालया मे हितवाय पादौ उमित्यथ क्षालित पादयुग्मः स भोजने कर्तुमि
येषु योगी रे भाट ला सेवु भुजेन दत्रे विपाकमसे पादितमाज्ययुक्तं वभैः स्वसेवु क्रमथादरेण न किंचिदुच्छि
षितमत्र मस्ति अथाकयोवील्य मुनिं स्वतं शेतुतोषभार्यासहितः तपस्वी गतोय भुक्त्वापि यतिः सचावस्थां
सेतस्य विज्ञाय जपं चकार कपोतवृत्तिं स चकार यत्नात् तयोचिता जायस सज्जनो मुनिः पीठेयमुक्तवान तमा
पतिं शिवं लिंगसमाराधसमन्वितेगुणेः लिंगं निधायायनिरीक्षमाणो ददर्श चाज्ञात कथं कृतिं द्विजे
दिंगवरे पादविहीनमेते काणोऽरणींकर्णविहीनकेप्यथे सामोगिरेने बहुशास्त्र पारगे शृह्वे समायातमथा
ददर्श अथाकयोभार्यास्वशोभनामिदमुवाच अयं हि विक्षतवेशब्राह्मणः समायाति अयं देहि मेतत
सै भोजनं रचाद्यमत्रैव अस्मिन्नपि दिने गतेष्टे क्षि भोजनाभावान्न जीवितेन तिष्ठतीति ममयतीय
ते किं तवेममन्यसे वदसा शोभनो वाच आयुर्ललाटे लिखितं नोतरानश्यति आकर्ण्य अत्यथा वदस्या तु ६४

योपि तस्य वीरभद्रेण छिन्नं शिरः स्वजनस्यात्मनः किन्तु नमनुष्याणां पापात्मनामिति तदेनेपरिहृत्य मया
भुज्यते यदि वेतन्मे मयान्नं दीयते तवेच्छानुसारतो मम कर्तव्यं भार्या माह कार्यं मदंभोक्ष्येतया मुक्तं मया
किं सर्वं भुक्तं इदमपरं शृणु अन्नं हि प्राणिनां प्राणाः प्रत्यक्षं सर्वदेहिनां तस्मादन्नप्रदो यस्तु प्राणदः स निगद्यते
अन्नाद्भूतानि जायन्ते वर्द्धन्ते नात्र संशयः तस्मादन्नाधिकं किंचिन्नास्ति दानं महत्फले अथ स्यवल
पत्राण्यलीनते यः स्वामिके जीविते न हि यो दयावान्तस्य जन्म निरर्थकं परलोकसहायो हि धर्मो भार्या न वा
पवाः भार्या वा पितरौ सुत्राया यावदायुर्न बांधवाः स एव हृदयः सुहृद् दिक्षु इच्छा स्वग्रहितो स्थिते धर्मे धर्मभृतां
श्रेष्ठ भुक्तं चान्नं किमावयोः इति भार्यावचः श्रुत्वा श्राद्धकर्मकरणानिषिः अविशंकितमेवास्मै दत्तवानन्नं
मूर्जिते अयं सशंकरो दैवो नामा काष्ठमागतः इति निश्चित्य मनसा तस्यागे पादनाशने आजानुपादप
जलो ... एवं ततः परं गुल्फे च तत्र पश्चात्स्य प्रहारा बाम यदि जे अथाकथापि पश्यतस्यापि दहो गणमुत्र
पानयत् उत्तमपादस्यापि सनिषसादार्पितासने समभ्यर्च्यैकथा सम्यग्भोजयामास तं मुनिं एतस्मि
न्नंतरे कश्चिद्दास्ततो गृहमागतः पादस्यापि मयादायं तस्याक्षुवापानयत् अथादकगतं दृष्ट्वा दंपती चा
पतातरयत् कुंचत्वादिनो विप्रादस्य मानैः हे हे विवेशदेव मीशानमादातं तं ग्रीमे वा अथाद
यमद्धेशानदर्पं स हि जनमः निर्गत्य च तत्ता दृष्टा सुखसंतापमेवच दण्डधृग्ज्योतिरस्तुत्य वाक्यवद
म्यां गमप्युत भार्यामुवाच पश्चात्पितॄनाराधनाम फलातेभविष्यति यथास्मद्दत्तं नेतादृशं देही

धर्मात्मा यथा पूजा मद्देशितः तमासमसमसंगंकृतेव्यमविशंकितम् बंगउवाच २

प॰ पा॰ यतेजनैः प्रजापादहतेनहतप्रजास्यक्रियतामिति शाकल्यउवाच चौर्येणप्यर्जितैर्द्रव्यैःप्रजयानहि
रा॰ तेभवेत् नचान्यपार्जितैर्विप्रशंभोःप्रजाशुभप्रदाः इत्युक्त्वाचाकथत्तस्मैसांगंयज्ञमुपाक्रमत् दत्तं
६५ लिंगंततोन्यतोगृहीत्वानर्दयेत्क्षणात् अथयज्ञेगोहत्येत्रस्वावारयामासवाकथे किमर्थविघतेविप्र
वदतोहंवदेद्भुवम् शाकल्योपिविभोपायेभक्तिवद्रेशनिश्चलो सूतउवाच पतोश्रुत्वाकथारामःप्रहृ
ष्टोमुनिभिर्वृतः भारद्वाजेनमहत्स्वप्रयाणंज्ञामयाचत अथोभारद्वाजमुनिःप्रसन्नःश्रीमंवशिष्ठः
मुनिपुंगवेच नारायणंवर्षिगणोप्यनन्तास्यसर्जयत्तेपियज्ञःप्रणम्यईनैमिषीयाऋत्विजः नत्वायोध्या
महातेजाःसमस्तमुनिसंयुतः किंचकारततोरामःसचशंभुर्महायशाः सूतउवाच कौशल्यामासि
वैश्राद्धंअपरेहनिराघवः विकीर्णद्विजप्रवरान्नषिकल्पानमंत्रयत् श्रीमंसमस्ततद्वज्ञेनारदंरामपी
भंतु विश्वामित्रमथोरामःपकमक्रब्रवीत्तत् भूमौसंस्थाकृत्वातीर्थंचसपायामाजलेछ्रियः पुरेतुरथमे
प्राप्तेमातःस्नात्वाविधानवित् अत्रेशाकादिकंशुद्धंजनैरेवान्वकारयत् नानान्नानिविविधानिचोष्या
याणितथैवच वटकोटीस्वाभक्ष्यानप्रविंशादकल्पयत् पापसंपद्विधिंचैवपक्वान्नशाकशतत्रयं अ
पक्वमिश्रकाणांचशतत्रयमकल्पयत् कालशाकादिकेशाकेफलानिविविधानिच मूलानिचैवकेदा
निवल्कलानिचराघवः कारयित्वानदीगत्वासहभ्रातृभिरान्वितः सरयूसलिलेस्नात्वाकृत्वामिशाणतान्द्विजा
न् उत्थानसागतेनतोस्वकृततदेवार्चनोत्सवः प्राणीनायमसेकस्तत्क्षणेचैवप्रदत्तवान् रामश्वेनारदंरामोवै ६५

घटेवेनमेत्रवित् श्रीशुभरंजुकौशिकंचमातृस्यानेनमेत्रयत् गौतमेनततःकृत्वामंडलेप्रज्वाल्याईनः पाद
प्रक्षालनेचक्रेसीतातत्तोदकेनच आचामपितानात्विप्रान्स्सहंगौतमथोयतः अभ्यागतःसमायातास्य
विरोविकृताकृतिः कृशःसेप्रचलद्गात्रोवेपितोद्विशिरस्तया लेवमानवगुरुकर्षश्वासकासादिपीडिताः
दृषिकाक्लिन्नगंडस्थलालासंप्रक्तकूर्चकः उवाचरामेराजानमहमेकोद्विजोस्थितः ममापिभोजनंदेये
स्थविरस्यहतस्यच रामोपितद्वचःश्रुत्वालक्ष्मणंवाक्यमब्रवीत् पादौप्रक्षाल्ययास्यत्वेअहमभ्यर्चयेद्वि
जं अभ्यागतोपिवचनमाहरामसमथाजलः त्वयाप्रक्षालितेपादेममभोजनमिष्यते मत्तोपिकाद्विजाःकिं
तेयेनमामवगम्यसे आहधर्मंनजानीषेमहर्षिगणसेविते प्रविशन्नेवतेद्वारिपीडितोहंहनूमता गृही
तोहंवनात्सर्वंपातितोवानरेणच जांबवानथतेप्राहलोमांगेममवैसरुड मयाथप्रीयसेविप्रनचपीडाम
विष्यति इत्युक्ताजांबवान्विप्रेदोर्भ्यामालेख्यचोद्दवम् द्विजप्रोतमयाद्यावस्थापयामासतेस्तुतिं अथरा
माद्विजेंद्राणांप्रक्षालनमवर्तत दत्वाशीरपिविप्रेंद्रेर्त्वातोवलमग्रतः पादावक्षालयद्रामोभ्रातृभिः
सहचाब्रवीत् अपिसीतेनतच्चैतस्यत्वयानक्षालितेवपुः जेष्ठायुगेतिष्ठवस्यमत्वंचास्यमत्तात्विते सम्यक्प्र
क्षालयशुवंद्विजेनसहनेमले सीतोवाच त्वयाप्रक्षालितेसम्यगिदानींनिर्गतंपुनः रामउवाच पु
नःप्रक्षालयमलेदोषःस्यादन्यथाममं अथसीतातथाकृत्वात्सीमेववश्वरु आहरामंचसीतांचद्वि
जःपरमकोपवान् पादौयौममरामेंद्रतौसीमतेवयेहिति भवान्तचैवमरतोममवीजंप्रयच्छत लक्ष्म

ग्णोकेयानिवचः समाहनकरोभवेत् शत्रुघ्नः शेषस्त्विर्दं किं बलेनाकरोत्तमे सूत उवाच अतिथेयं च कृत्वाति
प॰पा॰ थेरं शेषस्त्वतितेनथा तथापि विस्मयेविप्रानवानरसावका शिवाद्देवश्च शंभुस्य तत्र मेगन्तुदैवतानाम्
रा॰ मनसाचाप्यभाषेत्तामतिथिश्शंभुर्देवच अतिथिश्च प्रसन्नोभून शरवचवगतापरः पीतांबरः समस्तागम
६६ षितोतीवदीप्तिमान् यः तु आराधितः शंभुः प्रसन्नोभूत् त्रिलोचनः शुद्धस्फटिकसंकाशः सर्वाभरणभूषितः
कोटिसूर्यप्रतीकाशः किरीटीकवणानिधिः आलेख्यवक्रिणः पाणिं प्रतिग्रहतसदाशिवः रामः परमधर्मा
त्मा पुलकांचितविग्रहः दंडवन्निपपातोर्व्यामानंदस्राविलेक्षणः स्तनमंतरनतस्पष्टदंडवद्भूतले स्थितः
शिव उत्थाप्य काकुत्स्थमालिंग्याघ्राय मस्तके उवाच मधुरं वाक्यं रामं राजीवलोचनं वरं वृणु प्रसन्नोस्मि
ब्रह्मादेरपि दुर्लभं नवादेयं न मे किंचिद्वृणु त्वं नेन विरायवै राम उवाच न पोवामि जराग्राथर्भूरान्याम।
मसांप्रते स्वर्गस्य कर्ममिप्रामोभक्ति स्वत्पादवर्शनात् अतोमेयथाप्यधुनोमीदृं सासीतायोषितोवरा वशी
कृता सर्वेनराः प्रजा धर्मसमन्विताः हर्षएवममापवनतत्सदागमतोच्युत तथापि वरये किंचि भक्तिर्वस्त्व
यिज्ञावयि तथा मम रहेदेव त्रिवर्षति इदे प्रभो शुवनसमलपमीश्वररूपेणानेन शंकर शिव उवाच
एवमस्तु तथा रामः सर्वेनैसंभविष्यति अथाहचक्रे राजाने रामे राजीवलोचने वरेवरमहाभाग प्रस
न्नोहं यमिच्छसि श्रीराम उवाच वचने मम प्राक्तेनवात्तिहि तथाप्येशंभुनः प्राप्तसमयान्त्सर्वमदीरितम्
किं वं वरये विलो प्रसन्नः सर्वदा भव अथ सीताहर्षिमाह प्रसन्नोहं तवाधुना वरं वृणु प्रयच्छामि ततः ६६

सीताब्रवीदिदं वरेहंतः सुराभर्त्तानवान्यामेवरेश्वरः यदिकामंप्रयच्छेथामनघपरमरूपात् संनिह
त्रेचभवतात्रलसेल्लहिनप्रभो अथतेमनयःसर्वेप्रणेमुर्देवतातमौ अथासौराघवंप्राहमुख्यत्वंतेषुभिः
सह एकांतमंदिरेरम्येदेव्यासहवसामिते विप्राःसमस्तकरणाःसमुद्रतनयान्विताः एकस्मिन्नोदिवेवा
मतिष्ठतांलोलपोहिमः अथस्तुइमहागारेपीठाधेवरुभाजने अथैववसिष्ठोभगवानुपविष्टस्तपोधनैः
अपरेऽस्यघवःसर्वेयथायुद्धाल्पयस्तथा तेषाममिवरोरामोभ्रातृभिःसहितोल्पयः तरुणेसमभागेचश्रास
नेनानवेशयत् हनुमत्प्रमुखान्सर्वान्नाहरामोनुसेवयत् भवंतःपरितिष्ठंतयस्माभुंजेनचान्यथा त
तस्तेप्रहृष्टाःसर्वेपादान्गीनतुपूर्वशः अथप्रस्थापितेसर्वेयेरामस्योपसेविताः तेषांदत्वायतांहलेकयीर
द्राहीनभोजयत् भुक्तवत्सुसमस्तेषुरामोराजीवलोचनः दीनांधकृपणादीनांपश्चपक्षमृगस्यच दत्वा
हिभोजनंसेधांवंदिरेहिसमारभृत् सेधाजपादिकेकृत्वाततेषांल्पतस्ततः सिंहासनगतोरामःपौर
राजानपदादीमा सेव्यमानःसभास्थानगतोरेजेसराघवः सर्वदेवपरीवारोयथादेवःशचीपतिः रा
जकार्यमशेषंचकृतवान्भ्रातृभिःसह नाम्नाचैककशःसर्वान्विससर्जसराघवः भ्रातॄन्विसर्जयामासवा
नरादीन्स्तथापरान् अथरामेमहात्मातेनावसिष्ठोवामदेवकवान् तवप्रातर्हियत्कार्यंनचविस्मरराघव या
तेशंभुर्जगन्नाथोभगवानंबिकापतिः स्मर्तव्योवंदनेयश्चभगवानप्रयत्नतः तथेत्युक्त्वागुरूंराजानत्वा
तेचविसर्जयेत् स्वयंसभार्यमभजदेवदेवंविधिंनयत् ऋषयऊवाच प्रातःसमुत्थायगुरोरामोमति

प॰पा॰
रा॰
९७

मतोवरः किंचकारतेदाख्याहिश्रोतंकौतूहलंहितः सूतउवाच शंभुस्त्रिलोकाध्यनतोवभाषे रामःक
थांकीर्तयशंकरस्य तन्मित्रजायाम्नुनिवर्यशृण्वतोमहेशमाहात्म्यमघौघनाशनं शंभुरुवाच अथ
प्रवक्ष्येशेषस्येतरमीशभाषितंतेकीर्तयिष्यामि अन्यायोपार्जितद्रव्येर्वीरवरेयउपासतेतेश्वेगाजा
यंते तद्यथाकश्चिद्रूपकौनामवाहनः अन्यायार्जितेनद्रव्येणशंकरमाराधयतेनैवद्रव्येणशंकरमा
राधयतेनैवद्रव्येणचेटामीचरप्रीतयेहुतवान्तस्यउग्रः सर्वातिरिक्तिख्यातःचौर्यार्जितैः शंकरेस्तुजया
मासेतावुभावेकाल्लिन्दिसेमयतः गतौशिवलोकेवीरभद्रेणभाषितौचरूपकअन्यायोपार्जितेनद्र
व्येणभवतापूजाकृताचेटादिकंचतेनभावेनकंगोभूत्वा वीरगणेभविष्यसिशिवपदवचनात्कर्तना
माश्रवणात् श्रोत्रेतस्यतनेधन्यंभवतिनोदर्शनेत्रे एतावतादेवतयेमरपूजासम्पत्कृता अतोभक्ति
स्तुभविष्यतिवीरभद्रस्तुनस्थानेनामगणे कश्चिद्विचरंतेइत्यादिदेशतोचतथाभूतौशिवलोकेतिष्टतो
शंभुरुवाच अथोपद्रुतद्रव्यपूजाकथोहनूमतेमहेशभाषितांकथयिष्यामि शृणुराघवप्रमथ्यागो
चरित्रेपकैकस्यकर्मविपाकंकथयिष्यामिउपद्रुतोगणाख्याक्रियतामितिहनुमत्पृष्टः शिवउ
वाच तदुपद्रुतद्रव्येणाननतोयईश्वरेअर्पयिष्यति एतद्गतेःज्ञानिनः अतःशृणुएषसर्गोगखेदिलः
सर्वकालेसर्वागखेदिलः खेदाईवमनः खेदसंपादितालप्रवाहशरीरः नासाग्रनिपातितखेटविंदुः
स्पर्शायोग्योदृश्यते सप्तराखेदकर्णोरीश्वरार्चनंकृतवान् अग्रेतिहासेकीर्तयिष्यामिचेतिनानिवि ९७

तिष्मातोब्राह्मणेसौकर्षकोभवत् सनित्यंकृषिंचोत्थायप्रातःस्नात्वा‍‍नियमः मध्याह्नकालेसं
ध्यात्मजपन् ब्राह्मणस्तुग्रस्तमानयमेहिप्रमितिभार्यामभाषततयानीतेचातिवेगेनशिवपूजनेकृतं
वानरूस्तवसः देवदिलः सर्वदैवतुगंपछ्यातततायैश्वश्वेटविंडसमन्वितैः अथमायेदिनेग्रामेज्वालितो
गः सग्रोमनः पूजयामासदेवेशंकालसंभवसायनैः ममावाथमहाबुद्धिःशिवलोकंगतस्ततः वीर
भद्रेणचाप्युक्तोभववंवेदेवदिलोगणः देवस्यपुष्पदत्तार्थैश्चपूराशेषुमपूजितः नित्यंसेवसमायुक्तस्वतः
सेवगणोभव शंकरउवाच वीरेणोथसमादिष्टः ग्रामेरामगणस्वयं अस्तुतेदेवसुरेपशेपः अपपुरा
वैविभावसोनामधार्मिकोमहादानकर्तानित्यंब्राह्मणभोजनेकारयित्वा कृतान्नदानाः प्रातःका
लेशिवेशिवेनमहत्स्वजनैः संपूज्यकिंचित्मदेशंगोमयेनोपलिप्यपमादिकमर्चयित्वादेवायस
मर्प्यउपहृनवेदनादेकृतवान् श्रीरामउवाच कथमुपहृतवेदा शंभुरुवाच आसीत्सुरावलःक
श्चित्सोमइतिग्रामविश्रुतः तस्यपुत्रस्यमेदोस्योदशवर्षमपोषभूत् सवाग्निपककमाषान्नवेदायोग्या
लिपनस्य तानभक्षयाथेषुतेनचोपहृताभवत् गृहीतमथतेवेशयेयतमानोब्रवीदिदं अथवैशपः स्वयं
तत्रनिश्चितस्तस्यशोपने लौकिकेकृतवान्लोकेव्यवहारपरस्वतो पतेनपापयोगेनपुण्यंचेदाखुलो
भवत् रामउवाच यद्यपुत्रेविंमुक्तासोकथंपापस्यकारणं सम्यक्ङ्केडव्यक्तुहेकथंतन्नव्यसोधति
शंभुरुवाच लौकिकव्यवहृतोतवभक्तोभविष्यति मयातिवाशिवध्यानेवक्तावापितयाभवेत् ॥

प॰पा॰ सूतउवाच यश्चवक्तिकथामेतांसत्येनसहशोभुविः शृण्याच्छृणुयातमांविप्राशिवज्ञानप्रदंभवेत् पतद्धः क
रा॰ थितंविप्राः प्राणाशृण्वतमेमहत् यंद्गंथेश्रुणुयाद्भक्त्याशिवलोकेमहीयते पुराणवक्ते दातव्यंवस्त्रगोहेम
६८ भूषणं भूमिस्सफलोयेनादेयाप्रात्मानुसारतः शिवराघवसंवादेसर्वतीर्थनिकेतने यःपठेच्छृणुया
द्वापिसयातिपरमंपदम् ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखण्डेशिवराघवसंवादेउपरिभागेरामसो
मेनामपंचशतचतुर्दशोध्यायः ॥ ११४ ॥ इतिसमाप्तोयंशिवराघवसंवादः संपूर्णम् ॥

142

742

742.

चतुर्थः पातालखंडः ४

(1)